

CONTEMPORANUL

REVISTA ȘTIINȚIFICĂ ȘI LITERARĂ

****

REDACTORI

pentru partea literară

V. G. Morțun

pentru partea științifică

I. Nădejde

ATEISMUL

Di'ntre multe forme ale gândirii omenești, una care s'a păstrat mai-cu tărie în curgere de veacuri, ie fără îndoială *religiea*; ideea de D-zeu, de o făptură mai presus de oameni, care ar fi făcut lumea și o cîrmuește, se află și astăzi în mințile multora; și nu ie țară cît de înnaintată în care religiea să nu-și aibă însemnătatea sa deosebită. Formele ieI, te'ntovarășesc, de cum vii în lume și până pleci; ori-ce fapt din viața nu ie de mulți privit ca avînd putere, dacă nu ie însoțit de îndeplinirea oare-căror forme religioase; mai mult încă, hrana zilnică nu poți să o capeti, în o slujbă nu poți intra, dacă nu vei jură în numele lui D-zeu, că ai să fi credincios cutăruia și cutăruia etc.

Statele ridică mereu clădiri, unde se'ntrunesc oamenii să se roage lui D-zeu; slujbași anume sînt plătiți ca să trimată ceriului acele rugăciuni, și, ca să li se dea mai mare însemnătate sînt primiți în sfatul țerei să cîrmuească norodul.

Văzînd însemnătatea ce se dă religiei și înfățișătorilor ieI, ie firesc să se întrebe cine-vă: *Religiea iese oare o întocmire neapărat trebuitoare societății și fără care aceasta ar pieri? Credința în D-zeu ie oare așa de strîns legată cu ideile și simțirile omului, în cît ieI nu o va putea lepădă?*

Acestea sînt întrebările la cari voiți căută să răspund.

***

Istoria și călătorii ne spun că au trăit și trăese încă po-

poare cari n'au idee de ce vrea să zică D-zeu, suflet, vieța veșnică etc; popoare, cari, cînd te aud vorbind de lucruri de acestea, rid, dau din umeri și cine știe dacă'n mintea lor nu cred că ieși cam smintit.

Vă voi da cîte-vă pilde de acest soi, pe cari le ieau din cartea englezului *John Lubbock* „Origina Civilizației“ și din cunoșcerea scriere „Putere și Materie“ a lui *L. Büchner*.

„Un trib din Cafreria,—zice călătoriul *Burchell*,—nu crede „în nici un D-zeu, n'are idee de facerea lumii și zice că totul s'a „făcut de la sine“.

„*P. Baegert*, misionariu iezuit, care a trăit 17 ani la India, „nii din California, descrie foarte bine năravurile lor și zice: „iei nu cred în D-zeu și nu slăvesc nici o zeitate. California, spune Lubbock, trăese ca și cum ar fi liberi cugetători ori „materialiști. În zădar s'a muncit Baegert să afle de cred în suflet, în o vieță viitoare, în D-zeu; n'a putut descoperi nici cea mai „mică urmă de asemenea credinți; limba lor nu are cuvinte, pentru „a areta ideea de D-zeu și de suflet. Un alt călătoriu, *Oppermann*, în- „tărește cele spuse de *Baegert*, iel zice: Cafrii n'au cea mai mică „idee da o ființă mai puternică; pe căpetenia lor o au de D-zeu. „Beșuanii, unul din triburile cele mai deștepte din năuntru Africai „de sud, n'au cea mai mică idee de o ființă înaltă și limba lor „n'are cuvînt pentru a areta ideea de creatoriu. Călătoriul *Burrows* „zice că Iaponezii au foarte bună morală, bune obiceiuri și instituții „politice, totu-și nu cred în nemurirea sufletului“.

„Călătoriul *Bik* zice că Arafurii din Vorkan (una din insulele Americii de miează-zi) n'au nici un feliu de religie; pentru „a nu mai avea nici o îndoială de neștiința lor în privința unei „puteri înalte, Bik îi întrebă: „La cine s'ar îndreptă, în o primejdie oare-care, cînd ar fi cuprinși bună oară de o furtună pe mare;“ „cel mai bătrîn, după ce se sfătui cu ceilalți, îi răspunde că nu „știu în asemenea împrejurare la cine ar cere ajutoriu și că i-ar „remănea foarte îndatoriți, dacă știind le-ar spune iel. Despre triburile Eschimoșilor, spune căpitanul Ross, că n'au de loc religie,

„de Polinezieni, ne spune Williams, de Hotentoti, Le Vaillant“... și aceste exemple s'ar putea înmulți.

Ateismul, înțelegînd prin astă vorbă lipsa ideei de D-zeu, ieată-l astă-zi în floare la atîtea și atîtea popoare.

Să vedem acum, ce felii s'a născut ideea de suflet, D-zeu, vieața de veci... etc.

Visurile și umbrele, ieată două lucruri cari au încurcat mult, și multă vreme, mintea omului primitiv; de aici s'a născut ideea de suflet, care umblă prin lume cît timp omul doarne și care ie nemuritoriu, de oare ce se arată, după moartea omului, celor re-mași în viață, în timpul somnului.

Fetișismul, Idolatrie, Politeismul și în cele din urmă Mono-teismul, ieată ipostasele prin care a trecut sentimentul religios.

Frica, de la început mai mare ori mai mică, a lipsit și s'a înlocuit cu o supunere și o nemăsurată dragoste cătră stăpînul lumiei. Aceste schimbări, după cum știți, s'au făcut în curgere de sute și mii de ani. Un lucru, asupra căruia vă atrag băgarea de samă, ieste: fie-care din aceste forme a trăit adesea în aceea-și vreme în societăți. Alături cu oameni, chiar din acela-și popor, cari aveau ideii politeiste, de pildă, ierau alții idolatri; alături cu monoteiști se găseau și politeiști și așa mai departe.

Din cele zise, atît de pe scurt, iese că religia a fost tăl-măcirea metafizică a lucrurilor curioase ce selbatecii întîlneau. Omul fără știință, firește, și-a pus întrebări: „Cine a făcut atîtea și atîtea lucruri pe cari le văd? Cine m'a făcut pe mine? Cine face să ploae, să ningă, să resară și se apună soarele? Cine vueste așa de înspăimîntătoriu de asupra capului meu?“ Și negăsind alte răspunsuri, toate aceste lucruri, le-a pus pe sama unor spirite în o vreme,—în alta, pe sama unei singure ființi, care ar fi fără început și fără sfîrșit.

Și atunci s'a născut acel antropomorfism, despre care vorbește Feuerbach, adeca omul necunoscînd altă ființă mai mare și mai puternică de cît sine, ideile ce și-a făcut de D-zeu nu puteau fi, altele de cît cele ce-și făcuse de însă-și ființa sa.

Au născut în minte, pe D-zeu, după chipul și asemănarea lor, i-au dat înse, însușiri mai mari și mai multe de cât omului, numindu-l: „a toate știutoriu“, „nemăsurat de bun, de mare, de puternic“ și încunjurându-l cu slavă și supunere; au început să-l cheme în treburile lor. Prin urmare, trebuința de a tălmăci lucrurile neînțelese, a născut religia, care o vedem că trăește și astăzi.

Cu cât ideile religioase luau niște forme mai puțin rudimentare, mintea omenească cioplindu-se din ce în ce, găsea alte răspunsuri mai potrivite de cât cele date de oamenii vechi și în acest chip se tălmăcește trecerea religiei prin atâtea forme din ce în ce mai înaintate.

A venit înse o vreme, când descoperirile științifice, munca oboșitoare a atîtor oameni, a găsit răspunsuri la mai toate întrebările ce și le punea omul asupra sa și a lumii din afară. S'a aflat, de pildă, că în univers nu ie de cât materie veșnic în mișcare, cu legi statornice, cari se pot studia; că iea ieste tot deauna supusă simțurilor; pe cînd spiritul despre care vorbește teologia, nici nu se poate vedea da decum atinge. Incetul cu încetul, astronomia, fizica și chimia au alungat spiritul din lumea neorganică, științele biologice l'au gonit și din lumea organică; filosofia deterministă ajutată de fiziologie,—care de curînd a luat un avînt puternic,—l'a dat afară și din creeri, unde-și găsise cea de pe urmă scăpare și treptat ajungem a tălmăci totul prin ajutoriul științei, care privește răspunsurile date de religie, ca răspunsuri copilărești.

Ieată față în față doi dușmani; unul avînd ca arme neștiința și vechimea; celălalt, răspunsuri temeinice cu dovezi trainice, pentru întrebările ce i se pun asupra omului și naturei.

O întrebare pare că ie trebuitoare: pentru ce religia, ieste încă în picioare și slăvită mai de toți, dacă în adevăr nu-i nici o nevoie de dînsa?...

Departate de a tîgădui că iea se bucură de o însemnătate destul de mare astăzi, nu pot trece, fără a atrage bagarea de samă a Domniilor-V. asupra faptului, că au trecut acele vremuri, cînd înfățăși-

torii religiei băteau din picior până și la căpeteniile statelor și cînd în numele iei se jertfeau sute și mii de ființi; cu alte vorbe, religia astăzi a pierdut foarte mult din însemnătatea ce avea altădată, de și ie încă în picioare.

Să vedem pricinile pentru cari n'a încetat de a trăi,

Și ie cu atît mai de nevoie a le cunoaște cu cît religia, deși n'a fost una din puterile cari au purtat sau oprit pe loc carul propășirii omenestii și care să fi avut prea mare însemnătate în mersul firesc al societăților, totu-și, după cum veți vedea, a fost o piedecă mai mult sau mai puțin dăunătoare și ast-feliu trebuie studiată cu amănunțime; căci, cred, că societatea trebuie să-și cunoască bine dușmanii ca să se poată război cu dîșii și punîndu-și toate puterile să-i doboare.

Și cum religia i-a fost veșnic dușman, ieste trebuitoriū a cunoaște bine rădăcinile cu cari se ține prinsă încă în mijlocul societăței, pentru a i le putea zmulge și ast-feliū a o stărpi.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Privind cu băgare de samă în jurul nostru, vedem cum în capul fie-cărui popor se află o mîna de oameni care-l ocîrmuesc; mai vedem apoi, două clase, alcătuite: una din *bogați*, cari au la îndămînă avere și slavă; alta din *seraci*, muritori de foame, goi și desprețuiți de toți.

Adevărurile științei, au străbatut mai de grabă în clasa bogaților, cari aveau la îndămînă școli și vreme de căutat adevărul; poporul de jos, moștenind din tată în fiu acelea-și talmăcirii ale lucrurilor a ramas în aceea-și neștiință; în vreme ce stăpînii înaintau, supușii rămăneau pe loc.

Cei de sus aveau nevoie să-l ție pe popor în această stare. În adevăr, bogații cari alcătuesc statul, oamenii așa ziși culți, mai am putea zice că nu muncesc nimic, și cu toate acestea au tot ce le trebuie; lucrătorii de pe la tîrguri și țeranii de pe la sate muncesc de demineată până 'n sară și tot sînt seraci și cotropiți de boale; dupa cum vedeți, o nepotriveală bătătoare la ochi. Cei de sus își zic: „Treburile noastre și ale clasei din care facem parte

merg foarte bine, poporul prost muncește pentru noi și rabdă, ie bine dar să-l ținem în această stare ; dacă îi vom da știință, are să ridice capul, va să deschidă ochii !... Pe cînd așa, îi orb ; tace și se supune.“ —

Și ca să vedeți adevărul celor zise, vă voi cîti cite-vă rînduri din o carte care se 'nvață și prin școalele noastre : „Caterina a II-a, împărăteasa Rusiei respuse în următorul chip într'o zi, unui guvernatoriu, care i se tînguea că școalele* sînt goale : — „Scumpul meu principe, nu te plînge că Rușii nu doresc să învețe ; dacă fac școli, le fac pentru ochii Europei. Înse din ziua cînd țeranii ar ști carte, nici ieu, nici D-ta, n'am fi unde sîntem“ ¹⁾.

Pe lîngă aceasta statul n'a uitat că credința poporului în D-zeu, vieața veșnică etc. prin cultură ar putea să pieară din minți ; pe cînd acum, păstrîndu-le, din contra iele îi aduc o slujbă destul de mare ; căci poroncile religioase, după cum știți, nu sînt făcute, pentru sprijinirea drepturilor.

Poporul neștiutoriu de carte, aude în beserecă vorbe ca : „Toată stăpînirea de la d-zeu ieste“ ori „Fericiți cei ce plîng, aceia se vor milui“ și rabdă toate fără murmure ori tînguiuri.

Ieată dar religiea, tovarășă la o faptă rea ; ieat'o slujind de ajutoriu celor de sus pentru a opri pe cei de jos de a se mîntui de chin și suferinți.

Pe de altă parte puternicii sînt destul de șireți, pentru a nu lăsă în mintea mulțimei nici cea mai mică bănuială, cum că iei n'ar crede în D-zeu ; Cercetările științei i-au încredințat de nefința lui D-zeu, totu-și iei cată să *pară* a crede și...se duc la beserecă, își pleacă genunchii înaintea popilor, sărută evanghelia și icoanele... dau în toate părțile cît pot ajutoare, pentru respîndirea sentimentului religios.

Cine sînt astă-zî apărătorii beserecei, cine strigă mai tare contra acelor cari vin cu adevărurile științifice și luptă contra rătăcirilor religioase ? Nimeni alții de cît cei cari au nevoie de religii ; acei

¹⁾ V. Duruy. L'histoire moderne, pag. 516.

cari au știut să o înrădăcineze în sufletul și gândirea mulțimei așa în cât vor trebui silinți ne mai auzite, ca să se poată mîntui.

Și dar, sprijinită prin două puternice proptele, de o parte prin credința poporului neînvățat de altă prin puterea celor de sus de la cari acesta atîrnă, religia tronează încă și astăzi în mijlocul societăților și urmează zi cu zi a înnăduși simțimentele de dreptate și vrednicie ce ar trebui să le aibă ori și ce membru al societății.

Să nu se uite apoi, că afară de cele două clase, despre cari am pomenit, mai este una, care deși nu ie de a dreptul despoiată de cei de sus, totu-și prin organizația de astăzi, ie în puterea și și la bunul plac al lor ; această clasă, ca s'o numesc așa *de mijloc*, alcătuită din profesori, doctori, avocați, funcționari etc, din pricina nevoei economice, temîndu-se să nu 'ntimpene piedeci în treburile lor, tîmiează religia, deși sînt încredințați de deșertăciunea iei și se due la beserecă, deși foarte rar, își botează copiii, se cunună religios.... și așa mai departe.

Sînt preoți chiar pe cari numai nevoia îi șilește să îmbrace rasa și să poarte potcap : credințele lor adesea sînt cu totul altele.

Nu mai zic nimic, de aceia, cari drept respuns la întrebările ce le faci asupra credințelor lor religioase, îți respund : „așa am apucat de la părinți.“

După cum vedeți, se tîlmăcește ușor pricina pentru care trăește și astăzi religia, cu toate că știința a izbutit să dea respunsuri mulțămitoare la toate întrebările ce și le puseseră oamenii în șirul veacurilor și pe cari și le pun încă astăzi.

* * *

Să vedem acum relele ce a adus societății religia : voiû începe cu cel mai vechiû.

Robia, această întocmire păcătoasă a trecutului, între alte proptele a avut și religia ; ieu voiû cită cîte-vă exemple cari se găsesc în cartea lui Patrice Laroque, întitulată : „L'Esclavage chez les nations chretiennes.“

Sfîntul Augustin spune : „Robia a fost întocmită de însu-și D-zeu, ca pedeapsă pentru păcate.“ Sfîntul Bernard seriind starețului

de la Molèmes, îi zice că „are putere de a îndrepta pe robii beserecei“— Înțelegeți D-voastră, în ce înțeles ie luată această vorbă! Toma de la Aquin stăruie cu înverșunare că „natura a făcut pe unii oameni pentru a fi robi.“ Constantin cel mare, cel cu semnul crucei pe ceriū, dădea voie stăpînilor a-și bate robii cu vergi sau curele și a-i pune în lanțuri.— Apostolul Pavel chiar, întemeietoriul creștinismului, scrie în Epistola I-a, către Corinteni, că „robul să nu se 'ngrijască de starea sa“; în Epistola către Efesieni, îndeamna pe robi „să-și asculte stăpînii, cu frică și cutremur.“ În Evanghelia lui Luca⁽¹⁾ cetim: „Robul care a cunoscut voința stăpînului său și nu a îndeplinit'o, va primi multe lovituri; iar cel care n'a cunoscut'o, va primi mai puține.

Exemplele s'ar pute înmulți, pentru a dovedi că creștinismul a sprijinit robiea.

Astă-zî religiea, după cum ați văzut, slujește ca sprijin puterei domnitoare; i se spune norodului cuvinte ca: „Toată stăpînirea de la D-zeu ieste“—„Dacă unul îți ie haina, dă-i și cămeșa“ ori „dacă unul îți trage o palmă pe obrazul drept, întoarce și pe cel stîng“ sau „Bucurați-vă și vă veseliți că plata voastră multă ieste la ceriuri“ etc.

Cu alte vorbe, în astă lume trupul trebuie să sufere toate, de oare ce fericirea nu poate fi aice ci di'ncolo sus îi așteaptă pe toți raiul cu plăcerile și fericirile lui.

Și, să nu se creadă, că asemenea vorbe și frumoase făgădueli n'au nici o înriurare asupra norodului. Fără știință de carte, cum se găsește, cu mintea lui mărgenită, ie gata a primi ori ce credință, necăjiți peste măsură de nevoile vieței, după ce muncesc o întregă; septămîna, mulți din muncitori așteaptă cu nerebdare Dumineca ca să se mai odihnească și ducîndu-se la beserecă să mai audă din gura preotului vorbe dulci și mîngîietoare cari pare că i-ar mai ușurà și suferința și chinul ce-i ard sufletul și apoi rabdă totul: birurile statului, cererile *boieriului*; foamea, boala și frigul, căci își zice: *Dumnezeu a voit așa.*

¹⁾ Ev. Luca, Cap. XII, vers. 47 și 48.

Și apoi, omul mai are nevoie să-și destindă nervii, să-și mai descordeze mintea, are trebuinți morale, și ce altă ce-vă are la îndemână omul fără carte de cît *crîșma* și *beserecă*? Teatre, concerte și altele de acestea, chiar de le ar avea, nu le-ar putea pricepe.

În urmă, un ideal, pare că ie trebuincios ori cărei minți; omul învățat poate tinde la propășirea sa și a societății, — dacă cum-vă nu ie din numărul celor fara inimă și acest ideal pentru dînsul ie o mîngiere; — omul necioplit, nu poate avea vre-un ideal și mîngierea lui nu poate fi, de cît în nădejdea ce are în o viață veșnică, în raiul ferice făgăduit de sîntele scripturi.

Cred că v'ați încredințat pe deplin, de înriurirea ce a avut religia, codița puterei ce stă în fruntea norodului.

Să vedem alte rele ce a făcut religia.

Între pîedecele puternice ce a întîlnit în drumul său știința, una din cele mai grele de răsturnat a fost fără îndoială și religia; și lucrul se înțelege de altminteră ușor; pe cînd una tinde la liberarea minții de idei greșite, moștenite din tată în fiu și cercetează adevărul; cealaltă crede fără a mai cercetă și nu poate ajuta propășirea. Istoria ne spune că religia n'a cruțat nemic pentru a lovi în știință; a întrebuițat, în loc de dovezi, scorniri, temnițe, rug, furci și cazne contra celor ce aveau îndrăzneală să-și spue pe fața gîndurile. Grozăveniile Ineviziției sînt încă proaspete în amintirea tuturor și socot că tot ast-feliu vor rămînea veșnic.

Îmi veți da voie să ve aret cîte-vă rînduri din icoana bine zugrăvită de I. W. Draper, (1):

„Ineviziția — zice Iel — făcuse puterea papală de neînvinș. Ori „ce înpotrivire ieră pedepsită cu moartea pe rug; o singură gîndire, „îndată ce ieră aretată prin vre un semn, ieră privită ca o crimă; „cu cît vremea se scurgea, mijloacele ineviziției ajungeau mai crude; „caznela se întrebuițau pentru o presupunere. Învinovățitul nu știea „pe pîritoriu; nu ieră nimărui îngăduit să se apere; dreptul de *apel* „nu ieră; se silea ineviziția nu cum-vă să fi miloasă; nici o le-

1) I. W. Draper. „Les Conflits de la science et de la Religion.“

„pădare nu ieră îngăduită; familiile nevinovate ale celor închiși ierău ruinate din pricina răpirei averilor. Jumătate din acestea treceau la papa și cealaltă jumătate la învizitorii.

„Papi ca Nicolai al III-lea și-au îmbogățit familiile, despoind pe nenorociți; așa făceau și toți membrii înviziziției.“

Oamenii mari, spirite peste măsură de alese, cărora propășirea de astăzi a științei le datorește mult, a trebuit să sufere umiliri din partea popilor.

Genii, ca Galileu și Bruno, a trebuit, cel întâiu să-și plece genunchii și cel al doilea să moară din poronca celor ce cîrmueau pe acele vremuri societatea.

Se știe că Bruno, (Veacul al XVI), nu ieră ateu. Iel zicea că materia ie mama tuturor formelor și în urmă mormîntul lor; că această materie împreună cu sufletul lumii, de care zicea iel că trăește în toate lucrurile, alcătuesc împreună pe Dumnezeu. Ieră dar panteist. Totu-și, fiind că îndrăznise să spuie că spațiul ie nesfîrșit și plin de lumi întunecoase ori luminoase prin iele înseși, cele mai multe din iele locuite; și pentru că purtă războiul cu ortodoxia, fu nevoit să rătăcească prin Angliea, Franția și Germania, din pricina prigonirilor; prins în Italia, îl ținură închis 6 ani pînă cînd în cele din urmă, se hotăresc să-l curăte de pe fața pămîntului și în luna lui Fevruarie a anului 1600, trupul lui fu dat pradă flacărilor în capitala de azi a Italiei.

Celălalt, geniu al veacului al XVII-lea, Galileu, care avu îndrăzneală să sprijină ideea că pămîntul se mișcă, își atrase asupra lui cea mai înverșunată ură. După ce se dezvinovăți în mai multe rînduri în fața înviziziției, în Iunie 1633 se hotări cu soarta lui, îi dădură s'aleagă între viața și ideile sale fu nevoit să se lepede de iele și filosoful Galileu, în genunchi, trebui să-și blastame învățătura; totu-și nu-l iertară cu totul, pentru că pedeapsa lui să fie cu pilda și la alții. Îl aruncară în închisoare unde trebuia să ceteasca timp de 3 ani, o dată pe săptămînă, 7 psalmi din „ai pocăinței.“ —

Ieată isprăvile slugilor lui D-zeu. Să vedem acum, ce scrie la

cartea beserească. Sfântul Augustin zice : „Neștiința prețuește mai mult de cît știința ; cea di'ntăiu vine de la D-zeu, iar cea din urmă de la oameni.“ ¹⁾ — Apoi, nu se aude spunîndu-se prin besereci, în școala primară și liceu n'am învățat pe de rost fericirea I-a : „Fericii cei seraci cu duhul că a lor ieste împărăția cerurilor“ ? Evanghelia nu ne spune că Hristos a zis : „Fericii cei ce n'au văzut și au crezut“ ?

Să închizi cu alte vorbe, ochii la tot ce vei vedeà, fie ori cît de nedrept, să ascuți și să ieși ca bun ori ce năzdrăvanie și se va sufla la ureche, să remii locului, măcar că puhoiul propășirei vrea să te ducă, — ieată ce ar vrea religia; luptă înverșunată contra științei și adevărului, ieată lozinca ieși !

Voiu avea prilejul să mai vorbesc asupra acestor lucruri, cînd voiu spune de purtarea statului față cu religia. Acum, să urmez cu aretarea relexor ce a făcut religia.

Deși se zice, și unii mai naivi chiar cred, ca besereca tot-de-a-una a dorit pacea și liniștea tuturor ; faptele istorice dau de gol lipsa de temei a acestor vorbe. — Iși aduce a minte ori și cine de jertfele de sute de mii cășunate prin cruciade, acele încercări pentru cîștigarea unei gropi în care se zicea că ar fi fost îngropat Hristos ; n'ați uitat de bună sîmă sîngele ce s'a vărsat cu prilejul războaelor religioase în Franția, Anglia și Germania ori cu prilejul războiului cu Albigenții. Cine mai poate țineà minte toate războaele făcute în numele religiei ? — Apoi, apropiindu-ne de timpurile mai nouă, pravoslavnicia vecină, oare nu în numele religiei a voit de atîtea ori să ne zdrobească ? *Chestia orientală*, nu s'a ivit tot sub cuvînt că marele stapîn al Rușilor vrea să apere pe creștinii din Resărit ?

Apoi, în Evanghelia lui Mateiu, ⁽²⁾ nu cetim vorbele lui Hristos care a zis : „Nu sînt venit să aduc pacea pe pămînt, ci sabiea.“

Nu mai stăruiesc cîtu-și de puțin asupra acestui punct ; căci ie de ajuns să deschidă cine-vă istoria lumii și să citească cu bă-

¹⁾ E. Veron, „La Morale.“

²⁾ Ev. lui Mateiu. Cap. X, vers. 34, 35 și 46.

gare de samă, pentru a se încredința de reul mare ce religia a făcut acelei mulțimi care se duce să moară pe câmpul așa zis „al vitejiei“, trimesă fiind mai adesea nu de nevoea de a-și apăra țara, dar de dorința de slavă a celor mari. — Lui D-zeu, nu-i fac nici o vină din aceasta, căci lui îi place sânge; dovadă ie că a porocit lui Abraham să-i jertfească pe fiul lui, și că privește cu nepăsare la ticăloșiile ce se petrec astăzi în lume...

Ca dovadă că religia ie legată cu trebuințele economice, avem amestecul ie în treburile familiei în timpurile vechi și astăzi. — În vechime, era robiei, după cum știm, femeea și copiii erau robii tatălui, ai lui *pater familias*, cum se numea la Romani, care avea dreptul de viață și de moarte asupra lor. Religia a sprijinit în toată vremea această robie și când Romanii au venit în atingere cu Germanii, unde femeile aveau sub a lor ocîrmuire averea și nu erau robite economicește, se face trecerea de la robie la servaj, în care vreme capul familiei nu mai avea atîta putere asupra femeiei și copiilor: religia creștina începe a idealiza despotismul capului familiei, zicînd că „precum D-zeu ie căpetenia lumii, așa și bărbatul trebuie să fie căpetenia familiei.“

Cînd servajul face loc erei salariatului de astăzi, femeea nu mai ie nici roabă, nici servă, dar proletară legată fiind prin interese bănești și alte legături de acest soi; nici respect, nici dragoste cătră dînsa nu se zărește de cît pe ici colò.

Și religia se arată, ca o adevărată resfrîngere a ce rînteilor economice. Chiar astăzi prin besereci. celor ce se insoțesc, urmează a se spune prin gura preotului: „Femeiea să se teamă de bărbat“ sau că „Bărbatilor să le fie *supuse* femeile ca și lui D-zeu.“ In loc să iee apărarea celui slab și fără putere, religia din contra face tot mai greu jugul pus de veacuri, țermurindu-i drepturile și punîndu-o pe aceea-și treaptă cu copiii.

Ieată dar alt reu ce l'a adus societăței religia.

Unul din argumentele pe cari se sprijină apărătorii creștinismului, ie că religia creștina a fost *cozmopolită*. Cum se face atunci că în Biblie, această carte sfîntă înaintea căreia se pleacă

toți, în mai multe locuri se vede și alt-feliu? În Evanghelia lui Mateiu (1) cetim: „Nu sînt trimes — zice Isus — *de cît* pentru oile pierdute ale lui Israel.“ Apoi dacă se găsește sfaturi frumoase ca „Iubește pe aproapele tău ca însu-ți pe tine“, să nu uităm că se găsește și vorbele zise de Isus femeii din Hanaan: „Nu se cade a lua pînea din gura copiilor și a o da cînilor“, ori vorbele zise Apostolilor: „Nu mergeți la limbi și nu intrați în orașele Samaritenilor, dar duceți-vă mai bine la oile pierdute ale casei lui Israel“ (2).

În Evangheliu, se găsește și alte fraze de acest soi, din cari se poate ori și cine încredința că religia creștină numai dragostea pentru toți oamenii nu rapoveduea.

Să trecem acum să vedem înriurirea religiei asupra *familiei*, acest „sprijin al societății“, cum se numește de mulți.

Înainte de a trece la fapte, vă voi citi cîte-vă fraze, cari se găsește în Evangheliile lui Luca și Mateiu și în epistola I-a a lui Pavel către Corintieni: „Am venit—zice Isus Hristos—să despart pe fiu de tată, pe fiică de mamă și pe noră de soacra“; iar mai jos zice: „Dacă vine cine-vă la mine și nu *urește* pe tatăl său, pe mama sa, pe femeea, pe copiii săi, pe frații și pe surorile sale și chiar pe sine însu-și, nu poate fi ucenicul meu“ (3).

A călcă în picioare cele mai trainice simțiri omenesti, acele cari te leagă de crescătorii tăi, ori de cei cu cari trăești împreună, pentru gustul de a fi școlariul învățătorului din Nazaret, ieste, cred ieu, aproape cu neputință; totu-și trimisul lui D-zeu cere. Religia a avut deci o înriurire mare asupra familiei pe care poate ar fi voit s'o sfărme; dar, ieră peste putință să izbutească, de oare-ce dînsa atîrnă de alte condiții mai puternice și cu un amestec mai vădit.

Dar să vă mai citez: „Oamenii din acest veac se cunună, înse cei ce vor fi vrednici de împărăția ceriului și de învierea morților, nu se vor cununa“ (4). Apoi „Vremea ieste scurtă; trebuie ca și acei cari au femei, să fie ca și cum nu le-ar avea“ (5).

1) Cap. XIV. Luca vers. 26.

2) Ev. Matei. Cap XV, vers. 24.

3) Matei. cap. X, vers. 5 și 6.

4) Matei. XXII, 30.

5) Pavel. Epistola I. Cătră Corintieni. VII, 28.

Căutînd să ne dăm samă de cele ce se petrec sub ochii noștri, ne încredințăm că o parte din locuitorii lui D-zeu pe pămînt sînt primejdie pentru familie și moralitate. Voese să vorbească de tagma călugărească. În adevăr, gîndească-se cine-vă la hotărîrea ce iea un călugăr cînd intră în astă viață nouă pentru iel și în urmă la însă-și natura omenească așa cum ieste Iea ; mai tie samă și de mijlocul ticălos în care trăim; — și va vedea că ie cu nepuțința ca religia, prin acest soi de oameni ai iei; să nu facă foarte mare reu societății. Și cu toate acestea, sînt primiți în sfatul țerei, ca să ocîrmuească norodul!

* * *

Să vedem acum și preceptele moralei religioase, fără de cari se strigă veșnic că o societate n'ar putea trăi.

Am aretat mai sus cum învățăturile înguste ale moralei creștine, sting în om vrednicia și-l îndeamnă la umilire și veșnică supunere prin vorbe ca „Toată stăpînirea de la D-zeu ieste“ sau „Capul plecat sabia nu-l tae...“ și alte de acestea. Poporul fără de carte a înțeles toate apăsările ca venite de sus de la Dumnezeu, și privindu-le ca sfînte s'a închinat lor.

Dacă ținem samă de definiția faptelor morale, dată de H. Spencer, care zice că : „Un fapt moral ie acela care pricinuește fericirea individului, a familiei lui și a semenilor cu cari trăește în societate,“ apoi fără îndoială, învățăturile moralei creștine sînt cele mai memorale, căci numai fericirea semenilor nu propoveduesc.

Morala religioasă ne spune, că dacă oare-și cine face o faptă bună, ie resplătit sus în ceri; dacă face una rea, își primește pe-deapsa ce i se cuvine tot acolo.

Cu alte vorbe consfințirea legii morale nu ie în urmările firești ale faptelor omului, dar în frica de Dumnezeu. O deosebire foarte mare ieste deci între modul cum înțelege știința contemporană moralitatea și de cum o înțelege religia.

Dragostea creștinească nu are preț de cît în anumite condiții ; dacă iubești pe aproapele tău, aceasta o faci pentru că atît tu cît și iel, credeți și iubiți pe D-zeu ; cătră necredincioși nu tre-

bue să ai dragoste. Isus Hristos spune, veșnic, că trebuie să iubești spre cei cari sînt „ai lui“, cari îi sînt ucenici.“ (1) In Epistola I-a a lui Pavel către Corintieni, cetim : „Cel care nu iubește pe Isus Hristos, să fie anaftima.“ (2)

Mai mult încă, după sfatul Evangheliei, nu trebuie să ne îngrijim nici de noi înși-ne; teată ce aflăm în Evangeliile lui Matei și Luca : „Nu vă îngrijiți nici de viața voastră, ce veți mânca; nici de trupul vostru cu ce aveți să-l acoperiți. Priviți pa serile ceriului; iele nu samănă, nici seceră, nici adună în jitnițe și părintele vostru cel din ceri le hrănește ..... Nu fiți îngrijurați pentru ziua de mîne“ (3)

Aceste sfaturi mai reu de cît tind la o stare pe loc, cînd din potrivă societate trebuie mereu să meargă pentru a ajunge la fericire. „Scopul vieței ieste fericirea“ zice cu multă dreptate E. Véron (4). și pare că lumea ținînd samă de acest adevăr, merge mereu spre aceea-și țintă, restăgolind multele picioare ce-i stau în cale.

Și ie de nădăduit că nu va trece multă vreme și știința nu va mai întîlni în drumu-i și această stîncă, religia, care vrea să stea neclintită pe veacuri.

Dacă bĂgăm de samă bine, vedem că lucrurile cam într'acolo merg. Oamenii cari cetesc într'una, de mult nu mai cred în Dumnezeu și nu mai țin la formele religioase; acei care nu sînt așa de învățați, au credință cu mult mai mică de cum aveau altă-dată și mulți din ieî întrebuintază formele religiei, siliți fiind de mijlocul în care trăesc, de teama „de a nu fi aretați cu degetul, îngrijindu-se de ce zice lumea,“ ori pentru că așa „au apucat de la părinți.“ Beserecile sînt mai pustii și în zădar ai căută în iele pe omul învățat (profesor, magistrat, medic etc); aceștia nu vin de cît o dată pe an cel mult și atunci încă de ochii lunei, cu toate acestea, cînd găsesse prilejul se laudă că sînt creștini și nu găsesse batjocure

1) Marcu, IX, 40; Matei, X, 42; Ioan, XIII 34, 35; Paul către Efesieni, IV. 32. Pavel către Galatieni, VI, 6—11; Epistola I-a a lui Ioan, IV.

2) Pavel. Epist. către Corintieni, XVI, 22; Pavel, Ep. către Timotei, I, 20,

3) Matei X, 15—24; Luca XII, 22—31.

4) „La Morale“ par E. Véron. Paris.

destule ca să le arunce celor cari îndrăznesc să spue pe față ce gîndesc. Starea în care se găsește astăzi religia, o asemănă Elisée Reclus, cu o pătură de omăt, care se topește la soare, se văd ici și colo urme, dar sub fâșiile albe murdare, se arată pămîntul curățit de troiene“....⁵⁾.

Să vedem acum ce purtare are statul cu religia și cu știința; se face iel apărătorul științei și al liberei cugetări, își pune toate silințele să curățe cu totul pămîntul de troiene, ori din potrivă se face sprijinitorul întunecului și neștiinței și dorește starea de înapoiere în care a fost o dată omenirea.

Statul nu face nici una, sau mai bine, vre să le'mpace pe amîndouă; pe de o parte înființază facultăți de știință și litere, unde profesorul spune de pe catedră că nu poate fi loc în astă lume pentru D-zeu, că ie mare apropiere între firul de iearbă și cel mai puternic geniū, că pămîntul ie vechiū de milioane de ani—și alte multe adevăruri;—și apoi pe de altă parte, tot iel, stat, clădește besereci pentru cari cheltuește milioane, plătește preoți, și mai mici și mai mari, și înființază seminarii și facultăți de teologie, unde se vorbește despre un om supra omenesc, așa numit Dumnezeu, care ar fi făcut pe bărbat din lut, pe femeie di'ntr'un ciolan, că i-a pus într'o grădină, de unde i-a dat apoi afară, pentru c'au mîncat niște mere, ori vre un alt fruct.... și alte năzbîții de acest soiū.....

Întreb acum pe cine trebuie să credem: pe profesorii de la facultățile de știință ori pe teologii de pe la seminarii? Și unii și alții sînt plătiți de Stat,—deși din banii contribuabililor.

Ce caută pe la Universități bibliotecii pline cu lucrări de ale învățaților? Ce caută aparatele chimice și fizice? Observatorii meteorologice de ce se mai construiesc? Oare nu sînt îndestulătoare cărțile beserecești, icoanele, crucea și sfiștocul pentru ca omenirea să propășască?.....

S'ar părea poate că nici o urmare rea nu poate ieși din a-

⁵⁾ „Evoluție și Revoluție“ Elisée Reclus; în „Revista socială.“

ceastă nepotriveală; cu toate acestea dacă privim lucrurile cu băgare de samă ne înspăimintă ceea ce vedem. Copilul, deprins încă din casa părinților cu idei religioase, îndopat în scoala primară cu tot-feliul de basme, ascunzindu-i-se adevărul, cînd ajunge mai mare și-i cad în mîna adevăratele cărți folositoare, vede întunerecul în care bijbia pînă atunci și simțește trebuința de a rupe ca trecutul.

Și atunci se întîmplă una din două: ori acest tînăr, deși vede adevărul, totu-și vrea să placă tuturor, să nu se pue reu cu nimeni, să nu-și stingherească treburile cari-i merg destul de bine și de aceea se arată religios și țipă asupra necredincioșilor; ori arată o putere de caracter voinicească și calcă în picioare totul și spune la toți ce crede, fără să-i pese de ce-va. Ce se întîmplă înse? Stînci puternice încearcă a se împotrivi îndrăznelei lui, are de luptat cu părinții și cu ai săi; și dar va trebui să aleagă adesea, pentru a face să pieară vrajba din familie, între a-dînea sa credință formată prin cetire și studiu și între dragostea părinților cari se tîngue în toate părțile, că fiul lor ie un stricat, mai bine nu-l dădeau la școală, că nu ajungea nebun și cîte și mai cîte.

Și cînd te gîndești că statul ie pricina acestor drame sfășii-toare și că de la dînsul atîrnă ca ieie să nu mai fie, nu poți să nu-l învinovătești că nu-și alese una din cele două: Ori sprijinea numai religia și zdrobea știința ori să o rîdice pe această din urmași să lovească pe cea di'ntăiu; a le uni, după cum cred că v'ați încredințat, ieste cu neputință.

* * *

Nu rare-ori auzi pe apărătorii religiei zicînd: „Bine, poate pentru noi oameni *cultți* să nu fie trebuitoare religia, dar pentru popor? Dacă țeranul n'ar crede în D-zeu, ar luă ciomagul și ți-ar da în cap.“ Deși se găsească oameni neînvațați, cari fac cruce și zic „Doamne ajută“ și apoi pleacă la furat și poate chiar la ucis, deși alții pradă beserecele de odoarele lor; totu-și voiți mărturisii că fraza de mai sus cuprinde și ieia un grăunte de adevăr.

Ie întrebarea înse: *pentru ce ar lua țeranul parul și ți-ar da în cap?* Și răspunsul adevărat și drept la această întrebare ie dovadă nouă că religia ie resfrîngerea cerințelor economice ale unei epoci. Să lămuresc lucrul prin pilde. Să luăm două : un om bogat, —înțelegând prin aceasta, că are tot ce-i trebuie,—care nu crede în D-zeu; de alta parte un om serac, cărui i-a ars casă și boala l'a oprit de a lucra, are datorii,—lucru ce se poate întâmpla.—Acest din urmă înse ie credincios, s'a rugat și se roagă veșnic lui D-zeu, iel vede că muncește neconținut și tot serac și datoriū remîne, în timp ce alături cu dînsul un boeriū a moștenit avere destul de mare, care i-a venit de a gata, fără să muncească. Care din acești doi oameni credeți D-voastră, că va lua parul și va face șprafcă prin boieri? Necredinciosul bogat ori credinciosul serac?—Îeu cred că mai degrabă acest din urmă. Condițiile economice ale unei epoci țin în frîu credințele acelei vremi și le schimbă o dată cu schimbarea lor. De aceea, mă voiū mulțami a zice numai atîta: „Pentru ca poporul să nu iee ciomagul și să te lovească, aibă produsul muncii lui mai întaiū, fie în stare să n'ajungă peritoriū de foame, aibă în urmă școli cît de multe în loc de besereci, lumineze-se prin toate chipurile, nu mai fie îndopat cu fraze înjosoare : „Capul plecat sabia nu-l taie“ ori „Fericiti veți fi, cînd vă vor batjocuri pe voi oamenii“ și altele; în sfîrșit umplă-i-se inima cu simțiri mari și frumoase,—și fiți siguri că măciuca va remînea la locul iei și trebuința de judecători, temniți și oene..... nu va mai fi.“

* * *

Din cîte avui cîntea să vă spun, v'ați încredințat, socot, că o schimbare ieste trebuitoare ; religia nu mai are ce căută astăzi cînd adevărul științei dă răspunsuri la toate întrebările omului. Dumnezeu n'are unde fi, căci nimic nu poate ocupă un loc în spațiul nemărginit afară de materia veșnic în mișcare; și apoi, sînt prea multe ticăloșiile din astă lume, pe de o parte cutremurile, vulcanii, vîrsările de ape, atîtea și atîtea boale cari cosesc omenirea, pe de alta, sfășierea animalelor între iele, a oamenilor între dinșii, vîrsări de sînge pe chipuri de razboiū, și cîte altele, pentru ca

să mai putem presupune că poate fi o ființă „a toate știutoare“ și încă „bună și milostivă“ pentru toți. Căci dacă ar fi așa ființa, ie firesc să ne întrebăm: „De ce lasă ca nedreptatea să stăpânească lumea; de ce nu se uită la văduva încunjurată de copii care moare iearna de frig și de foame, cînd la coastele casei iei, bogatul aruncă pe masa verde sute și mii? De ce lasă ca vitiul și corupția să fie slăvite în lume, iear meritul și cinstea ponegrite? De ce, de ce... întrebări fără de răspunsuri... sau mai bine unul, la toate.... pentru că ie gol ceriul; legi statornice poartă toate în astă lume. Până cînd va pieri și-i va urma alta, acesteia alta.... și așa fără sfîrșit....

Ateismul nu mai poate fi înlăturat, această învățătură nouă, iel ie respingerea ori cărei religii, iel ie dragostea pentru drept, bine și adevăr. Astăzi din nefericire cuvîntul *ateu* ie privit pe unele locuri ca înjositoriu, cînd ar trebui să fie din potrivă. Căci ce în-samnă astă vorbă.... *ateu*? Oare a rupe cu tălmăcirile copilărești ale lucrurilor, a legă ori ce urmare de o cauză, a fi încredințat, în urma unui studiu amănunțit, că totul în lume se petrece după legi neschimbătoare.... a te închină, cu alte vorbe, științei și adevărului, poate fi ce-vă înjositoriu? Dar atunci, cum trebuie să numim pe acela care le iea toate de bune, care crede fără să cerceteze și care iubește minciuna și neștiința?

Omul trebuie să spună tot-deauna ce gîndește, căci deprinzîndu-ne a fi fătarnici, lăsăm ca neștiința, ideile proaste și greșite să trăească veșnic; trebuie să mergem cu valul propășirei și acesta ne duce la mîntuirea minții din robie și la înnobilarea inimei cu simțiri mari și frumoase, folositoare întregii omeniri.

În alte părți *ateii* sînt băgați în samă în cursul vieței, iear amintirea lor după moarte ieste slăvită. Ați cetit firește cum de curînd s'a dezvălit în capitala Franței statuea *ateului* Diderot, cum au fost trimesei acolo oameni din toate părțile. Învățatul german L. Büchner, a ținut un prețios discurs, îndemnînd pe toți să îmbrățișeze astă nouă învățătură a propășirei societăților, *ateismul*.

În multe locuri, *ateii* sînt priviți ca oameni de știință cari merg cu progresul și cărora li ie drag adevărul.

La noi s'a deprins lumea alt-feliu. Drept respuns la argumentele ce le aduci, cînd spui că iești ateu, te insultă și-ți aruncă în față veninul calomniei. Acelor ce fac ast-feliu le voi spune : Zadarnice sînt toate, „adevărul ie veșnic, iel nu va pieri nici-o dată, trăește și va crește mereu.“ (Conferință ținută la Bîrlad în Sept. 1886, la *Congresul studenților*).

Ș. GR. GHEORGHIU

Poezii populare din Munteniea

adunate de M. Schwarzfeld

MIORIȚA

Plășori de munte
 Scoboară oi multe
 Trei cîrduri de oi,
 Trei ciobănoi,
 Un cioban mai mic
 Cu oi mai multe.
 Ai doi veri primari,
 Iei că s'a vorbit
 Într'un apus de soare
 Ca să mi-l omoare
 Și mi-l îngroape
 În umbra stînei
 Unde zac vara cîinii.
 —Oița, lăița,
 Mică Miorița,
 Ce lupii ți-e ție
 Din iearn'ai scăpat
 Lupii nu te-a mîncat?
 —Stăpîne, stăpîne,
 Ce lupii mi-e mie

Din iarn'am scăpat
 Lupii nu m'au mîncat.
 Ce lupii mi-e mie
 Ți-oiu spune și ție :
 Ceî ai doi veri ai tăi
 Iei că s'a vorbit
 Să te omoare
 Să-ți iea oi și bani.
 —Oița lăița,
 Mică Miorița,
 Și m'or omori
 Și m'or îngropă
 Voi mă'ți dezgropă
 În tirla oilor
 În jocul mieilor
 Oițele-mi plînge
 Cu lacrimi de sînge
 Și buciumu să-mi puneți
 Buciumu să-mi zică
 Cîinii să se strîngă,

Pe mine să mă plîngă;
Flueraș să-mi puneți
Flueraș de soc

Să-mi cînte cu foc,
Flueraș mai mare
Să-mi cînte cu jale.¹⁾

CHIRA

Chira Chiralină
Frumușică zină
Și pe ea a furat'o
Arapu buzatu,
Cînd te uiți la dînsu
Nu poți să-ți ții rîsu:
Trupu-i miroase
Ceafa rîncezeală,
Mor, mă bagă'n boală.
Cu dinții ca teslele
Cu ochii ca cepele,
Cu capu cît banița,
Cînd te uiți la dînsu
Nu poți să-ți ții rîsu...
Pe Chira o luă
Și'n caie o puneă
Pe Dunăre plecă
Și cînta frumos,
Merge de folos.
Din gură grăea:
„Dar, frații tăi, Chir'o,
Hoții Brăilii,
Balaurii mării

Șarpii Dunării,
Trăsnește, plesnește
Pe noi ne sosește.“
Iei cînd se uită
Pe frați-i zărea
Și iel că grăea:
„Iar frații tăi Chir'o
Trosnește, plesnește,
Pe noi ne sosește“.....
Și că i-a sosit
Și că a întreat'o:
„Chir'o, Chiralină,
Sora noastră bună,
Cînd te-ai logodit
Cu cine-ai vorbit?
—Cînd m'am logodit
Fire-ași fi plesnit.
„Cînd te-ai măritat
Pe cine ai întreat?
—Cînd m'am măritat
Fire-ași fi crăpat¹⁾
. . . . .

Notă. Aici cîntăreacă a uitat versurile și-mi spune că sfîrșitul fu ast-feliu: Frații înțelegînd din răspunsurile iei că i s'a făcut silă, au pus mîna pe Arap și l'au omorit și cu iea au plecat a casă.

1) Auzită la București de la Marița Simioneasca și de la Tinca Hagica de loc din Mizil.

TURTURICA

Turturică, turturea
 Trăește cu voea rea,
 Că i-a perit soțiea
 Și pre altul nu-l mai iea.
 Unde-i o apă limpezeă
 O turbură și apoi o bea;
 Unde vede apa lină
 Iea o trece și suspină;
 Unde è-un izvor cu apă

Îl turbură ș'apoi bea,
 Unde-i o livede verde
 Nici cu ochii că n'o vede,
 Unde-i un copaciū frunzos
 Totdeauna șade jos,
 Unde-aude vînătoriul
 Acolò o duce dorul
 Ca s'o vază, s'o lovească
 Să nu se mai pedepsească¹⁾.

CUCUL

Cuculeț cu pană sură,
 Ce te plimbi prin băătură,
 Ori nu ți-i inima bună.
 De ți-e bună, de ți-e rea
 Vino 'ncoace la neică.
 Cuculeț cu pană-albastră
 Ce bați noaptea la fereastă
 Că nu-s fată și-s nevastă
 Și acum m'am măritat
 Abia văz de-al mieu barbat.
 Cîntă cuce, frate cuce **)
 M'ași prinde frate de cruce
 Și mi-i frică că te-i duce,
 — Așa sînt orînduit

Să vin vara să vă cînt,
 La sfînt Pietru să mă duc.
 — Cuculeț cu pene lungi
 Vara vii, vara te duci
 Și de muncă nu te-apuci,
 Mă mir iearna ce mînînci.
 — Putregaiū de fag uscat
 Și beu apă di'ntr'un lac
 Și trăesc vara cu drag *)
 — Cucule, haiducule,
 Cîntă bine, că te'mpușc
 Și te frig și te mînînce,
 Nesărat, nepipărat
 Numai pe spuza tras¹⁾

1) Auzită de la Maria Simioneașca.

1) Auzită de la Tina Hagica.

2) Variantă: „limba-ți pice.

*) Var. „Și vă cînt vouă eu drag.“

1) Auzită de la Maria Simioneașca.

VOINICEL STRĂIN

Voinicel străin,
 Măr dulce'n drum
 Cine pe drum trece
 Mi-l sburătorește.
 Rosmarinu-i plînge,
 Plînge și suspină
 Că-i e rău străină.
 — Tacî, tulpiniță, tacî
 Că tot tu le faci.
 — Nu e vina mea
 Ci-a cui m'a sădit
 Și nu m'a îngrădit.
 Verde ș'un pelin

Voinicel străin
 Străin și bogat
 Iel cînd întră'n sat
 De toți e chemat
 Băut și mîncat *)
 Și murgu-i plimbat.
 Voinicel străin,
 Străin și sărac
 Iel cum întră'n sat
 De toți amuțat **)
 Murgu neplimbat
 Și iel nemîncat
 De nimeni chemat †)

BARBU

Vine Barbu de la plug,
 Cu cămașa albă fulg,
 Cu doi-spre-zece boi la jug.
 — Barbule, Barbucule,
 Sămăna-ț'ași numele
 Prin toate grădinile
 Să resaie florile,
 Florile garoafele
 Să le poarte fetele,
 Mai cu gust nevestele.
 Frunzulița baraboîi
 Ce cați Barbule la noi ?
 Nu sînt fete pe la voi ?
 — Ba sînt multe și mărunte

Și n'ajung să mă sărute,
 Și sînt multe, mărunțele
 Și nu-mi pun*) mintea cu iele.
 Cîntă cucu pe pelin
 Și Barbu varsă venin;
 Frunzulița de măr dulce
 Cîntă cucu sus pe cruce
 Pe Barbu la groapă'l duce.
 Da de plîns, cine mi-l plînge?
 Soră-sa și maică-sa
 Mai cu foc ibovnica.
 Maica sa îl plînge, nu-l plînge
 Ibovnică varsă sînge †).

*) Varianta: „plimbat.“

**) Adecă: „amuțat“.

1) Auzită de la Mariea Simioneasca.

*) Var. „prinz.“

1) Auzită de la Mariea Simioneasca.

BOALELE PERSONALITĂȚEI

(urmare)

Tot din pricină de acest feliu se întâmplă la unii de cînd se ridică de pe boală se cred dubli.

Iată un fap luat de autoriu de la Gratiolet : „Pariset a suferit în tinerețe de tifus și o dată stătù aproape ca mort timp de mai multe zile. Într'o demineată se trezi într'însul o simțire de sine mai lămurită ; începù a cugetà și înviè ; dar i se părea că are două trupuri și fie-care ierà culcat în alt pat. Într'un trup se simțea bine și în altul foarte bolnav, se întrebà singur : „Cum de mi-i atît de bine aici și așa de reu în celălalt pat ?“ Putem pricepe lucrul asemănîndu-l cu acele cazuri cînd bolnavul avînd alte simțiri de la o jumătate de trup își închipue că ieste lîngă dînsul în pat alt om, viu ori mort. În acest caz suma de senzații din jumătate de trup nu se unește cu cea din cealaltă și de aceea se înstrăinează ; iear dacă legătura se face, atunci, ca Pariset, bolnavul crede că are două trupuri deosebite.

Cum am spus în urmă, boala ne dă voie să analizăm minunat simțul personalității și ne arată din ce se alcătuește ; cercetînd împrejurările în cari se schimbă, aflăm cum ieste și în starea obișnuită. —

Pentru a întări dovezile, Ribot mai cercetează *monștrii dubli*, cari, deși nu dau argumente mai puternice, pot lovì mai mult închipuirea cetitorilor. Cînd se întâmplă monștri lipiți în parte, dar cu două capete, după teoria apărată aici, ar trebui ca o parte din viața psihică să fie aflătoare în amîndouă ieurile, o parte care să fie a lui *noř* nu a unui *ieu*. Tocmai așa și ieste. Geoffroy Saint-Hilaire—în *Histoire des anomalies*—spune următoarele : „Din punctul de vedere anatomic, un monstru dublu ieste pururea mai mult de cît un ins și mai puțin de cît doi, dar se apropie une-ori de unitate, alte ori de dualitate. Tot ast-feliu din punctul de vedere fiziologic, are mai mult de cît o viață simplă și mai puțin de cît două ; dar această viață dublă se poate apropia la unii de unitate

la alții de dualitate.“ Mai departe Saint-Hilaire arată ca dacă monștrii sînt lipiți prin o parte foarte puțin întinsă, atunci personalitățile lor sînt de asemenea cu totul deosebite una de alta. Partea comună acestor două ieuri crește cu partea de trup comună. Întipăririle făcute asupra părții comune, mai ales la mijlocul ieii, le simțese atît creerii unuia cît și ai celuilalt... „La monștrii cari au un singur trup, o singură păreche de picioare, dar două capete, anatomia arată că fie-care individ are în stăpînirea sa fără împărțire numai jumătate de trup cu un picior. Cercetarea fenomenelor fiziologice și psihologice dovedește deplin această încheere. Întipăririle făcute pe axa trupului sînt simțite de amîndouă capetele, cele făcute la oare-și care depărtare de dînsa numai de unul. Mersul pentru a se putea îndeplini cere ca amîndouă capetele să lucreze în înțelegere.“

La monștrii parasiți, adevă la cari un individ ieste mult mai mic, vedem aproape o unitate și în viața psihică. —

De aici urmează că ieul ieste o rezultantă a trupului și că dacă trupul unui individ ie lipit cu al altuia, așa se întîmplă și cu ieul, partea comună celor două ieuri ieste în totul proporțională cu partea de trup comună. —

Ca dovadă din urmă autoriul ne aduce fenomenele observate la gemeni. Ieste văzut că din pricină că starea părinților ieră una și aceea-și la vremea zemeslirei, deosebiriile între gemeni nu pot să vie de acoloa. Se știe că foarte adesea ori copiii samănă foarte bine unul cu altul la trup și la minte. Doctorii au luat samă că gemenii se potrivesc la gusturi, aplecări, însușiri și chiar în privința soartei. Ieată cite-vă fapte culese de Galton. Foarte dese sînt cazurile cînd gemenii formează aceea-și legături de idei. Despre alții a aflat că dinții le-au crescut la acela-și timp ; spun aceea-și lucruri, ai jură că-i aceea-și persoana repetată. Boalele trupului ori ale minței se încep la unii tot într'un felu, merg și se sfîrșesc de asemenea. Trousseau spune că fiind chemat la un bolnav de oftalmie reumatică, acesta i-a zis: „De bună samă și frate-mieu trebuie să fi suferind acuma ca și mine“ — Și așa ieră. Galton spune despre

doi frați cari au murit de aceeași boală la 7 luni unul după altul. Moreau a avut în îngrijirea sa doi gemeni, amîndoi avînd aceeași nebulie și halucinații. Din vreme în vreme se făcea o schimbare în starea lor și a nume aceeași la îmbii, deși nu se vedeau unul pe altul, ba chiar fiind depărtați la cîte-vă kilometre. În alte împrejurări mai rari gemenii sînt complimentari, adecă amîndoi la un loc ar fi un om desăvîrșit; așa de pilda unul ieste poetic, iubește literatura; celălalt ie foarte practic, îi plac matematicile și limbile.

Deci ieată ce experiență avem făcută de natură. Ni se arată că personalitatea psihică ieste productul organismului prin faptul că dacă se întîmplă doi inși deosebiți, constituiți tot un feliu la trup, atunci sînt tot un feliu și din punctul de vedere psihic. Deci personalitatea ieste rodul organismului: *starea normală, cazurile bolnăvicioase, monștrii dubli și gemenii* sînt dovezi puternice și convingătoare.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

În cap. II cercetează *turburările afective*. Se înțelege că și acestea sînt tot niște urmări ale turburărilor organice. Dorințele, sentimentele, patimele cari dau caracterului tonul lui de căpitanie, au rădăcini în organism, sînt hotărîte de dînsul. Dar fiind că turburările afective au rol covîrșitoriu, le tratează în deosebi și caută ce înriurire au asupra personalității. Ieată cum le clasifică: tendinți legate cu păstrarea insului (hrană, apărare); cele legate cu păstrarea speciei, neamului; în sfîrșit cele mai înnalte cari presupun dezvoltarea inteligenței (manifestările morale, religioase, estetice, științifice, ambiția, etc). Acest șir se potrivește și cu dezvoltarea acestor sentimente la îns și la specia omenească.

În cei dîntăiu ani ai copilăriei stările afective legate cu hrana sînt singurul element al personalității. De acolo izvoarește starea de veselie și cea de întristare, de dragoste și de neplăcere; simțul trupului ajunge la ce mai mare dezvoltare psihică. Personalitatea copilului ieste aproape curat nutritivă. Ieul ieste foarte simplu.

Cu cît ne depărtăm de pruncie, rolul hrănirii scade, dar nu-și

pierde nici o dată drepturile, de vreme ce tot hrănirea ieste însușirea fundamentală a organismului. Iată de ce turburările acestei funcții pricinuesc mari schimbări și în personalitate. Circulația pare a avea cea mai mare înriurire asupra stărei afective (despre această chestie se va vorbi altă dată).

În stările cunoscute sub numele de ipohondrie, lipemanie; melancolie, aflăm turburări de personalitate feliurite în privința gradului, până la prefacere desăvârșită. În toate aflăm osteneală, neliniște, teamă, descurajare, întristare, lipsă de dorinți, urit neînterupt. În împrejurările cele mai grele izvorul emoțiilor sacă: Bolnavii nu mai țin nici la părinți, nici la copii și chiar moartea ființelor celor mai dragi nu-i turbură. Nu pot plînge și nu le pasă de cât de suferințele lor înși-le. (Falret). Alt semn ieste că nu pot vroi. Simțirile obișnuite și-au pierdut caracterul, bolnavului i se pare că se petrec ca într'o mașină. Se înțelege că leagă cu asemenea simțiri feliurite închipuiri smintite: unii spun că inima li s'a prefăcut în piatră, alții că nervii le sînt cărbuni înfocați. Alții ajung de se îndoese despre ființa lor,—și spun că traesc, dar în afară din vieța reală.

Văzînd cum se desface ieul, înțelegem chipul formărei lui. Cele mai adese ori turburarea ie numai în parte. Însul deși schimbat tot are o parte din cel vechiu. Schimbarea ieului se întîmplă numai în împrejurări rari și cînd bolnavul se simte altul ieste în adevăr altul, alt ieu s'a alcătuit într'însul. Sînt stări sufletești tocmai cu totul protivnice celor înșirate mai sus, hrănirea se iuțește, însul se simte mai puternic, mai deștept, mai ghibaciū; muncește mult, dar nu se simte obosit. La unii prefacerea trece așa de departe în cit se produce altă personalitate, bolnavul ajunge a se crede papă; împărat, Dumnezeu.... Și în aceste împrejurări ieul se desface, dar pe altă cale. Ieste o nebunie numită circulară în timpul căreia acela-și individ trece prin amîndouă feliurile de stări: cînd personalitatea, ieul, lui se slăbește, cînd di'mpotrivă crește, se mărește trecînd la unii prin starea firească. Pe aceea-și personalitate se hultuesc două deosebite cu totul nepotrivite între

dinsele. Iată cîte-vă pilde: Krafft-Ebing spune despre un om bolnav de nervi și fiin de nebun, că în perioada de slăbire a personalității iera dezgustat de lume, îngrijit numai de moarte, de vecinicie și gîndea să se facă popă. În perioadele de ațîtare ieră buclucas, învătă cu hărnicie, nu vroea să audă de teologie și avea de gînd să se facă doftor. O nebună, de la Charenton, de alt-feliu foarte deșteaptă și ghibace, își schimba personalitatea, meșteșugul, chiar sexul. Cînd se credea fată de prinț și logodită cu un împărat, cînd plebeeană și democrată; a-zî se credea măritată și în greunată, mîne fată mare. Ba chiar une-ori se credea bărbat; într'o zi socotea că-i un închis politic însemnat și făcî și versuri în această privință.

Apoi chiar în starea obișnuită ieul nostru ie alcătuit din apucături protivnice: virtuți și viții, trufie și lipsă de îngîmfare, dorință de repaos și nevoie de a lucră etc. De regulă aceste apucături protivnice se echilibrează sau cel puțin cea care stăpînește nu-i singură stăpînă. În boalele de cari am vorbit, o grupă de apucături se închircește și cealaltă ajunge stăpînă, apoi se schimbă cumpăna tocmai di'mpotrivă.

Acuma trece la turburările sentimentelor legate cu îmmulțirea speciei și dovedește că ori ce ce schimbare în instinctele sexuale are resunet și în personalitate.

Ast-feliu la pubertate năvălesc în conștiință o mulțime de sentimente și de idei nouă. Această năvălire de stări psihice neobișnuite, statornice și legate între dinsele, caută a preface personalitatea, alcătuirea ieului. Tînarul se simte nehotărit, turburat din pricini necunoscute; puțin cîte puțin aceste elemente nouă se unesc cu ieul cel vechiu, întră îltr'însul, dar prefăcîndu-l. S'a alcătuit un alt tip de caracter: cel sexual. Dezvoltarea unor organe și a funcțiilor lor, cu toată grupa de instincte, chipuri, sentimente, idei, a pricinuit în personalitatea neutră a copilului o schimbare, a făcut un bărbat sau o femeu.

Urmările scapetei vitelor sînt cunoscute. Se știu și la om. De regulă scapetei se îndepărtaază de la tipul psihic normal. Mauds-

ley spune că-s minciunoși, prefăcuți, fără curaj, pizmași, rei, lipsiți la spirit ca și la trup.

La hermafrodiți caracterul ieste întocmai ca și organele sexuale, une ori neutru, alte-ori bărbătesc, alte-ori femeesc. Ba chiar dacă organele trec prin perioade cînd sînt mai mult bărbătești și apoi iar mai mult femești, gusturile sexuale se schimbă o dată cu dînezele.

Une-ori pricinile ce turbură personalitatea sexuală sînt chiar în organe, alte ori înse în centrele nervoase din măduva spinării ori în creeri.

Ieste un caz care ar putea încurea. A nume rare ori ce-i drept, dar în sfîrșit se întîmplă, sînt barbați cît ie vorba de trup dar cu gusturi femești și din potrivă femei cu apucături bărbătești. Se pare înse că avem a face cu moștenirea. Ast-feliu s'ar putea ca un bărbat să moștenească sistemul nervos de la mă-sa, deci să fie sufletește femei și di'npotrivă.

Schimbările în grupa a treia de sentimente au și iele însemnătatea lor, căci ne arată cum se prefăce starea regulată a personalității în alta. Prin aceste cercetări vedem cît de puțin statornic ieste ieul și cum se luptă unele cu altele apucăturile protivnice ce-l formează. Ieată, ce zice Griesinger : „Ieul nostru, la feliurite epoce, ieste foarte deosebit: după vrîstă, întîmplări, ațitari, totalul de idei cari la un timp hotîrit îl îmfașează, se dezvoltă mai mult de cît altele și iea locul întăi. Sînt altul și totu-și tot acela. Ieul meu ca doftor, ieul meu ca om de știință, ieul meu senzual, ieul meu moral, etc..., adecă niște totale de idei, de apucături ale voinți, pot ajunge să se lupte între dînezele și să se respingă. Dacă în fie-care din aceste stări nu s'ar întîmplă o conștiință mai mult sau mai puțin lămurită despre aceste ieuri, atunci nu numai că am pătîmi de nestatornicie și de despărțire între euget și vroință, dar ne-ar lipsi puterea de a lucra în fie-care din aceste multe ipostase ale noastre.“ Ieul se desface în două la oratoriul care se ascultă vorbind și se judecă, la actoriul care se vede cum își joacă rolul, la psihologul care se studiază etc... Între aceste stări cari par

neînsemnate și între cele mai însemnate ca boale și deci mai lovitore sînt toate treptele. Bețivul, de pildă, are două vieți : în une ie cumpătat la băutura, gospădăros, harnic; în cealaltă, stăpănit de patimă, neprevăzătoriu ticălos. Nu avem în față, putem zice, doi indivizi nedesăvârșiți și nepotriviți, lipiți împreună ? Din cercetările făcute asupra cazurilor de boală urmează că *personalitatea urmează din doi factori de căpitanie, din constituția trupului cu îmboldirile și sentimentele cari o tîlcuesc, și din memorie*. Dacă se preface numai întăiul factor, se întîmplă o schimbare în ieu ; iar dacă se schimbă și temeliile organice ale memoriei atunci personalitate se desface : însul nu mai are trecut și are alt prezent. Se formează alt ieu nou, care adesea nu cunoaște pe cel vechiu. *Deci avem acoloa dovadă că organismul alcătuește ieu prin senzațiile ce trimete la creeri* și înțelegem cum același organism poate produce mai multe ieuuri străine unul altuia, dacă suferă o schimbare adîncă și prin paralizarea unor amintiri se face cu neputință întruparea senzațiilor di'ntr'o vreme cu cele din alta. Grupa veche alcătuește un ieu și cea nouă altul. Dacă trupul trece rînd pe rînd prin cele două stări, ieurile se urmează unul după altul și pot fi deosebite și străine între dîsele ca și cum s'ar fi produs în trupuri deosebite.

Chiar din cele spuse pînă aici se vede cum au putut să ajungă psihologii metafizicii să-și formeze ideea lor greșită despre ieu ; faptul samănă binișor cu cel de la bolnavii cari-și închipuie că-s papi, dumnezei etc... Psihologii au lepădat stările de conștiință și au închipuit ce-vă mai adînc care ar fi fiind substratul acestora, au închipuit ideea personalității. Pe cînd în adevăr observația năuntrică nu ne arată de cît stări de conștiință; cînd ne observăm ne lovim pururea de vre o percepție, dorință, eugetare etc nu întîlnim nici o dată presupusul ieu curat. Pentru a explica unitatea personalității, pe cît ieste, Ribot o deduce din unitatea și permanența organismului. Unitatea și permanența ieuului ieste unitatea și permanența organismului. Ori ce schimbări în acestea pricinuesc schimbări corespunzătoare în personalitate. Apoi nu

trebuie de crezut că personalitatea este alcătuită numai din stări conștiente, din potrivă cele neconștiente sînt temeliea adevărată și statornică.

În cap. III vorbește despre *turburările intelectuale*.

Întăiu, faptele arată că pierderea auzului, vederei, mirosului și gustului nu prea turbură personalitatea. Și în adavăr întipăririle aduse de cele patru simțuri nu fac parte din elementele esențiale ale personalității. Simțurile hotăresc, mărginesc personalitatea, dar nu o alcătuiesc ieie. Apoi văzul și auzul ne arată lumea din afară și nu lăuntru organismului. Chiar și pipăitul în parte nu-i de cît un feliu de vedere ori de auz.

Cu toate acestea, deși lipsa unui simț remîne fără înriurire văzută asupra personalității, niște turburări ale simțurilor pot dezorganiza ieul. Pricina este că dezorganizarea nu-i pricinuită de dînsele singure, ci chiar înuse-și turburările sînt numai semne ale altor schimbări adinci în organism cari ating simțul organic al trupului.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

În unele împrejurări aflăm turburări de personalitate, însoțite de turburări la simțuri, dar fără halucinații. Din pricina turburării circulație cașunată de vre o ațitare a vaselor purtătoare de sînge și aceasta ieără-și de ațitarea sistemului nervos, se pricinuesc turburări ale mișcării, ameteii, simțire pare că de beție, mers șovăit, îmboldire de a merge nesupusă vroinței.

Simțul pipăitului turburîndu-se face pe bolnavi să creadă că nu mai au greutate. Mulți nu pot cunoaște forma lucrurilor numai prin pipăire. Se cred „dispărțiți de lume,” li se pare că trupul lor ie învălit în ce-vă.

La unii aflăm turburări la simțul vederei, de pildă văd în loc de un lucru două, ori li se par toate lucrurile late, par că's zugrăvite și fără relief. Multora li se arată toate celea micșurate și îndepărtate peste măsură.

Turburările auzului sînt tot de acest feliu. Bolnavul nu-și cunoaște glasul, i se pare că vine de departe foarte ori că se pierde și nu poate ajunge până la ascultători; bine înțeles tot așa de reu

aud și glasul celor cu cari stau de vorba. Dacă întrunim toate aceste simptome, vedem că pot alcătui altă personalitate și în adevăr une-ori se și formează alt ieu. Așa de pildă un ingineriū bolnav mărturisește că fără de voie se crede desfăcut în două persoane ; simte un ieu care cugetă și altul care lucrează.

Iată ce a zis Taine în această privință : „Nu se poate ase-mănă mai bine starea bolnavului de cit cu a unei omide care, păstrînd toate ideile și amintirile sale, de pildă, s'ar preface de o dată în flutur, cu simțurile și senzațiile de flutur. Între starea veche și cea nouă, între ieul vechiū, — al omidei, — și al doilea — al fluturului, — iese dezbinare adîncă, ruptură desăvîrșită. Senzațiile cele nouă nu mai găsesc șiruri vechi cu cari să se con-topească ; bolnavul nu le mai poate talmăci, nu se mai poate folosi de dînsese. De aceea urmează două încheeri ciudate ; întăiaea că zice : „Nu mai sînt“ ; a doua, mai nouă : „Sînt altul“.

Deși nouă cari am observă bolnavul ni se par asemenea în-cheeri cu totul nebune, pentru bolnav sînt înse cu totul firești. În scurt vedem că odată cu turburările simțurilor nu se formează, tot-deauna un ieu nou ; iar cînd se formează, pierе o dată cu a-cele turburări. Nici odată nu înlocuește cu totul pe cel vechiū, iese o luptă : elementele celui vechiū au destulă legătură între dîn-sele pentru a birui din vreme în vreme grupa cea nouă care s'a organizat în alt ieu. Deci bolnavul se crede desfăcut în două per-soane.

Iată cum explică autoriul mecanismul psihologic prin a că-rui lucrare bolnavul ajunge a se crede dublu. Personalitatea reală cu grupa foarte mare de stări neconștiente și conștiente, se scur-tează în mintea noastră într'o icoană ori tendință fundamentală pe care o numim *ideea personalității noastre*. Această *schemă* ne-hotărită care îmfațoșază personalitatea reală cam așa cum ideea generală *om* îmfațoșază pe toți oamenii și cum planul unui oraș îmfațoșază acest oraș și *schema* pomenită ne iese îndestulătoare pentru trebuințele obișnuite ale vieții noastre mintale. La bol-navii noștri, sînt două scheme și urmează una alteia în conștiință.

Dar la vremile de trecere de la una la alta, pentru un răstimp, se află o dată amîndouă în conștiință și atunci bolnavul se crede desfăcut în două persoane și cu tot dreptul de vreme ce așa și ieste.

Cum am mai spus, turburările simțurilor sînt urmări ale unei turburări mai adînci și deci simțul organic al trupului are și aice rolul de căpetenie.

Ieată o comparație care ne lămurește cum se face că lipsa unuia ori a mai multor simțuri lasă persoana neatinsă în partea iei de căpetenie; pe cînd niște turburări trecătoare și cari par foarte ușoare o prefac. În cazul întâiū avem o sumă de elemente nervoase osîndite a stă în nelucrare, chiar de la începutul vieței ori de la un timp numai, personalitatea ieste ca o orhestră seracă ori serăcită, dar care ajunge pentru cerințele neînlăturate.

În al doilea toate elementele nervoase cari slujesc simțurilor din afară, simțirei mușchiulare, celei organice ori viscerale, au suferit o prefacere neobișnuită: întocmai cum s'ar întîmpla cu o orhestră cînd cea mai mare parte din instrumente și-ar schimbă timbrul.

Unele halucinații nu aduc turburări în personalitatea bolnavului: deși vede, aude, ori simte alt-feliū cum-vă, lucruri ființi cari nu se află în adevăr în jurul lui, *zeul* ieste tot cel vechiū. Turburările încep cînd bolnavul privește pe unele din stările sale de conștiință ca fiind ale unei persoane străine, deosebită de dînsul.

Așa nebunia religioasă dă nenumărate pilde în privința auzului. Ieată cîte-vă: O femeie ieră prigonită de un glas năuntric pe care'l auzea numai cu o ureche, și care glas nu vroea să primească de bun nemică din cele ce vrea acea femeie. Glasul o îndemnă la reu. Une ori îi zicea: „Iea cuțitul și te ucide“. O isterică avu de o cam dată gînduri și spuse vorbe pe cari n'avea vroință să le spuie și peste cît va timp le rostî cu glas deosebit de cel obișnuit. De la început glasul acesta nu spunea lucruri nici nebunesti nici de vre o însemnătate oare-și care; apoi începū a critică, a lua în ris vorbele rostite de glasul cel vechiū. Fe-

meea credea că vorbește un duh și deci înstrăină vorbe și cuge-tări cari le avea și le rostea tot iea.

Iată un caz în privința vederii : „Un om, foarte inteligent, zice Wigan, avea puterea de a vedea înaintea sa o ființă în toc-mai ca și dînsul, parcă ar fi fost chipul său în oglindă. Ridea la acel *dublu* al său și acela ridea. Multă vreme s'a jucat cu acea-stă halucinație, dar sfîrșitul a fost jalnic. Încet încet se încredință că dublul trăiea în adevăr, ba chiar de la o vreme nu se mai a-retă prietenos cu bolnavul, ci îl năcăjea, ocărea, muștră fără re-paus. Ca să puie capăt unei vieți atît de neferice, bolnavul își, re-gulă treburile și se împușcă“.

Ball istorisește în *Encephale* (1882, II) despre un American care prin halucinații de auz și vedere își fabrică o persoană în-chipuită. „După o însolație, remase fără cunoștință timp de o lună, Apoi după ce și-a venit în fire, auzi un glas de bărbat care-i zise lămurit : „Ce mai faci?“ Bolnavul, respuse și stătî puțin de vorbă cu ael glas. A doua zi auzi acela-și glas întrebîndu-l ca și în ziua trecută și bolnavul nevăzînd pe nime întrebă : „Cine ești?“, „Sînt Gabbage“, respuse glasul. Peste cîte-vă zile bolnavul zări pe Gabbage și de acolò înainte ori de cîte ori îi vorbea gla-sul, vedea și chipul. Halucinația auzului se complectă prin a vederii. Tot deauna i se arată în față, numai bust, cu barbă mare, cu ochi mari negri și veșnic în straie de vînat. De la o vreme Gabbage începî a fi tiran : poronci Americanului să dee pe foc jur-nalul, să arunce iar în toc ceasornicul și lanțul, să otrăvească o femeie, în sfîrșit îl făcî să se arunce pe fereastră jos. Bolnavul a-scultă de poronci.

Vedem deci unele strări de conștiință cari nu întră în grupa ieului vechi și de aceea par străine. Aceste senzații se par stră-ine pentru că n'au legături cu celelalte, nu se împrăstie în orga-nism, sînt localizate, nu întră în simțul general al trupului. A-cest fenomen ieste asemănătoriu cu sugestiile ce se fac la cei hip-notizați.

Autoriul citează teoria celor cari pentru a explica dubla

personalitate și în general turburările ieî, presupun că emisferele cele două lucrează neatîrnat și că de regulă avem două ieuri, cari pot fi în unire și atunci nu deosebim două; dar cari de asemenea pot fi în luptă și atunci avem două ieuri. Ribot aduce împotriva acestei ipoteze cazurile cînd sînt trei personalități, trei ieuri în același organism, cazurile cînd o emisferă ie cu totul închirecitate și totuși personalitatea individului iese alcătuită ca și a oamenilor normali. Se crede deci în drept a nu primi teoria, deși mărturisește că în adevăr cele două emisfere sînt până la un punct neatîrnate; deși prin lucrarea lor une-ori nearmonică trebuie să se pricinuească turburări în personalitate.

(va urmă)

STEFAN YASILIU

VASILE VERAȘAGHIN *)

Vereșaghin a dat în anul 1881 spre priveștița publicului din Viena un număr din tablourile sale despre războiul între Ruși și Turci, precum și cîte-vă tablouri din Orient.

Nu i-a fost ușor. Cei de la casa artiștilor puneau înaintea ei tablouri din războiul nu vor plăcea publicului, fie iele cît de bine zugrăvite. Numai după ce le spuse că nu cere nici o plată, ba chiar se aretă gata a cheltui din pungă pentru împodobitul salei și pentru luminat, precum și pentru catalog, numai atunci s'au hotărît să îndrăznească a face cercare.

Izbutirea a fost neașteptat de mare.

De cînd îi ie, nu văzuse casa artiștilor la vre-o una din expozițiile sale asemenea mulțime din toate păturile sociale; mai ales se grămădeau sara în uliță și de abia încet încet puteau căpăta rînd la intrat.

Cîștigul s'a urcat atunci la 40,000 de fiorini, și a trecut la societatea artiștilor și la fondul lor pentru pensii,

*) Traducere din „Neue Zeit“ 1 Heft. 1 Ianuar 1886 Stuttgart. Articolul ie de *Wilh Wiener*.

Acuma iear a venit Vereșaghin în Viena și data aceasta a găsit ușile casei artiștilor deschise.

Expoziția tablourilor nouă, făcute de atunci în coace, s'a deschis la 25 Octomvrie, și publicul iear se grămădește și din nou se simte foarte adînc interesat și mișcat.

Tablourile dau atîta de gîndit.

Și în adevăr, avem înaintea-ne un fenomen caracteristic pentru tot timpul nostru, un artist cu totul deosebit și tot o dată înzestrat cu mare putere de caracter.

Vasile Vereșaghin s'a născut în Novgorod în anul 1842 din părinți bogați.

Din schițele și amintirile lui, publicate de curînd în Leipzig la Teubner, aflăm că în tinerețe a fost cadet la marină, a ajuns până la caporal, și că și-a desăvîrșit educația artistică la Paris.

Răpede s'a emancipat de idealele frumuseței clasice franțuzești și a ajuns a-și alcătui idealul său.

Mărturisirea credinței sale artistice o dă pe față, poate fără să iea sama, în critica făcută în potriva romanului lui Turgheniev „Lumea Nouă“, cunoscut ca o încercare de psihologie a nihilismului. Plin de însuflețire ne istorisește plămuirile geniale ale romanțierului rus și întipărirea ce au făcut iele asupra sa, dar „Lumea nouă“ nu-i plăcù de feliu.

În această scriere se încercase Turgheniev a zugrăvi o pătură socială, despre care n'avea de loc cunoștință. „N'a zugrăvit nemică după natură, întemeiat pe observații, toate le-a izvodit *din sine*, cum zic artiștii“.

Acest realism, care nu vrea să știe de idealismul obișnuit până acuma, ne arată calea lui Vereșaghin și lupta ce are cu cei mai mulți din pictori.

Numai natura, realitatea, adevărul i se par vrednice de a fi zugrăvite.

Vrea să le privească! și le cercetează cu atîta pofta de a afla adevărul, cu atîta talent și cu atîta îndrăzneală în cît uită de sine, absorbit fiind în lucrul ce privește.

Vereșaghin vroea să știe ce iese războiul, și a aflat.

A luat parte la războiul di'ntre Ruși și Turci alături cu Seobelev, cu acest războinic fără frică, pe care-l împingea focul tinereței și o ambiție nemărgenită și care zicea adesea: „Și dacă nu biruim, vom muri plini de slavă“.

Vereșaghin a aretat aceea-și vitejie ascultînd numai de vroința sa și de îmboldirea artistică, prin care îi ieră cu putință să aibă în mijlocul primejdiei ochi numai pentru forma artistică,

Comandantul și soldații știeau cît de nesățios ieră iel de a privi și'l îndestulau.

La Giurgiū îl sculă din pat vuetul de tunuri; tocmai atunci sosit un cazac și-i spuse din partea capului de divizie. „Turcii bat Giurgiul, vină și privește“.

Indată și plecă la țermul Dunărei. Dar Turcii băteau nu orașul, ci corăbiile de lîngă mal, cari după dînșii, ierău menite a trece oștile di'ncolo.

Vereșaghin se duse în dată pe una din corăbiile acelea, pentru că de acolò putea vedea mai bine, pe de o parte turburarea în case, iear pe de alta căderea boambelor. De două ori au lovit granatele în barca pe care ieră pictorul, una la partea di'nmainte, alta într'o margină și a răsturnat toate celea,

Tot o dată nu putea să nu privească plin de plăcere cum se jucau doi căței cari-și găsiseră loc de hîrjoană pe corabie. Pocniturele îi spărieau, ciuleau urechile, dar începeau ieară-și a se tărmozi.

Turcii au aruncat 50 de grante, apoi au contenit. Cînd Vereșaghin s'a întors în Giurgiū, îi ziceau unii și alții că a pierdut o priveliște însemnată.

„Ba am văzut'o mai bine de cît D-voastră“, răspuse iel, „căci am stat tot timpul pe-o corabie“. Crezură lucrul cu nepuțință. Nu vroeau să creadă, că a fost în locul unde ținteau Turcii; alții numeau fapta o vitejie nefolositoare. Nimene nu și-a închipuit că tocmai pentru asemenea priveliști venise iel.

Desemnă toate și pretutindenea. Cartea lui de schițe o avea tot deauna la îndămînă, cazacul Kurbatov îi ducea cutiea cu boiele.

A luat parte la luptele de la Plevna și de la Teliș și a dat pe față în câte-va tablouri minunate adîncă jale ce simțea pentru suferințele sale și ale altora.

În „După atac“ vedem un loc unde îngrijesc pe rîniți, mulțimea lor ie atît de mare, în cît nu încap toți la adăpost. Și ploaie și rîniții înnoată în glod, apă și în sînge. Doftorii fac, pe cît pot, femeile de la „Crucea roșă“, pline de milă, cată a alina suferințele acestor nenorociți, dar îs prea din calea afară mulți. Stau fără îngrijiri, fără hrană, în prada chinului, a desnădejduirei, cei mai mulți au semnele morței întipărite pe obraz. Chiar în față a pus un flăcău frumos și tînăr cu brațele legate, cu peteci pline de sînge, și care privește atît de jalnic cu ochi-i neprefăcuți. Vereșaghin îl cunoștea, ne spune în amintiri de răvașele mamei flăcăului, aflate la dînsul și pline de îngrijire delicată.

Apoi acel cîmp de leșuri, care în tabloul „Învinși“ se întinde mai departe de cît poți cuprinde cu ochii, să nu fie oare acela, în care a căutat o zi întregă pîntre leșurile ciuntite și despoiate pe frate-su ?

Zac pe pămîntul stepei între tufarii fără frunze și între măracini.

Nouri grei și groși acopăr ceriul ; ploaie deasă cade și vîntul vîjje peste cîmp. Dar cei culcați în spini nu simt nici fiocscătul ploiei și nici vîntul aspru care suflă peste trupurile lor și duce pe pămînt mirosul putrejunei.

Și înaintea gropii deschise stă un popă îmbrăcat în veșminte bogate, șoptește rugi și cădește peste morți. Cît de adăvărat l'a zugrăvit Vereșaghin, cît de lămurit a aretat toată smerenia și toată mintea lui cea mărginită ! Un soldat, ajutînd popei, stă alături și ieste tip de ascultare de rob. Tabloul ieste plin de măiestrie și lucrează nespus de tare asupra privitorilor.

Alt tablou tot așa de minunat ieste „Învingătorii“ ! Fie-care dia cele patru tipuri ieste plin de înțeles și de caracter ca desemn, plin de putere și bogat în colorii.

Turcii au bătut pe Ruși și aice pe cîmpul de bătaie, între

sute de feliuri de moarte, între cele mai grozave ciuntiri,, se dă pe față selbătăciea biruatoriului, cruzimea veselă a omului prefăcut în fiară. Pradă și chinuesc pe cei ce se luptă cu moartea și pe rîniți, se văd crîncenele lovituri de sabie pe trupurile despoiate. Colea un Arnăut scoate ciubotele unui Cazac înțepenit, ca să se încălțe iel cu dînsele; lîngă dînsul stă un cap despărțit de trunchiul din care tot mai gîlgîie sînge.

În mijlocul tabloului stă un Asiatic cu barba sură, pe a căruia față aproape dobitocească se arată o bucurie vicleană. S'a îmbrăcat peste zdremțele sale cu uniforma împodobită cu decorații a unui general rusesc și stă lăfoiet, crăcanat și cu brațele întinse în laturi, buimac și mulțămît, ca să fie privit de tovarăși. Aceștia fac haz ca niște nebuni, vezi cum chicotesc, cum nu mai pot de ris. Dar și blăstămatul în adevăr te și scoate din fire. Și unul, în bătaie de joc pune mîna la fes și salută după obiceiul Europeanilor.

Veselia dezlănțuită și horcotel celor ce mor ; poate fi o satiră mai zdrobitoare în privința omenirii ? !

Vereșaghin a trecut împreună cu Scobelev peste Balcani și a încunjurat Șipca. Încercarea a fost peste măsură de îndrăzneată. Zilele întregi au înotat prin omăt și eît stăteau pe loc ierau în primejdie de a îngheța. Trebuea să se privegheze unul pe altul și să nu se lese să-i fure somnul. Vereșaghin ne spune : „Mă acopeream cu tot ce aveam, cu mantaua cea de pîslă, cu cerga, cu un cojocel și totu-și simțeam că deși lîngă foc, începeam a înțepeni. De geaba, trebuea să mă scol, să aprind o țigară și săaștept demineța lîngă foc.

În trei tablouri mici ne povestește istoria unei sentinele și satiricul ilustrează ast-feliu telegrama ce se tot trimetea la cartierul general : „În pasul Șipcei liniște“. Aier plumburiu; viscolește strășnic. Straja stă la locu-i, singură, cu pușcă'n mîna, cu gugiul de lînă tras așa de tare peste obrazu-i tînăr, în eît se zărese numai ochi-i voioși.

Pe al doilea tablou vedem pe om înlemnind, ne mai putînd

face nici o mișcare și omătul grămădit de vîntoasă urcat până la genunche, dar straja stă tot la locu-și. Nu mai poate stă în picioare, ie plecat ca o salce, dar tot stă încă; și deși a vîrit mînele adînc în mînece, tot ține după regulă pușca la umăr. Capu-i cade pe piept, gagiul i-l acopere cu totul.

Al treilea tablou ne arată o movilă de omăt—straja ie dedesubt. Ici se zărește un capăt din gugiū și di'ncolo tălpile ciubotelor ies din zăpadă. Iese și o mîna—care ține în degetele-i țapene pușca.

Bietul om își făcuse numai datoria, ca atîția alții, generalul Radetzki a trebuit să depezeze la căpitanul oștirea rusești: „Regimentele scad de necrezut: aproape toată divizia a 24-a a degerat”.—În trecătoarea Șipeei liniște.

În sfîrșit au izbutit să treacă Balcanii; oastea ieră di'ncolo, începea valea Tungei și întărituri turcești. Pe muntele sfîntul-Neculai stătea bateria Meșcerski. Acolò zugrăvi pictorul nostru tunurile și împrejurimea, ferindu-și capul ba la dreapta ba la stînga de frica granatelor și glonților aruncați de bateriile turcești. Acolò ieră ruina unei întărituri Turcești, de la fereastra căreia vroea să zugrăvească valea Tungei, dar și acolò zburau granate. Una a spart păretele, dar pe artist nu l'a smintit tare de la lucru, a doua a căzut pe acoperiș și i-a turnat în cap mulțime de năsip, a treia în sfîrșit a spart acoperemîntul și a năruit cărămizi și năsip așa de mult în cît n'a mai fost chip de zugrăvit. Ba chiar și colorile de pe paletă le făcuse bune de nemică. După sfîrșitul războiului merge Vereșaghin la Paris, unde lucră tablourile schițate. Apoi le duse la Petersburg la expoziție și făcū mare mișcare.

Se zice că împăratul Alexandru ar fi vroit să le cumpere pe toate și să le nemicească.

I-a dat mulțime de bani, dar Vereșaghin n'a vroit să le vîndă.

Veni la Viena și făcu revoluție în simțiri.

A adus înnaintea noastră o bucată din istoria omenirei, un adevăr groznic, ascuns până acuma cu îngrijire: Toată grozăvenia războiului din zilele noastre.

Expoziția deschisă de curînd iese mult mai pacinică.

Deși a izbutit atît de mult cu înțaiia, pictorul n'a lunecat în greșală de-a umblă tot după senzație. Iel vrea să zugrăvească numai lucruri văzute și simțite și fiind că a petrecut anii din urmă în Palestina și a făcut a doua călătorie în India, de aceea ne arată Resăritul cu peisajele-i sorite și înfierbîntate și cu arhitecturile-i, pline de pompă ca din poveste; din Palestina ne zugrăvește locurile sfințite prin tradiția evangheliilor, locuri pe cari le-a văzut și le-a privit ca artist și cercetătoriu.

Înainte de toate se cuvine să amintim de minunatele capete pline de caracter ce ne-a zugrăvit Vereșaghin în India și Egipt.

Acești Lama din Tibet de pildă, nu-s tipuri adevărate? Catalogul ne spune: „Sînt ființi bune la inimă, mîncăcioase, nu-și schimbă nici o dată învâlișul, și cari din aceasta pricină sînt reu mirositoare și pline de insecte. Cu toate acestea cel mai mare dintre Lama (preuți budhiști) iese de regulă nemuritoriu“.

Ori smolitul muncitoriu Indian cu ochii mari și triști. „O ființă prigonită, supusă, care nici o dată nu-și poate liniști de ajuns foamea. Ieste lucru de mierare însușirea muncitorilor Indieni de a face lucruri cari au nevoie de cea mai mare rebdare, sînt foarte obositoare și ades cer cea mai delicată mînuire.“

Cum vedem, pretutindena se dă pe față satiricul; și Vereșaghin iese din cei cari știu ride deși cu lacrimi în ochi.

Aceste scene din viața lui Isus sînt niște tablouri minunate, deși din punctul de vedere artistic nu stau la aceeași înălțime ca zidiul lui Solomon, mormintele prorocilor, moscheea din Agra, totu-și lucrează foarte tare, deși cam neașteptat, prin concepția realistă ce a pus iele fiul veacului al nouă-spre-zecelea.

Iel a cercetat de a măruntul locul, a observat îmbrăcămintele locuitorilor de a-zî a comparat cu dînsele zisele evangheliilor. A ajuns la credința că unde clima lucrează așa de cu tărie, arhitectura trebuie să se fi păstrat aproape neschimbată, și că în acest popor conservatoriu s'a întîmplat acela-și lucru cu obiceiurile îmbrăcămintea și portul. Nazaretul de a-zî i se pare lui că nu

prea se deosebește de cel vechiu. Ast-feliu plin de întipăririi realiste își închipui să zugrăvească povestea despre Hristos, dându-i caracterul adevărat oriental și deci îndepărtându-se de artiștii din vremea renașterii Italiene, cari au prefăcut-o cu desăvârșire după ideile și deprinderile Apusului.

Ast-feliu plăzmuî tablouri biblice, din cari „*sfinta familie*“ și „*Invierea*,” deși nu cele mai bine reușite, au dat totu-și mai mult de vorbit. Cel di'ntăiu ne arată curtea unei case vechi în Nazaret. Acolo stă mama și copiii, acolo iese atelierul tâmplariului, locul unde se grămădesc vitele casnice,

O femeie destul de zdravănă, cu valul aruncat pe spate, șede jos cu picioarele încrucișate și dă țigă celui din urmă al iei copil. O fetiță cu straiul zdrențuros stă alene lângă dînsa, ca adevărată Orientală. La dreapta în față lucrează bătrînul Iosif cu o calfă, amîndoi îmbrăcați cu caftane lungi, albe și amîndoi cu barbe ascuțite. Trebuie să muncească din răsuputeri bătrînul, ca să poată ținea o familie atît de numeroasă, caei în mijlocul tabloului, pe o grămadă de gunoaie, stau alți doi copii trîntiți pe pîntece, se tologesc și se hîrjonesc, întocmai cum se vede și până a-zi la Arabii de prin uliți. Sînt o păreche de băiețași cu perciunași negri și groși, cari fac fețele lor așa de strengărești și de șirete.

La stînga în față pe o treaptă de piatră stă un tînăr cu păr lung gălbior, cu fața serioasă și cugetătoare, ține un sul de scrisoare și cetește cu băgare de samă. Acest chip iese ce-vă mai ales de cît cele-lalte. În totul tabloul iese foarte vioiu și caracteristic, jocurile de lumină sînt frumusele. Dar pentru ce o numește *sfinta familie*? Pentru ce caută a ne face să credem prin citații din evangheliile publicate în catalog, că așa a fost *sfinta familie*, cu șese copii, și de ce cată a ținea în picioare legenda creștinească după ce i-a rîpit temeliea dumnezeiască?

Se înțelege că artistul primește ideile lui Renan, dar pictorul nu se poate folosi de atîtea împrejurări prielnice ca scriitorul, care poate ascunde părțile nesigure și lăsa la o parte amănuntele lovitoare. La pictor trebuie să se potrivească în totul ideea cu forma.

„*Invierea*“ face și mai tare întipărire. Ieste demineată. Vedem o groapă săpata ca o peșteră, în stîncă ; piatra care o închidea ie dată în lături, și prin deschiderea foarte îngustă iese cu greu un bărbat, a cărui față ieste schimosită și pe al cărui cap flutură cîrpe albe. Nici o minune, dacă soldații cei doi, paznicii groapei, apucă fuga văzînd ast-feliu de aretare. Îi vedem năpădînd care 'n cotrò.

Aceste tablouri biblice au pricinuit mare mahnire tuturor credincioșilor. Și arhiepiscopul Ganglbauer s'a îndreptat la protectorul casei artiștilor, la arhiducele Karl Ludwig, pentru a cere închiderea expoziției ori cel puțin îndepărtarea tablourilor biblice. Fără îndoială că evlaviosul domn ar fi izbutit, cu atîta mai ușor cu cît artiștii din Viena și presa nu s'au prea purtat cu îndrăzneală ; dar Vereșaghin a făcut cunoscut că de bună voie nu va scoate din expoziție nici un tablou. Tăria lui Vereșagin reuși. Se temură de scandal și lăsară pe arhiepiscop să întrebuinteze numai armele beserecești. Așa s'a și întîmplat, ba încă din bielșug.

Întăiu se publică în foaiea diocezană următorul protest, pe care îl punem aici ca să aretăm cum stau treburile în Austria. Tot o dată prin acest document se completează schițarea tablourilor de cari am vorbit și noi. Ieată-l :

„Făcîndu-mi-se cunoscută mahnirea ce simțesc catolicii evlavioși privind tablourile din vieța lui Isus zugrăvite de Vereșaghin și așezate spre priveliște obștească în casa artiștilor, am pus un om de încredere să-mi aducă lămuriri mai multe asupra acestora. Prin descrierea din gură, prin cetirea catalogului însoțit cu lămuriri tipărite și privind și niște fotografii am ajuns la dureroasa încheere că mai ales două tablouri lovesc creștinismul în temelile lui. Pictorul, folosindu-se după metoda lui Renan de niște locuri din biblie, reu înțelese, caută a strică prin violențe uneltiri credința în fiul lui dumnezeu făcut om. Unul di'ntr'însele îmfașoază pe fiul lui dumnezeu, care fusese din vechiū făgăduit ca mîntuitoriu lunei și la vremea hotărîtă prin proroci, „s'a zemeslit de la duhul sfînt și s'a născut din Mariea, cea mai curată

și fără prihană fecioară“, taina iubirei celei veșnice, a cărei concepție ideală a însuflețit pe un Rafael să facă lucrări nemuritoare, ne înfașoșază pe fiul lui Dumnezeu ca fiul mai mare al unei familii orientale blagoslovită cu mulți copii și pe această familie o numește pictorul „sfânta familie“, ca și creștinii. Celălalt înfașoșază pe mîntuitorul nostru, care din iubire de oameni a luat de bună voie asupra-și moartea ispășitoare pe cruce și învingînd moartea și păcatul a învîiet după cum spusese di'nainte uceucilor săi, a treia zi din morți cu slavă multă; și prin învierea sa și-a îndeplinit soliea.... Vereșaghin ni-l înfașoșază ca trezit din leșin, pîndind din deschiderea gropii și-i dă aretare atît de spăimîntătoare în cît păzitorii se îngrozesc și fug.

„Mișcat dureros prin asemenea pîngirire a celor mai sfinte credinți cerșinești, a celor mai înalte ideale pentru arta adevărat creștinească, am crezut de datorie mea ca episcop, să încerc a îndepărtă aceste tablouri din expoziție. Însă fiind că încercările mele n'au izbutit și s'au întrebuintat în felurite ziare ca momeală pentru a aduce la aceste tablouri nelegiuite și mai mulți privitori, deci mie ca episcop, care sînt legat prin jurămînt nu numai să propoveduesc credința catolică, dar să o și apăr după putere de ori ce lovitură, nu-mi mai rămîne de cît să protestez în potrivea acestei reprezentări religioase și în potrivea acestei lupte nelegiuite asupra creștinismului, să îndemnăm pe toți catolicii să se ferească a luă parte la asemenea nelegiuiri și să ne rugăm de ertare, în numele tuturor credincioșilor din dioceza noastră, la mîntuitorul nostru, om și d-zeu, pentru ocara ce trebuie să sufere în catolica Vienă. Viena 18 Noemvrie 1885. Coelestin Iosef cardinal Ganglbauer prinț arhiepiscop.“

După ce arhiepiscopul și-a dat osteneală a face cunoscute cît mai pe larg tablourile lui Vereșaghin și acelora cari nu puteau scilipui bani spre a merge la expoziție să le vadă, au mai avut loc și alte măsuri beserecești, predici, foi tipărite, ba chiar și o slujbă de ispășenie a păcatelor în—besereca universității. Nu știm dacă prin asemenea mijloace au scăpat nelegiuirii Vieneji de păcate. A-

tîta ieste înse neîndoelnic că de atunci au început a veni la expoziția lui Vereșaghin mai mulți de cît ori cînd.

Mult mai însemnate de cît tablourile biblice sînt altele două foarte mari, în cari Vereșaghin dovedește toată puterea-i tragică de a stîrni mîniea și mila privitorilor ; acestea se potrivește mult cu cele din războiul între Turci și Ruși. Unul ieste „Înnăbușirea răscoalei indiene de către Englezi“ și celălalt „Pedeapsa conjurațiilor la Ruși“.

În prefața catalogului cetim în privința acestora două :

„După înfătoșările războiului, adevă a uciderii oamenilor cu grămada, în lupta di'ntre state, a găsit artistul că n'ar fi lucru lipsit de interes să facă un tablou cari să zugrăvească omorirea cîtor-vă inși ce se află în luptă cu statul, inși *înuțî drept făcători de rele*.

„Pare foarte vrednic de luat a minte faptul că mijloacele de omorit se fac din ce în ce mai cumplite.

„Cît îi vorba de aceasta apoi mîntea născocitoare a Englejiilor a întrecut fără îndoală toate mijloacele vechi, *împușcarea o-sîndișilor cu ajutoriul tunului* se potrivește cu toate cerințele iubirei de oameni. Boamba rumpe într'o clipă trupul bucăți, le aruncă în toate părțile, și capul — cum s'a văzut de privitori, — se suie pe o linie spirală în sus. Întipărirea făcută de aceasta priveliște, adevă groaza, ieste foarte mare, întocmai cum cere și spiritul legilor de a-zi.

„Celălalt mijloc foarte obișnuit de executare ieste spînzurătoarea, întrebuintată de obicei în vrîsta de mijloc și chiar și acuma în multe țeri, între altele în Rusia.

„Acest feliu de omorire ieste mult mai reu de cît celălalt, pentru ca moartea vine mai greu și ieste mai dureroasă“.

După această întroducere, a cărei amară ironie nu poate fi tăgăduită, merge fie-și care plin de dorința de a vedea tablourile. Ieste o pieță întinsă, sorită, sub un ceriū vecinic zimbitoriū. Limpezimea văzduhului arată toate celea așa de lămurit în cît putem vedea un șir lung de tunuri puse unul lîngă altul până la margi-

nile vederei. Dinnaintea fiecărui tun stă legat un Indiean, unul din acei nenorociți pe cari foamea și silnicia de tol feliul i-a împins la desna-dejduire și cari au îndrăznit la 1857 a se răsculă în potriva companiei indiene, cunoscută ca model de societate colonială. Răscoala a fost foarte primejdioasă, s'a întins în tot Bengalul, a cuprins mai toată India nordică, și pentru un timp a pus în primejdie stăpînirea Engliterei. Cu cît a fost primejdia mai mare cu atîta mai turbată fu și răzbunarea, dupa ce răscoala a fost învinsă.

Cu cruzimea cea mai aleasă născociră pentru a pedepsi pe răsculați un feliu nou de moarte : îi spulberă cu tunul, cu cea mai grozavă osîndă pentru un musulman : cum poate să mai învie în raiu dacă îl preface în nenumărate fărături ? Vereșaghin ne îmfașozază o execuție de acestea.

Legăți!—Foc!—Curățiți!

Legăți!—Foc!—Curățiți!

Așa resuna comanda mereu, mereu, până ce toți acești nemernici, sfarmați vor fi, în bucați, făcuți gunoii, spulberați, și țara curățită de turburători. În tablou iese ales momentul cel di'n-nainte de împușcare. Vedem pe răsculați în castane și turbane albe, stăpîniți la cea din urmă clipă de simțiri curat omenești.

Cel di'ntăiu iese un bătrîn zdravăn, cu barbă lungă și albă. Fața-i energică iese ridicată în sus, se uită la ceriu, buzele-i vi-nete sînt deschise. Răzbunare strigă această gură, chiamă cea mai groznică răzbunare în acest ceas de moarte asupra tuturor a-celora careucid pe fiii acestei țări, ori îi nemicesc mai pe încetul. Vecinul său iese prăpădit, capul căzut pe piept, pare că plînge, nu pentru dînsul dar pentru ai săi cari trebuie să sufără încă nes-pusa serăcie a ființei lor.

Al treilea stă drept, mîndru, plin de vrednicie și liniștit.

Al patrulea pare fără cunoștință, leșinat. Și tot așa, în tot șirul cel nesfîrșit.

Colò mai departe, se vîrcolește unul parcă ar vrea să se dez-lege de la stîlp. Zădarnică trudă. Îndeplinitorii osîndei stau aco-lea, șis innarmați.

În fund vedem un batalion întreg de soldați îmbrăcați roș, înșirat, prezintă arma.

Colea înaintea ofițerului care comandă, și cei de la tunuri, patru de fie-care tun.

Stau toți după orîndueală. Capul drept, picioarele cu calcăile alăturate, pieptul înaintea, brațele lipite de trup. Se uită neclintit și drept înaintea, nici la stînga nici la dreapta. N'au nemic de văzut, nemic de simțit, nemic de gîndit. Nu-s oameni, îs mașini.

Și acuma resună comanda, fitilul se apropie de țilindru—un pocnet—și s'a sfîrșit.

Să vedem pedeapsa cu moarte la Ruși.

Un ceriū cenușiu, uniform, nordic. Aerul plin de fulgi de ninsoare cari cad jos formînd lapanițe mari. Sîntem pe o piază mare din Petersburg, acolo stau ridicate una lîngă alta cinci spînzurători, de care atîrnă nihilisti. Viscolul nu ne lasă să-i vedem bine, dar zărim cele din urmă zvîcnituri, se vede că n'au fost spînzurați bine.

În fața tabloului stă multime de popor, au venit să privească la grozava osîndă; jandarmi călări îi împrejură din toate părțile.

Și toți stau muți și nemișcați învăliți în mantale. Dar ce se petrece în lăuntrul acestor oameni nu ne a spus Vereșaghin. Toți stau întorși spre spînzurători și numai la o grupă putem să le vedem față numai din profil.

Și tot mai des cade zapada; vrea ceriul milos să acopere grozăvenia ce s'a petrecut?

Vereșaghin a făcut prin acest tablou, ceea ce nu îndrăzni până la dînsul alt pictor: *a făcut întăiea oară un monument artistic luptătorilor nihilisti* *).

Pentru dînsul cei cinci conjurați, al căror nume ie ușor de aflat, nu-s făcatori de rele. Vorbește de dînsii ca de inși în luptă

*) „Lumea nouă“ a lui Turghenief nu vorbește de luptători, ci de propagandiști. Lucrarea lui ie mai degrabă caricatură de cît monument, deși cuprinde multe amărunte adevărate.

cu statul și cari *sînt socotiți* făcători de reu. Nu cată a pricinii mînie în potriua lor ; îi zugrăvește ca jertfe ale a tot puternicului stat, ca jertfe cari ne deșteaptă compătımire. Nu-i nici o minune dacă asemenea deslușiri au fost scoase din catalog prin hotărîrea cenzurei. Dar nici n'au nevoie, vorbese singure.

Ieste foarte firesc lucru ca alți pictori să nu primească de loc tendințele și realismul lui Vereșaghin. N'au ce face ; de tăgăduit măestria lui la colorat și la desemnat, precum și tehnica, nu pot. Palavrele obișnuite în această privință, că artistul n'are tendință, că trebuie să zugrăvească numai frumosul în sine, pot fi respinse ușor prin faptul că o plămuire artistică lipsită de tendință ieste cu neputință. Dar firește bagă d-lor de samă tendința *numai cînd le lovește deprinderile*. Cerința ca artistul să n'aibă nici o tendință înșamnă ca iel să aibă tendințele celor mulți. Iear despre ideea că numai frumosul poate fi obiectul artei, Goethe zice : „Arta ieste îndelung timp mai mult educatoare, înainte de a fi frumoasă, și totu-și tot așa de mare de adevărată, ba chiar mai adevărată și mai mare de cît cea frumoasă.“ Tablourile lui Vereșaghin sînt pline de poezie, dar ori cum poezia sa ieste foarte realistă. Tablourile sale trebuie să lovească pe ori cine are părerea comună că esența poeziei ieste *Iluzia*, înfrumusețarea realității. Căci Vereșaghin se silește să sfarme ori-ce iluzie. Iel a rupt vâlul înșelătoriu de poezie, cu care arta acopere războiul și pe eroii lui ; iel a dezbrăcat legendele creștine de caracterul lor metafizic, a aretat adevărata valoare a umanității veacului al nouă-spre-zecelea. Se cerea de la artă să înlocuească religia, adecă să pue pe oameni într'o lume ideală ca să uite această vale de plîngerii. Vereșaghin coboară ieară-și arta din nori pe pămînt ; iel îi pune datoria să facă pe oameni nu să uite problemele cari așteaptă dezlegare ci să le cunoască ; să-i îboldească nu la *visare* ci la *lucrare*. Arta pentru dînsul ieste ce-va social nu dumnezeesc ori mai pe sus de omenire, ci un factor și tot odată un simptom al dezvoltării societății.

Traducere de J. N.

POEZII POPORANE

(După cum se cântă)

Frunzi verdi griu mărunț

Frundzî verdi griu mărunț
 Ardî-ti focu urît
 Boalî făr'di credzămînt,
 Din mnica copchilării
 Mni-ai fost dăruiț tu mnii,
 Ș'amu uiti cî sînt mari
 Și di tîni n'am scapari.
 Di m'aș duci, duci 'n lumi
 Iel sî țîni după mini,
 Di m'aș duci 'n lumia largî
 Dupî mini iel aliargî
 Amărîndu-nî dzîlîli
 Dzîlîle sarmanîli!
 Negru, negru-i pămîntu,
 Dar mai negru-i urîtu
 Trăînd numai cu dînsu.
 Di urît m'am ferit mult
 Și cu iel m'am pitrecut,
 Di urît m'am ferit tari
 Și 's cu dînsu la mîncari;
 Ș'urîtu din ei sî faci
 Ia din ceia ei nu-ți placi
 Ș'urîtu din ei-i făcut
 Ia din ei îi niplăcut.
 Di cît traîu cu urît
 Mai ghini moarti 'n pămînt,
 Di cît traîu cu nacaz
 Mai ghini moarti 'ntr'un cias.

N'am gîndgit în vremia mè
 C'aista pahar l'oi bè
 Ș'aista trai l'oi avè;
 N'am gîndgit în astă lumi
 C'oi agîungi-aiesti dzîli.
 Di cît cu urîtu 'n casî
 Mai bghini cu boala'n oasî;
 Di boalî mama mă scoati
 Di la urît nu mă poati.
 Di boalî dzaci și de scoli
 Da di urît dzaci și morî.
 Închidiți ușîli ghini
 Cî urîtu iarî vini.
 Fugî urîti di-acolè
 Nu'nî pehicà iarî belè.
 Fugî urîti din carari
 Nu'nî mai face suparari.
 Fugî urîti di pi prag
 Sî vii cîni mni-i drag
 Fugî urîti de la mini
 C'oi lucrà și pîntu tîni
 Fugî urîti di la spati
 C'oi lucra ieu ș'a ta parti
 Fugî urîti pi pustîi
 Pe lumi sî nu mai vii
 Și 'napoi sî ti întoreci
 Cînd pehetrîli-or înverdî
 Și munți boeri ori ei.

Frundzi verdi di doi scai

(După cum se cântă)

Frundzi verdi di doi scai
 Catî maicî cui mă dal,
 Nu cată arjintului
 Și mă da urîtului,
 Cî arjintu șadi 'n ladî
 Da urîtu șadi 'n vatrî
 Și mă 'ntreabî cîti-odatî :
 — Ci șadzi dragî suparatî ?
 — Nu șad dragî nici di-un rău
 Ci șad di urîtu tău.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Frundzi verdi di marari.

Frundzi verdi di marari
 S'o stîrnit un ghinarari
 Cu cincî suti di sorțari.
 Și sorțari-s tinerei
 Dispărțiți di la fimeî.
 Casa cu copchii sarmana
 O ramas numa cu mama !
 Copchii pi lîngî vatrî
 Strigî jalnic: mamî, tatî!
 Frundzi verdi di măr dulci
 Suî măleuți 'n dial la cruci
 Sî vedzi vodî cum ni duci ;
 Cî ni duci ca pi boi

Și ni tundi ca pi oi.
Și ni dă păru 'n gunoi.

(Jud. Suceava).

M. LUPESCU.

NB. Sunetele *j* și *ci*, cu care am scris: *arjint*, *ci*, *cini*, *dulci*, *cruci* și *duci*, nu ieste tocmai cum se obișnuște în graiul popoului. Îi urmat de *i* ori *e* se rostește ca *j* foarte moale și sunetul *ci* se pronunță cu un sunet mijlociu între *ș* și *ci*.

Adevăruri Ministeriale

(sffrșit)

La pag. 381 cetim: „E foarte adevărată ca 24 zile de muncă pe an ajungă țeranului român pentru a-și asigura existența sa precum și pe aceea a animalelor șele pe timpul iernei”. Apoi dar cum se face că țeranul muncește tot anul și tot peritoriu de foame ieste?

La pag. 382 cetim „*crescerea vitelor este speculațiunea cea mai folositoare*”. Dacă creșterea vitelor ieste o *speculațiune*, atunci mai că îmi vine a crede că în țara românească porcul îi astronom și cuptoriul doftor.

La pag. 385 ne spune că la noi „chiar smochinul, migdalul și castanul crescă aci și dau fructe când sunt adăpostiți”. Mă mier de ce a trecut cu vederea portocalul, alămîiul și ananasul, în grădini calde, de iearnă cresc și ie!

La pag. 388 vedem că pe la ministeriul instrucției se crede și acuma, în veacul al XIX-lea, că *din materii organice se nasc ciuperci*. Așa dar d-l Sturza nu numai că-i revoluționar, dar ieste și *ateu*, admite generația spontanee ca și poetul Macedonschi!

La pag. 390 vedem că pe vremea lui Cantemir caii din Moldova ierau foarte *stimați*. Am mers ca racii, acuma nu stimăm nici pe oameni! Dr asemenea tot în acele vremi animalele chiar aveau *bună reputațiune*, pe cînd a-zî... *O tempora, o mores!*

La pag. 391 aflăm că *porcii formează brațul puternic al agriculturii* ! Stil, nu șagă !

La pag. 393 cetim că *îngrășarea rîmătorilor face parte din speculațiunile animale*.

Tot acoloa ni se spune că avem între păsările selbatece : *struți, fazani* !! Se vede că d-șoara a fost la vre-o menajerie și a crezut că dacă-s acolo apoi trebuie să-i pue și în geografie.

Tot la 392 cetim că avem *mulți castori* în părțile baltoase de pe lângă Dunărea.

La pag. 393 ne dăruște un *basin carboniferă*.

La pag. 394 vedem *sulful și idrogenul sulfurat* între săruri.

La pag. 399 cetim că avem export de 160 milioane și import numai de 90. Dacă ieșea geografia d-șoarei Dîmbeanu mai de demult, n'ar fi mai fost atîta sfadă, nu s'ar fi mai găsit atîția scriitori cari se vede că se înțeleseseră să facă zgomot că importul întrece exportul.

Acuma după ce am frunzărit greșelele mai bălțate din geografia României, îndrăznim a privi și la celelalte volume. Văzînd în „Geografia celor 5 părți ale lumii“ p. cl. I sec. și a IV-a primară și oare-și cari lămuriri asupra cozmografiei, m'am simțit foarte dornic a vedea ce mai descoperiri nouă s'au făcut asupra acestor materii. Știind că toate cele scrise de D-șoara Dîmbeanu, sînt tot o dată aprobate de d-l ministru, am gîndit că voi putea și cari-s doctrinele potrivite ca ortodoxe la cîrma țerei noastre. Poate a-zi mine să fim siliți a crede așa cum ni se va porunci de sus ; deci mă socot foarte ghibaciū iscodind din vreme dogmele oficiale așa ca la timpul potrivit să fiu mai dihai în pravoslavnicie de cît însă-și D-șoara Dîmbeanu.

Chiar la fața 1-a vedem că ne înșelasem în privința definiției ce trebuia să dăm *Geografiei economice*. Dovadă vorbele D-șoarei : „Pămîntul studiat din punctul de vedere alu foloaselor ce putem trage di'ntr'însulū saū *geografia economică*“. Știut să fie deci că Geografia economică a Angliei nu ne va vorbi despre industria englezască, dar numai despre foloasele ce se pot scoate din pămînt-

tul acestei țeri. La fața 2 vedem că „*sórele în virtutea atracțiunii universale le face să se misce* în jurul său o dată cu mișcarea împrejurul lor înși-le și păstrându distanțele ce au relativ unele către altele (mișcare ce li s'a imprimată de la născerea întregului sistem planetar)“.

Cum, atracția universală ajunge pentru a face pe planete să se miște în jurul soarelui? De care mișcare (din cele două) pomeneste în parantez D-șoara? De unde și până unde își păstrează planetele distanțele ce au relativ unele către altele? Ce, două planete la opoziție sînt tot așa de departe una de alta cît și la conjuncție? Auzisem că stelele își păstrează distanțele relative, dar acuma se cuvine să credem că tot așa pățesc și planetele. Dar ma, la urma urmei, cine naiba va mai putea pricepe frazele epileptice ale domnișoarei? Ar trebui să ne facă d-l Dimitriescu Anghel niște comentare în ce înțeles să le luăm.

La pag. 4 vedem că teoria despre petele soarelui ieră greșită, că de acuma trebuie să credem că-s alcătuite prin niște *vii efervescente* ale oceanului de materie luminoasă ce alcătuește suprafața soarelui. Tot acolò vedem că s'au descoperit 200 de planete după născocirea telescoapelor; noi auzisem că au trecut peste 250, dar d-șoara ne convinge că ne înșelasem.

La pag. 5 aflăm că s'au ivit și cîți-vă comete fără cea mai mică urmă de coamă; până acuma ne deprinsesem a crede, potrivindu-ne șmecherilor de Nemți și Franțuji, că toate cometele sînt lipsite de coamă cînd is departe de soare și că se formează aceste podoabe ale cometelor prin lucrarea soarelui. Ba chiar se încercaseră unii nepricopsiți în ale științi să întemeze și teorii spre a explică nașterea coamelor ori cozilor. Acuma s'a încheiat, înțelepciunea dumnezeieșcă a glăsuț prin condeiu d-șoarei Dîmbeanu! Păce vouă!

La pag. 6 cetim între dovezile despre rotunzimea pămîntului: „Dacă mergem pe locuri plane dăm de lucruri noi, pe cînd cele de la spatelul nostru dispar“. Apoi noi cu mintea noastră mărgenită, ne convinsesem, tot luîndu-ne după zisele unora și altora

cît și prin sofismele minții noastre, că chiar de ar fi pămîntul cu desăvîrșire drept, ori plan, ca o masă în sfîrșit, tot am vedea lucruri nouă și cele de cari ne-am depărtă nu le-am mai vedea. În mintea noastră cea proastă socoteam că faptul că nu mai vedem acelea-și *stele*, (dacă ne mutăm pe fața pămîntului), dă dovadă de rotunzimea lui; d-șoara Dîmbeanu sprijinită de înnaltele noastre autorități școlare, ne arată că alții sînt mult mai practici și mai pătrunzători.

La pag. 9 ni se spune că *soarele și stelele stău pe loc*. Așteptăm cu nerebdare un curs universitar de cosmografie, aprobat de guvern, în care să ni se spuie prin ce descoperiri nouă s'a dovedit de greșită ideea celor ce ne învățau că soarele cu toate planetele lui se mișcă în spațiu cu o înălță nespus de mare în spre constelația lui Hercule și tot o dată cum se face că părerile celor mai însemnați spectropiști au căzut în apă? Cum s'au explicat faptele cari după cercetările spectroscopice păreau a dovedi că toate stele se mișcă foarte răpede în spațiurile cerești? La aceste întrebări ne închipuim că va catadixi a respunde măcar dl. Anghel Dimitrescu, dacă nu d-șoara Dîmbeanu.

La fața 11 cetim: „Pămîntul, în mișcarea ce face împrejurul sôrelui, se apropie și se depărtéza de dînsul, prezentându luminei și căldurei cînd polul Nord, cînd polul sud, așa că lungimea zilelor și a nopților variază în diferite puncte ale suprafeței pămîntului. Acésta variațiune este cauza principală că temperatura aceleia-și localități nu este aceea-și în totu timpul anului. În acelu timp alu anului, în care o localitate are zilele mai lungi, are, prin urmare, mai mare căldură, și din contra cînd aceea localitate va avea zilele mai scurte și căldura va fi mai mică“.

Până acuma se credea că deosebirea de temperatură între vară și iarnă nu atîrnă numai de la lungimea zilelor și a nopților, ci că chiar pentru o secundă luată din o zi de iarnă și asemănată cu una din cele de vară, temperatura nu iese aceea-și; se credea că unghiul ce fac cu normala locului razele ce cad are oare-și care înriurire asupra încălzirei pămîntului și deci a aieru-

lui care se încălzește de la pământ... D-șoara Dîmbeanu simplifică lucrurile, cum face și la lungimea zilelor și a nopților la paginile din urmă.

La pag. 12 cetim că „pământul e unu globu solidu, pusu în centrul cerului“,... Așa mai merg, se înțelege un planet căruia îi facem cinstea de a locui pe dînsul noi Romîinii, putea fi oare așezat aiurea de cît în centrul universului ?

La pag. 25 cetim : „Apa mării cuprinde nenumărate plante și diferite animale. *Colorea sa e albastră, gustulă sêu e amară și sărată ; prin urmare nu țe bună de băută*“. Caraghiojii de străini ne spun că apa unor mări ie roșă, a altora galbănă, d-șoara, Dîmbeanu ne învață înse mai pe scurt că ori ce apă de apă de mare ie albastră.

La pag. 27 cetim : „Totu ce se vede extraordinarū în natură ce chiamă meteori, ca nourii, plóia, roua, zăpada, tunetulū și fulgerulū“. Așa dar pentru cei de sus ploaiea, nourii, zăpada sînt ce-vă extraordinar ! Unde trăesc oare Domniele-Lor de „nici vînt rece fețișoara nu le-atinge“ ? Mai jos cetim : „Când razele sórelui străbatu picăturile de plóie, acestea se resfrîngū dincolo de nourī și forméză ceea ce se chiamă *curcubeu*“. Sînteți oare sigură, domnișoară, că școlarii nu vor fi știind că se formează curcubeul din coace de nour, nu din colo ? D-voastră sînteți ast-feliū de agemie optică în cît nu știți că razele venite de la soare se resfrîng în bobitele de apă și se reflectă pe fața de dincolo a lor, așa că se întorc înspre partea de unde-sū trimese ! Știți și DV că lumina refractată trece *de regulă* prin corpul refractatoriu, dar lumea-i șugubață și se poate întîmplă tocmăi cum nici n'ai visat, vorba ceea : „limba boerească îi în șurub“. Cetiți în vre o fizică și veți vedea ce frumos v'ați picîlit.

La pag. 45 cetim : „*Creștinismulū, alū căruī nume ū vine de la Christosū, mîntuitorulū nostru, e religiunea cea măi perfectă care e practicată numai de popórele civilisate !* Ce puneți remășag că multe popoare selbatece și barbare *practică* creștinismul ?

La o pag. cetim : „Suedia, fiind o țera bogată în fieru,

fabrică *milióne* de maşini“. Şi mai jos că negoţul Suediei nu trece peste 500 de milioane. Apoi ce face Suedia cu maşinele? Dacă le face şi le întrebuintază în ţară, trebuie să aibă o industrie uriaşă, milioane de maşini nu-s glumă; iar de le vinde, apoi câte cât vînd una? Cum de n'au comerţ mai mare. Socot că nu vînd câte 2 fr. 50 maşina? Ce crezi d-şoară?

La pag. 149 cetim o frază nostimă la culme: „Rasa maledă e reprezentată (în America) de Eskimoii la N. cari rarū atingū înălţimea de unū metru şi jumătate şi de sclavii aduşi din Africa şi respândiţi aci pentru munca pămîntului“. Cum? Eskimoii sînt maleji şi Negrii din Africa de o rasă cu dînşii şi maleji? Bravo! Aste se chiamă cunoştinţi lămurite, nu şagă!!

Să trecem şi la „Elemente de Geografia Europei.“

La pag. 8. cetim: „Ursinii şi pulpele, numite fructe de mare sunt mai cu sémă în Italia şi Grecia, ...“ ce dihanii vor fi fiind şi pulpele? Se vede că-i vorba de *cracatiţe*, pe cari le numeşte după franţuzeşte *poulpes*.

La pag. 40 cetim: „Acesta (Eduard confesorul) neavînd moştenitorū, proclamă, încă trăindū, de moştenitorū pe Gulielm, ducele Normandiei, care întroduse sistemulū feudalū şi domni ca unū despotū.“ Despre cucerirea Angliei, despre luarea pămîntului, despre chipul cum a ajuns Gulielm a fi numit moştenitorū, pace sau mai bine greşeli gogonate.

La gag. 126 vedem că d-şoara tot ar crede în basmul cu Wilhelm Tell în privinţa cîştigării neatfîrnării Elveţiei.

La pag. 149 cetim că limba franceză s'a format din amestecarea limbilor *latină* şi *germană*!!

Ce să mai lungim vorba mai lăsăm pe altă dată, şi punem sfîrşit articolului; dar nu ne lasă inima să nu arătăm şi cîtevă cuvinte cu cari D-şoara ne îmbogăţeşte limba: *avantagiile*, *presiune*, *speculaţiune*, *pomete* (adecă umerii obrazului), *pulpe* (cracatiţe), *quincaillerie* (ace, bolduri), *rivaliséză*, *considerabilū*, *ofere*, *petrolū*, *monasteriū*, *veneratū*, *supranumitū*, *satisface*, *exclusivū*, *continuu*, *favorisatū*, *terminatū*. etc, etc, etc....

* * *

Față cu asemenea carte monstruoasă ca limbă și ca știință și cu toate acestea aprobată, ne întrebăm ce încredere să avem în lucrarea d-lui Sturza? Ori cum s'ar desluși lucrul, rămîne deplin dovedit că iese cu puțință să fie aprobate cărți rele și firește să nu fie aprobate cărți bune, dacă interesele celor însărcinați cu examinarea vor cere ast-feliu. După cum odinioară s'au aprobat monstruoasele scrieri ale d-lui Năneanu și ale altora, tot ast-feliu vedem că se face și sub d-l Sturza. Noi ne vom face înse datorie și vom revizui hotărârile juriului ministerial, în care nu mai putem avea după faptul cu d-șoara Dîmbeanu nici o încredere.

Ieste o vorbă *lupul părul își schimbă, dar năravul ba*. Așa și oamenii, tot păcătoși rămîn.— Nu merge treaba cu cirpături. Faptul cu judecata profesorilor de la Alexandru cel Bun, și mai ales a d-lui Racoviță, ne-a dovedit ce naivi ieram crezînd că astăzi se va putea osîndi un vinovat căptușit cu spete de tocmală. Acuma vedem că degeaba-s toate, nici măcar cărți bune nu vom avea.

VERAX.

Introducere în Științele Naturei

p. el. I-a sec. de dl. *Leon Cosmovici* profesor la Universitate (critică și respons,

Se vede că ne a fost dat să vedem, în acești din urmă ani, mai multe minuni! Alt-feliu nu putem înțelege o mulțime de fapte neașteptate, care ne au pus în uimire! Nefiind egoiști să dăm la iveală parte din acele fapte, ca să le vadă și să se minuneze și alții, cari poate n'au avut prilej să le cunoască.

O parte din minuni s'au aretat, în numărul trecut din „Contemporanul,” cu ocazia criticei ce s'a făcut geografiei D-rei *Dîmbeanu*.—Această carte aprobată de onor. ministeriu, în urma unui raport pompos al D-lui Anghel Dimitriescu (tot Dl. Dimitriescu fie zis în parentez, a luat și apărarea D-rei Dîmbeanu, ori de câte ori a fost vorba de vre o critică.....), cuprinde lucruri neauzite :

schimbări de pături geologice, mărimi și micșurări de munți cu sute de metri, popularea unor insule și țeri cu animale, cari n'au locuit pe acolò nici o dată.... Și alte năzdrăvăni de felul acesta!...

Dar ceea ce face un simplu muritoriu, ieste tot de a una de parte de ceea ce poate face un om cu titluri înalte, un doctor în vre-o ramură a cunoștințelor omenești!... Dl. *L. C. Cosmovici*, după un șir de ani petrecuți în Paris, într'o neîntreruptă ocupație științifică, vine în țară *doctor în științele naturale și cît pe ce doctor în medicină*.—Numit profesor la Universitate, începe a da pe față rînd pe rînd, numeroasele-i cunoștinți și chiar descoperiri la fie-care pas! Combate pe *Haeckel* și *Darwin* cu mult succes și stabilește de pe înălțimea catedrei și a titlului de doctor, nedestoinicia revistei „Contemporanul“, și în specie a lui I. Nădejde, de a trata chestii științifice și de a se măsură cu d-sa!... Auditoriul, din deosebite pricini, trebuia să zică amin, sau să tacă și să ridă *in petto*!... Ori de cîte ori i se răspundea ce-vă de I. Nădejde prin „Contemporanul“, D-sa nu ridică mînușa, avea înse gria de a răspunde prin viu graiu înaintea studenților, un auditoriū foarte bine voitoriū (*et pour cause*), că nu răspunde prin publicitate, neavînd cu cine se măsură, de vreme ce I. Nădejde n'are titluri!..... Ivindu-se chestiea *respirației plantelor*, Dl. Cosmovici s'a pronunțat pentru cele două respirații: una de zi și alta de noapte... și cu toate probele ce i s'au adus ca să i se arete că n'are dreptate, D-sa tot n'a vroit să se lese dovedit și a răspuns prin veșnicul argument al celor ce n'au ce răspunde: „că n'are cu cine se măsură!... A trimes o dată și un răspuns în mai multe puncte, care ne-a lămurit pricina (pe care nu-i vorba, o știam noi prea bine!) pentru care dl. doctor nu vroiea să răspundă la cele zise prin „Contemporanul“! Cînd a ieșit *Geologia* lui I. Nădejde pentru cursul superior, dl. Cosmovici a găsit-o foarte rea, așa de rea în cît în limba d-sale cea doctorală, a zis: *cîte cuvinte atîtea greșeli!* Dar nici o dată n'a bine-voit să arete măcar parte din acele greșeli..... și aceasta pentru că n'are cu cine se măsură!... Dar răspuns mai lămurit a dat publicînd *Geologia*

d-sale tot pentru cursul superior!... Atunci s'au văzut minuni, cari nu pot fi întrecute de cît prin cele ce veți vedea în *Introducerea în Științele Naturei*, publicată în 87, cu toate că noi o criticăm în 86!—S'au aretat prin „Contemporanul“ toate greșelele ne mai pomenite ce cuprinde acea Geologie și cu drept cuvînt se așteptă respuns amănunțit.... dar pace! Dl. Cosmovici nu se măsură cu I. Nădejde *cel fără titluri!* Dar I. Nădejde v'a citat, d-le doctor, pe *Lyell, Credner* etc. și din România pe dl. *Cobălcescu*, prin urmare să fi respuns acestora măcar, în lucrurile cari la D-voastră erau cu totul alt-feliul!.... Ori nici cu aceia nu vă puteți măsura?!... Apoi în altă împrejurare dl. Cosmovici nici o dată n'a vroit să se măsure cu noi prin publicitate, a luat Zoologia pentru clasa II gimnazială și a criticat'o înaintea sutudenților de la Universitate. Ce înțeles avea aceasta? Un om, care se ține așa de sus în cît nu vrea să răspundă la criticile noastre, ori cît de întemeiate ar fi, găsește de cuviința să ne facă cinstea de a ne introduce în sanctuarul Universității și acolo în fața aceluia auditoriu, despre ale cărui calități priitoare d-lui doctor am vorbit, să dea liber curs nesecatelor d-sale verve!... Ce se poate zice despre o asemenea purtare?!!...

Apoi vara trecută cu ocazia examenelor elevilor preparați în particular, dl. Cosmovici ne ținînd în samă nenumăratele greșeli ce i s'au aretat în Geologia ce-a publicat, nici altele ce a servit în deosebite împrejurări, cu îndrăzneala, ce am văzut că-l caracterizază, neconținut zicea elevilor: „Nu știți nimic!.... Dar nu-i vina D-voastră fiind că n'aveți cărți!.... Apoi cerea cărțile de pe cari învățaseră elevii, și fiind că din păcate erau toate de I. Nădejde sau de G. Nădejde, dl. Cosmovici începea să strige că-s greșite, pline de monstruoziități, ba chiar își permitea să taie bucăți și să însemne cu creionul!.... Judece ori-cine cu ce ton se cade să răspund unui domn care se poartă ast-feliul!.... Face greșeli cu carul, ori de cîte ori serie ce-vă; nu răspunde la criticile zdrobitoare ce cu toată seriozitatea i se fac; nu dovedește nici una din greșelele noastre și apoi își permite de a se pronunța, față cu elevii, în privința valorii cărților noastre!...

Acuma în timpurile din urmă, publică dl. Cosmovici o carte pentru clasa I-a secundară, în care dă la iveală un șir de minuni despre care am făgăduit mai sus că am să dau dovezi. Dar înna-
 inte de a intra în înșirarea și comentarea acelor minuni, sînt silit
 să mai stăruiesc încă asupra unor lucruri, fără de cunoașterea că-
 rora nu s'ar justifica pe deplin, poate, tonul răspunsului meu.

În cartea publicată în urmă de dl. Cosmovici, sînt învinovă-
 țit că am făcut : *o carte plină de frase necorecte, de o serie de
 definiții greșite și apoi o metodă de loc în legătură cu mintea e-
 levilor și elevilor din cl. I-a etc.* Vră să zică, fără să dovedea-
 scă afirmă dl. Cosmovici, din înălțimea la care se află, și
 trebuie să-l credem pe cuvînt ! Nici nu catadicsește să dea vre o
 dovadă și apoi să afirme. Dar să trecem și asta !... Cum rămîne
 înse cu discutarea definițiilor date de mine, discutare făcută în cur-
 sul lecțiilor și prin urmare menită a fi cetită de elevi și co-
 mentată încă de profesor față cu elevii ! Uitați, d-le Cosmovici,
 că sînt profesor și că prin urmare n'aveți dreptul de a provoca în
 elevi neîncrederea în zisele mele și de a-i pune în împrejurarea
 de a discuta cu un profesor, valoarea unui alt profesor ? !... Aveți
 voie să discutați prin jurnale sau reviste, ori cît vă va plăcea, va-
 loarea scrierilor mele, să le criticați cum veți găsi de cuviință,
 dar în textul unei cărți didactice, nu vă dau voie să vă aninați
 de mine și nu vă dă voie nici *Legea Instrucțiunei*, care pedepse-
 ște pe profesorul care face fapte *prin cari compromite demnitatea
 caracterului de profesor* !—D-voastră ați călcat legea instrucției în
 această privință, fiind-că ați adus înaintea elevilor o polemică,
 prin care li s'ar dă prilej să piardă din respectul ce datorese u-
 nui profesor și să le scadă încrederea în espicările lui !—Se în-
 țeleg că vorbește numai de parte din elevi ; căci mulți vor înțe-
 lege cine-i la locul său și cine nu !... Fac judecători între dl.
 Cosmovici și mine în această privință, pe toți acei carii înțeleg
 ce-i *prestigiul profesoral* ! Apoi d-voastră, care aveți cea mai
 mică încredere în mintea elevilor din cl. I-a secundară, dovadă că
 lucrurile cele mai ușoare le găsiți prea grele pentru mintea lor.

tot d-voastră și tot pe acei elevi îi credeți în stare de a se pronunța într'o controversă, de a alege d'ntre mai multe definiții pe cea mai bună, adică pe a *D-voastre* ! (?).... Unde ați lăsat logica?! Alt-feliu de oameni nu pot cunoaște care-i mai bună d'ntre două sau mai multe definiții, și D-voastră puneți pe elevii din clasa I-a să facă această alegere!... Nu știm unde ați mai învățat și această nouă metodă pedagogică!—Ziceți că metoda întrebuințată de mine nu-i de loc în legătura cu mintea elevilor și elevelor din clasa I-a secundară!... Se înțelege că trebuie să mă închin înaintea unui om așa de cunoscătorii în metode!.... Voiu dovedi mai la vale pentru ce nu vă place metoda mea și atunci se va vedea că adâncimea cunoștințelor v'a făcut să ziceți aceasta! Vorbiți de o experiență de 6 ani!... Apoi dacă-i vorba de vechime, ieu pot să vă opun o experiență de 11 ani, ca profesor de curs secundar; prin urmare sînt de 2 ori aproape, mai experient de cît *D-voastră*! Și în acest timp n'am stat cu mîinile cruce; ei am cetit neconținut și m'am gîndit atît în privința valorii științifice a lucrurilor ce aveam de predat, cît și în privința celei mai potrivite metode, ca să poată elevii înțelege. Ieată înse că vine dl. Cosmovici și, cu un ifos ne pomenit, în două fraze magistrale mă doboară!..... Ieu voiu dovedi ori cui, nu cu un elev sau doi, dar cu zeci de elevi, cari au învățat la mine, că au înțeles foarte bine: fazele lunii, esplicarea variației zilelor și a nopților, compoziția soarelui etc. Din acei foști elevi de ai mei, mulți sînt acuma studenți la Universitate; ați putea deci face o experiență: dați-le să cetească *fazele lunii*, sau *ano-timpurile*, sau *roua* sau *sistemul solar* etc. etc, din cartea *D-voastre* și veți vedea jocul fizionomiei cetitorilor! Apoi rugați-i să uite pentru un moment că le sînteți profesor și să facă comparație între ceea ce au învățat la mine și ceea ce au cetit în cartea *D-voastre*!...

Multe ar mai fi încă de zis înaintea de intră în critica propriu zisă, dar mai las diniele pe altă dată.—Tot înse mai țin să stabilesc două lucruri: Dl Cosmovici zice la urma cărței d-sale că a scris această carte *cu o metodă cu totul nouă*, și că *este de la un*

capit la cel alt o explicare a cursului. Protestez în potriva acestei pretenții a d-lui Cosmovici ! Ieu încă din ediția I-a, adevă aproape cu 7 ani în urmă, prin urmare cînd dl. Cosmovici nici nu-și începuse încă *experiența didactică*, am aplicat această metodă și am și spus în prefață că dacă unele chestii par prea pe larg tratate, aceasta ieste din pricină că am făcut cursul ca un feliu de espicare, pe care cetind'o elevul să-și poată scoate înțelesul, fără să fie silit de a memoriză totul pe de a rostul. Deci noutatea metodei d-lui Cosmovici nu stă în aceasta, cu toată pretenția d-sale ; voiū dovedi în curînd în ce stă acea noutate.

Apoi părerea ce-și dă dl Cosmovici în privința cărței d-lui S. Ștefănescu, a fost esprimată mai întaiū de mine în prefața ediției a II-a ; deosebirea nu-i alta de cît că ieu m'am esprimat mai pe larg, iar dl Cosmovici mai pe scurt.—Am ținut să stabilese dreptul meu de prioritate și în această privință.

Acuma să întrăm în critica propriu zisă.

Ieată și calea ce voiū urmă : Dl Cosmovici a zis că am scris o carte plină de *frase necorecte*, deci îi voiū arată atîtea fraze necorecte și în așa grad în cartea d-sale, până ce va vedea singur că sîntem departe unul de altul cît ceriul de pămînt ! A zis dl Cosmovici că am scris o carte plină de definiții greșite, îi voiū arată deci în cartea d-sale nu numai definiții greșite, dar chiar monstruozițați științifice ne mai pomenite ! A vorbit de metodă, voiū arată metoda d-sale cît îi de strașnică.—La urmă voiū scoate încheerea firească din faptele ce voiū avea prilej să desfășor.—Cît despre tonul întrebuintat, ori-cine înțelege cum putea să fie, din cele spuse mai sus, vorba românească : *După buna demineată și mulțămita !...*

Pag. I. „Fiind numit acest an, în comisiunile examinătoare „pentru clasele Lyceale, al elevilor preparați în particular, și vîzînd „greutățile ce întimpin elevii claselor inferioare, pentru studiul Științelor Naturale în genere, din cauza lipsei de cărți bine scrise și „lămurite, luai hotărîrea a începe rînd pe rînd publicarea, a tot ce trebuie, pentru aceste clase. Frază foarte corectă, pusă chiar la

începutul cărții onorabilului doctor în științe naturale și din care, judecînd omeneste nu putem înțelege de cît următoarele: *Anul acesta, fiind numit în comisiunile examinătoare al elevilor preparați în particular pentru clasele liceale și vîzînd (anul) greutățile ce întîmpină elevii* etc. Comentariile sînt de prisos!

Ziceți că nu se înțelege compoziția soarelui? Ce greutate găsiți în a înțelege că un corp ieste compus din mai multe părți gazoase, a cărora natură se poate cunoaște în parte de pe spectrul ce-l produce?!... Ieu am predat mai mulți ani, la deosebiți elevi și eleve, chestiuni ca reflexiunea și refracțiunea luminei, descompunerea luminei albe, spectrul solar, compoziția soarelui etc. și am văzut că mai ușor se înțelege de cît ori-care altele! Prin urmare ați nemerit reu, citînd între lucrurile greu de înțeles tocmai pe acelea cari se înțelege mai ușor! Ați făcut în tocmai ca dl. Nănieanu, care vroind să arete că Botanica lui I. Nădejde îi rea, citează descrierea ciupercilor, care n'avea nemie greu de înțeles nici încurcat sau greșit! Mai departe ziceți: *și așa cu restul Cosmografiei!* Ce ați găsit neînțeles în restul Cosmografiei?... N'ați bine vroit să specificați, crezînd de sigur că unui doctor, față cu un simplu muritoriu ca mine, i-i destul să afirme! S'a trecut vremea cea frumoasă, cînd titlul iera de ajuns să dea dreptate cui-vă în discuție! Acuma se cercetează și ceea ce zice cel cu titluri! Că n'am înțeles Cosmografia ca D-voastră nu-i vorba. Dar de aice nu urmează că am greșit ieu, aveți puțină rebdare și veți vedea cine a înțeles și cine n'a înțeles!.....

Apoi ce confuzie ați făcut între studiul limbilor și al științelor? Nu știu zeu cine ar fi în stare să o descurece! Dar fraza de la pag. 50 din cartea mea, ce v'a greșit? Poate nu-i drept ceea ce zic prin acea frază? Ori nu vă place, pentru că nu samănă cu ale D-voastră?!... În astă privință să mă iertați, dar nu vă pot face gustul; nu-mi da mîna!... Apoi vă mierați de ce am pus *mişcarea eterului* și în parantez *lumina* și încă voiți să faceți spirit? Să nu credeți că am făcut aceasta fără scop! Am făcut a-nume și nu numai aice, dar și în alte locuri, ca să se înti-

părească mai bine în mintea elevilor, ce-i în adevăr lumina.

„Pag. III, Și a nu preda științele într'un mod ca elevul se „poată pricepe foloasele lor, se nu ne așteptăm, a avea Industrie „nici Arte.—Ce folos că elevul învață sp. ex : că Gipsul, este un „sulfat de calciu cu apă și că are duritate ? etc. Aceasta este „părerea mea și experiența de 6 ani, *m'au învățat* ca așa e. Nu „pot să scriu mai lămurit.“ În adevăr această mărturisire iera de trebuință ! N'avem de cât să vă jelim, d-le doctor, că suferiți de nelămurire în scriere, lucru care ușor se poate vedea din frasa citată, care pentru cine n'ar cunoaște suferința d-voastră ar avea înțelesul următoriu: „că părerea D-voastră la care ați ajuns după o experiență de 6 ani, ie că gispul ieste un sulfat de calciu cu apă !“

„Cartea trebuie să fie aprobată, ca se fie **introdu-să** în școli. „Fie-va ea?

.....Teplitz (Bohemia)—2 August 1886.“

Atîta ar mai trebui, să mai fie și aprobată ! Dar, helbet!

Faceți bine spunîndu-ne că-i în Bohemia; căci alt-feliu mulți n'am fi știut!—Asta arată că sînteți pe deplin convîns de cele spuse mai sus că mulți nu știu Geografia, din pricină că nu-i scrisă atrăgătoriu (cum îs cărțile D-voastră de pildă).

Mai frumoase lucruri, poate cine-vă dori ?!.... *Esperiența m'au învățat*, se fie **introdu-să**, sînt frumuseți ne întrecute !... Și dacă se găsesc elevi din clasa IV-a primară, cari imitează asemenea frumuseți, înstitutorii neculți se găsesc cu cap să-i lese repetenți !... Tot așa-i și cu **elevii învăț buche** !

Tot pag. III. „Cum și cînd dară, se-mî spun părerile mele, relativ la modul cum ar trebui să se **intocmeze** învățămîntul secundar!“ Mai frumoasă și mai românească frază nici că se poate!... Nenorocirea mea a fost că am scris mai înainte de a fi cetit asemenea scriere; căci cu asemenea modele de stil de sigur că n'ași fi căzut așa de jos ca să scriu o *carte plină de fraze necorecte* ! Ca pe un al doilea *Bufon* v'ași fi imitat !

Pag. 1. Lect. I. „Pămîntul este unul din corpurile cerești,

„pe care astronomii le au numit la un loc *Planete* și care primesc lumina și căldura, ca și toate cele alte corpuri cerești, de la *Soare*.—In același timp, **Pământul** și ori care **Planetă**, se învârtesc în jurul *Soarelui*, ce, ocupă oare-cum, centrul haosului, pe care îl numim **Univers**. (Fig. 1) ne dă o idee despre cele zise „acuma“.

Ce înțelegeți prin *Haos*? O dată îl confundați cu *Spațiul* și altă dată cu *Universul*, pe care la rîndul lui îl confundați cu *sistemul solar* !... În ce *haos* voiți a rătăci mințile unor copii, cari nu v'au greșit nimic? !...

Apoi *Fig. 1*, cum îi esplicată, mai reu încurcă. Ziceți că soarele se află oare-cum la mijlocul haosului d-voastre și iel îi figurat într'un colț; de asemenea din cele zise s'ar înțelege că chiar în figura locul desennat negru, iese nemărgenit !...

Pag. 3. „Drumul, pe care îl descriu *Planetele* și cele alte „corpuri cerești, în mișcarea lor în jurul *Soarelui*, fu numit : *Orbita*“. Dovadă că dl. Cosmovici crede cu tot din adinsul că toate corpurile cerești se învîrtesc împrejurul *Soarelui* și primesc lumină și căldură tot de la dînsul.

De acuma înaintea voiți ști ce însemnează a da definiții ne greșite, după ce dl. Cosmovici, doctor în Sc. naturale mi a aretat modele de asemenea definiții !

Pag. 3. „Atuncea, locul dintre *Soare* și *Pământ*, este cutri-erat în spațiu, de alte 2 planete mai mici de cît *Pământul* și care „sunt înscrise în *Cosmografie*, adecă în cărțile ce studiază *Universul*, sub numirile de *Mercur* și *Venus* ;“... frasă foarte corectă, din care s'ar înțelege că *Mercuriu* și *Venus* aleargă de la *Soare* până la *Pământ* și înapoi !

(Va urma)

GH. GH. NADEJDE

Cînd s'a descoperit America ?

Multora li se va părea ciudată asemenea întrebare. Nu ne spun toate manualele de geografie și de istorie că America a fost descoperită de Cristofor Columb la 1492 ? Unora li se va părea că-i vorbă numai despre descoperirile Normanilor, descoperiri de cari vorbește în treacăt și vre un istoric de-ai noștri. Trebuie să spunem înse că-i vorba pe lîngă acestea și despre legăturile ce au fost între Chineji și Japoneji cu America, legături mult mai vechi și poate mult mai însemnate de cît ale Normanilor.

* * *

Să aretăm mai întăiu ce se știe despre călătoriile Normanilor. În „Die Königlische Gesellschaft für Nordische Alterthumskunde, Jahresversammlung 1841, Copenhagen“ cetim : „În anul trecut societatea noastră a publicat potrivit menirei sale scrierea : *Antiquitates Americanae sive scriptores septentrionales Rerum Antecolumbianarum in America*. (Anticități americane sau scriitorii despre descoperiri în America mai vechi de cît ale lui Columb). Această colecție de izvoare scandinave asupra istoriei antecolumbiane a Americii s'a scos după 18 codice de pergament și după multe alte manuscrise vechi, cu feliurite lămuriri, de cătră secretariul societăței, profesorul *C. C. Rafn*.

„După ce a gătit lucrarea, a făcut o dare de samă despre manuscriptele întrebuițate și prin cercetări geografice întemeiate pe amăruntele *nautice, geografice* și *astronomice* cuprinse în acele povestiri vechi a aretat cum se chiama a-zi acele țeri.

„În privința țerilor descoperite pentru întăea-și dată în anul 986 după Hrisos de *Bjarne Herjulfson* și pe la începutul veacului al XI-lea cercetate de mai multe ori, ba probabil și în parte colonozite de *Leif* și *Thorwald* fiii lui *Erik cel Roș*, precum și de *Thorsinn Karlsefne*, a ajuns la încheere că se potrivește cum urmează cu cele de a-zi : *Helluland it Mikla*—țara la apus de strimtoarea lui Davis și de Labrador; *Litla Helluland*—Newfoundland; *Mark-*

land = Scoția nouă ; *Vinland* = Massachusetts și Rhode Island ; *Kjalarnes* = capul Cod ; *Furdustrandir* = Nauset, Chatham și Monomoy-Beach ; *Krossanes* = Gurnet Point ori Point Alderton ; *Straumsey* = Marthas Vineyard sau Egg Island ; *Struumsfjördr* = Buzzards Bay (Manoment Bay) ; *Hop* = țara de la Mount Hope Bay. Apoi mai adause că *Hvitramannaland* sau *Irland it Mikla*, unde s'a dus *Are Marson* împreună cu mai mulți Normani, pare a fi Florida și că *Króksfjardarheidi* de unde au călătorit niște preuți din Groenlanda la anul 1266 pentru a face desooperiri mai în spre nord, trebuia să fie țara de pe lângă *Lancaster-Sund* și de pe lângă strimtoarea lui *Barrow*.

Cartea, după lucrările din revista citată cuprinde următoarele capitule:

1. Introducere și cercetări asupra vristei și alcătuirii celor mai însemnate scrieri vechi cari vorbesc despre istoria Americii înainte de Columb.

2. Saga (povestea) despre Erik cel Roș sau istorisirii despre Erik cel Roș și despre Groenlandeji.

3. Saga despre Thorsinn Karlsefnes și Snorre Thorbrandson, precum și oare-și cari adause din Landnama, din sagele lui Snorre Sturlason despre regii Norvegiei, din saga lui Olaf Tryggvason și din saga Eyrbyggja.

4. Despre întâia descoperire a Irlandei în veacul al 9-lea și despre așa zișii Papae cari locuieră acolo mai înainte vreme.

5. Despre întâia cultivare a Groenlandei în veacul al 10-le și despre Eskimoșii ce locuieră acolo mai înainte.

6. Despre călătoria lui Are Marson la Hvitramannaland ori la Irlanda cea mare și despre șederea lui acolo.

7. Despre Bjorn Asbrandson, numit Breidvikingakappi.

8. Despre Gudleif Gudlaugson.

9. Bucățele din analele islandeze, anume despre călătoria episcopului groenlandez Erik la Vinland în anul 1121, despre călătoria preoților islandeji Adalbrand și Thorwald Helgason, precum și despre o călătorie în Markland la anul 1347.

10. Despre șederea Groenlandejilor în părțile mai nordice, Greipar și Kroksfjardarheidi.
11. Bucăți din geografii vechi islandeze : A. O descriere a suprafeței pământului făcută în veacul al 12-lea ori al 13-lea (însoțită cu facsimile), în care se înșiră țerile cele mai însemnate din Europa, Asia, și Africa, și tot o dată și cele mai mari din America. B. Bucată din o geografie mai pe larg. C. Gripla. D. O descriere a Groenlandei. E. Descrierea Groenlandei de către Ivar Bradson.
12. Un Quăji vechiu din insulele Făroe, în care se aminteste de Vinland.
13. Descrierea Vinlandei de Adam de la Bremen, cu facsimile, după un codex foarte bun, păstrat la biblioteca curtei împărătești în Viena comunicat de graful Moritz von Dietrichstein.
14. Descrierea citor-vă monumente vechi din Groenlanda.
15. Descrierea citor-vă monumente vechi din Massachusetts la Rhode Island, cu figură de John R Bartlett din New-York.
16. Cercetări geografice : A. Observări asupra Islandei și Groenlandei, despre părțile ei Eystribygd, Vestribygd și Nordetur. B. Despre descoperirile făcute în părțile polare ale Americii. C. Descoperirea țermului resăritean al Americii, Helluland, Markland și Vinland. D. Descoperirea unor părți mai sudice. E. Despre țerile descoperite de Adalbrand și Thorwald. F. Despre neîntrerupta legătură cu aceste țeri în veacurile ce au urmat după descoperire.

În această privință și ca o urmare a scrierei lui Rafn s'au publicat mulțime de scrieri în feliurite limbi despre descoperirea Americii în veacul al zecelea. În cartea citată la începutul articolului vedem că părerile lui Rafn s'au tradus englezește, nemțește, franțuzește, olandește, leșește, italienește, rusește și spaniolește.

În urma respînderii acestei scrieri au venit la societate comunicații despre feliurite urme lăsate de Normani în America. Nu mai vorbesc de Groenlanda, acolo s'au găsit și inscripții cu rune... În Statele-unite s'au aflat zidiri de piatră, cari nu puteau

fi făcute nici de Indieni, nici de coloniștii noi ai acelor părți; s'au aflat și oameni îngropați cu arme de fier și de bronz, cari iear nu puteau fi nici Indieni nici din coloniștii mai noi. Din Mexico s'a scris că sînt tradiții despre venirea pe acolo a unor oameni albi, cari au adus civilizația; ba chiar și din Brazilia au venit știri că s'ar fi aflat în provincia Bahia un oraș *vechiu părăsit*, cu zidiri de piatră tăiată și cu inscripții de pe cari profesorul Schük a scos încheerea că Normanii trebuie să fi fost așezați până pe acolo.

În dicționarul lui Larousse vedem cîte-vă fapte cari lipsese din revista citată și tot o dată multe din cele citate de aceasta nu le găsim la articolul America. În Larousse cetim că Cristofor Columb a aflat în anul 1496 la Guadelupa sfîrmăturile unei corăbii care trebuia să fost făcută în Europa și deci urmează că Scandinavii au ajuns până la Antilele mici cu corăbiile lor. La Kentucky s'au aflat mumii întocmai ca ale Celților. Tot Larousse crede că toată parte-a resăriteană atît a Americii de nord cît și a celei de sud a fost cunoscută de Normani. Cluj

O dovadă foarte puternică în privința legăturilor neîntrerupte între Normani și America până pe la sfîrșitul veacului al XIV-lea ne dă povestirea călătoriilor făcute pe la acea vreme de frații Antonio și Nicolo Zeno. Larousse nu crede că povestirea aceasta ie adevărată și în adevăr se putea presupune că Venețienii, vroind să rîpeasca lui Cristofor Columb cinstea de a fi fost cel întăiu descoperitoriu al Americii, au născocit asemenea istorisiri, ieată de ce putea să pară în drept învățații cari nu credeau în povestirile publicate de Francesco Marcolini la 1558 după niște pretinse scrieri remase de la acei Zeno pomeniți mai sus. Di'ntre cei ce au fost reușit a ruina încrederea în povestirile fraților Zeno, trebuie să numim pe geograful flamand G. Mercator (1595) și mai ales pe admiralul Zahrtmann, hidrograf al marinei daneze. Dar acuma s'au schimbat lucrurile. B. H. Mayor în 1873 în ediția publicată pentru societatea „Hakluyt“ și G. Gravier în scrierea publicată în 1874 despre „Descoperirea Americii în veacul al X-lea“ de către Normani. Acuma în urmă Nordenskjöld, cunoscutul

călătoriu suedez care a străbătut cu corabia Vega pe la nordul Asiei în Oceanul cel Mare, a dat dovezi foarte puternice că în adevăr frații Zeno trebuie să fi făcut călătorii în țările nordice și să fi cules de la locuitorii din Islanda amărunte despre multe țări din America nordică. Nordenskjöld punînd față în față harta fraților Zeno cu altele mai vechi de cît dînsa, scoate următoarele încheeri: 1-iu descrierile sînt de obiceiuri bune — chiar cînd nu putuseră avea alte lămuriri mai vechi cunoscute — deci frații Zeno au văzut singuri insulele Feroe și celelalte insule descrise, de asemenea trebuie să fi cunoscut coastele resăritene ale Groenlandei; 2. Amăruntele ce dă în privința felului cum trăesc selbatecii din țările aflătoare la N-V oceanului atlantic (Terra nova, Canada, Statele Unite) și despre cari Europeanii nu aveau cunoștinți înainte de colonizarea lor în veacul al XVII-lea și al XVIII-lea; de aceea urmează că Venețienii în adevăr au cules aceste lămuriri, după cum și spun, de la oameni cari fuseseră prin acele locuri. Iar din aceste lămuriri Nordenskjöld ajunge a crede că înriurirea coloniilor scandinave (începute în veacul al X-lea și al XI-lea) dură și în al XIV-lea pe vremea călătoriei fraților Zeno.

Tot Nordenskjöld dovedește că în mijlocul veacului al XVI-lea erau cunoscute trei hărți despre Nord și Nord-Vest, hărți cari împreună cu a lui Zeno, fuseseră făcute după lămuriri culese înainte de Columb de la oameni din țările nordice. Cea mai însemnată din aceste hărți ieste o hartă manuscrisă a Europei nordice și a țărilor vecine cu data din 1428 și pe care se văd cu oare-și care exactitate părțile nordice ale Europei și mare parte din America. Această hartă a fost aflată de Nordenskjöld într'un manuscris al *Cosmografie*i lui Ptolomeu la biblioteca din Nancy și de pe dînsa a luat un facsimile și o copie fotografică pe care a publicat-o în scrierea sa. Harta a fost făcută de un oare-care *Claudius Clavus* sau *Cimbricus*, locuitoriu în Fionia. Cardinalul Guilielmus Filiastus, om vestit prin învățatură, l'a pus să o facă. Harta lui Claudius ie frumos zugrăvită, plină de nume și de lămuriri geografice, începe la 74° de latitudine nordică și sfirșește

la 55°, deci ie aproape de două zeci de grade. Vedem acolo Groenlanda și numele dat părții nordice a Scandinaviei ieste *Engrönuelandi*, de la care se vede că s'a întins și asupra Grönlandei. Harta lui Claudius Clavus ieste atît de mai pe sus de a lui Donis, publicată la Ulm în anul 1482 (și după cari au fost mai apoi copiată a lui Bordonî și multe altele), în cît trebuie de crezut că a lucrat după deslușiri date de mărinari foarte cunoscători. Harta fraților Zeno samănă mai mult cu a lui Claudius de cît cu a lui Donis, care o înjghebase pe a lui după manuseriptele lui Ptolemeu. Harta văzută de Zahrtmann în biblioteca universității din Copenhaga ieste, după dovezile ghibace ale lui Nordenskjöld, o copie de pe a lui Donis, deci n'are a face cu a fraților Zeno și Zahrtman greșeste învinuindu-i că ar fi copiat'o.

(Lămuririle despre frații Zeno, despre harta lui Claudius Clavus și despre a lui Donis sînt din *Revue scientifique* sem. I, 1883).

Tot în Larousse găsim adunate oare-și cari fapte cari ar dovedi că și în anticitate aveau cunoștinți despre America. Ast-feliu Seneca în *Medeea* zice: „Vor veni veacuri îndepărtate, cînd Oceanul va slăbi legăturile și se va areta un pămînt foarte mare, și Typhis va descoperi lumi nouă și nu va mai fi Thule margine a pămîntului *).“ Pe hărțile vechi se punea un continent austral, care poate să fi fost o amintire despre America. Asemenea cunoștinți nehotărîte bine puteau să le fi căpătat Cartaginejii de la mărinarii Scandinavi cu cari stăteau în legături de negoț. Plutarc spune că de la ultima Thule a venit prin veacul al doilea sau al treilea un străin și a stat mai mulți ani în Cartagina. Apoi chiar Atlantida de care vorbeau lui Solon preoții Egipteni, nu ie cu neputință să fie America.

Din toate acestea socotim că nime nu se va găsi să mai stea la îndoeală în privința adevărului că partea cea mai mare a Americii a fost cunoscută Normanilor foarte cu multă vreme înainte

*) „... Venient annis secula seris, quibus Oceanus vineula rerum laxet, et ingens pateat tellus, Typhisque novos detegat orbes nec sit terris ultima Thule“ Larousse la art. *America*.

de Cristofor Columb. De mierat iese numai cît de gata sînt oamenii a uită toate meritele celor mai vechi pentru a le pune pe toate pe sama vre unnia care a pus numai sfîrșit lucrului. Pe urmă cînd știm că Cristofor Columb fusese prin Islanda și negreșit auzise despre Vinlanda și despre celelalte descoperiri ale Normanilor, nu ne mai pare lucru așa de neînțeleș statornicia ce a aretat pentru a căpătă corăbii spre a merge să descopere drumul la Indii și China. Ne lipsese înse multe lămuriri : cum de nu știea papii de la Roma despre descoperirile Normanilor, dacă ni se spune că ierau pe acolô creștini și că episcopi și preoți făceau călătorii prin acele locuri? Ori cum, nu avem pentru ce să ne îndoim de adevărul faptelor, cari de alt-feliu sînt, cum am zis, și cunoscute, le aflăm și în istoriile noastre.

* * *

Trecem acuma la fapte mai puțin cunoscute, la legăturile între Japoneji și Chineji cu locuitorii Americii. În privința aceasta aflăm foarte bogat material în revista de la Paris „Matériaux pour l'histoire primitive et naturelle de l'homme“ XX-lea volum 1886 Octomvrie.

D-rul E. Hamy a vorbit în ședința de la 2 iulie 1886 a societății de geografie de la Paris despre un monument de la Copan în Honduras (America de mijloc).

Ieată pe scurt ce a spus : Aceste ruini au fost aflate la 1576 de licențiatul Diego Garcia de palacio, dar cercetări mai însemnate nu s'au făcut până la 1834, cînd colonelul Juan Galindo a început acolo niște săpături. Dar păreile lui au ramas puțin cunoscute. Galindo descrie ast-feliu monumentul într'o scrisoare trimesă la 19 Iunie 1834 societății de geografie din Paris : „O piatră aproape sferică cu o încingătoare din jur împrejur, diametrul cel orizontal iese de 1^m. 568, celălalt mai mic iese numai de 1^m. ; piatra are la partea de deasupra o săpătură rotundă și o linie sinuoasă o brăzdează pe din afară“. Dl Hamy nu putea să-și facă idee lămurită despre linia de care vorbea Galindo, dar după ce călătorul Louis Adam i-a deslușit cum ie lucrul, a găsit și dez-

legarea problemei. Louis Adam a adus o colecție de antichități culese din Salvador și niște albumuri cu schițe făcute de căpitanul francez Toufflet în anul 1884 în ruinele de la Quirigua și Copan. Între schițele lui Toufflet ieră și a pietrei descrisă de Galindo. Și lucru foarte însemnat figura făcută pe piatră ieste întocmai cea obișnuită de Chineji, *tai-ki*, *taai-kiih*, *tăe-keik*, *tae-hi*, unul din simbolele cele mai sfinte ale lor. După școala lui *Ciu-li* sau *Ciu-fu-țeu* această figură ieste *marele extrem*, *marele absolut*, *polul lumii*; ieste un principiu desăvârșit, fără sfârșit și fără început; ieste ideea, modelul și izvorul tuturor lucrurilor; esența tuturor ființelor. Ieată cum se desemnează acest *tai-ki*: Pe jumătatea diametrului unui cerc dat, zice Davis, descrieți un semi cerc și pe celălalt semi diametru faceți alt semicerc în partea opusă. Figura ast-feliu făcută, întrunește ceea ce numesc Chinejii *Yang* și *Yin*, adică puterea și materia, activul și pasivul, esență pozitivă și negativă, lumina și întunericul, principiul bărbătesc și cel femeesc, sufletul rațional și pe cel fizic. Unul din aceste principii ie zugrăvit cu boea închisă, celălalt cu deschisă; și pentru a simboliza mai bine cum întâiul străbate în al doilea fac în mijlocul jumătăței zugrăvită închis un discușor deschis și ieară și în mijlocul celei deschise un discușor închis. Dar aceste amărunte mai nou născocite lipsesc pe monumentul de la Cuban, cum lipsesc și pe cele mai vechi monumente chinezești. Acest simbol se află foarte întrebuintat nu numai în China ci și în toate țerile cari au suferit înriurirea iei.

Deci ruinele de la Copan pe lângă alte remășiți de artă înrudită cu a părților resăritene ale Asiei, ne dă și acest simbol care face să pierdem ori ce îndoială în privința legăturilor între China și America.

Apoi se poate și hotări și timpul cam pe cînd a putut fi făcut acest monument la Copan. Dacă, în adevăr, cum se zice, confucius a vorbit de *tai-ki* într'un apendice pus la sfârșitul comentariului său despre Yi-king, atunci sub dinastia lui Song (1126-1278 d. Hr.) a început a se întinde doctrina că simbolul de care

am vorbit ieste principiul tuturor lucrurilor. Deci n'a putut fi înălțat monumentul de la Copan de cît în veacul al XIII-lea ori ce-vă mai încoace. Această piatră ieră un altariu pus înaintea unei statui, dar idolul înaintea căruia stătea n'a fost încă studiat.

După ce a sîrșit Hamy, *Quatrefages* a luat cuvîntul și a aratat că descoperirea lui Hamy ieste foarte însemnată. Iel arată că tot deauna a fost de părere că America a primit locuitorii din lumea veche și că deși ie depărtată foarte tare de Asiea, nu lipsesc dovezi că oamenii au putut veni, de voie ori de nevoie, peste oceanul cel mare și ast-feliu a împlea America. Apoi arată că *de Guignes* a descoperit încă de mult legăturile ce au fost între budhiștii din Asiea și între popoarele din America veche. Iel admite că *Fu-Sang* de care vorbesc scrierile vechi chineze ieste America și că Chinejii au descoperit'o cu multă vreme înaintea de *Columb* și anume încă de prin veacul al patrulea ori al cincilea după *Hristos*. Apoi spune că descoperirile făcute de curînd în scrierile chineze de cătră *Hervey de Saint-Denys* nu mai lasă nici o îndoială în această privință. Apoi admite că de la veacul al patrulea ori al cincilea și până la al trei-spre-zecelea (data monumentului de la Copan) legăturile între aceste țeri n'au fost rupte. Mai spune că după un raport al lui *Brooks*, fost consul al Iaponiei în California, urmează că destul de des se întîmplă de ajung jonce iaponeze cu naufragiați până la coastele apusene ale Americii. În urma unor observații făcute de cîți-va membri, *Quatrefages* arată că sînt dovezi că mult timp au fost legături între Iaponeji și Americani și că după ce ocîrmuirea Iaponiei a oprit sub pedeapsa morței pe supușii săi cari ar îndrăzni să se îndepărteze de coastele țerei tot s'a făcut contrabandă. Ast-feliu *Lepage du Prat* ne-a păstrat povestirea unui selbatec *Moncaci-Ape*, care a luat parte la luptele indigenilor de pe coasta apusană, cu niște străini cari-i prindeau și-i duceau în robie. Lupta se petrecu pe la începutul veacului al XVIII-lea și străinii ierău îmbrăcați cu strae de bumbac și înarmați cu puști, fără să fi fost Europeani.

Ba chiar cuceritorii spanioli ne-au lăsat oare-și cari povestiri

n privința acestor legături cu China și cu Iaponia. Ast-feliu, Vasquez de Coronado, năvălind în regiunea Pueblelor văzura la țerm corăbii cu prore argintate, cu prăjinile aurite; corăbiile ierau pline de mărfuri. Poate să fie și ce-vă înfrumusețat faptul, dar mărinarii spuneau că făcuseră drum de o lună de zile din țara lor până acolo. Spaniolul nu sta la îndoeală și spune că de bună samă acele corăbii veneau din Japonia ori din Catay (China). Ie de crezut că ierau Iaponeji cărora li se dădea pe atunci voie să facă negoț cu America.—Poate că i-au oprit mai apoi din frică de Europeni.

Hamy mai spune că în *tumulii* de pe lângă Tokio sînt oale și alte vase de lut aproape întocmai ca în Mexic, și asemenea asemănări amănunțite nu se pot înțelege de cît prin legături de negoț cu Iaponia.

În Larousse aflăm că Neumann de la Mûnich a susținut și iel că Fu-Sanul, de cari vorbesc călătorii budhiști, spunînd că se află la 2000 de leghe spre resărit de China, ie Mexicul. Gustav Eichthäl atribue și iel budhiștilor introducerea civilizației în Mexico. *De Guignes* spunea că din scrierile chineze a aflat că pe la 458 ierau legături de negoț între China și America. John Rankin, scriitoriu englez, spune că în veacul al XIII-lea furtunile au împins tocmai la Mexic o flotă chineză care pornise asupra Japoniei și că acei naufragiați s'au întins în Peru, Mexic etc.

* * *

Dar între America și Asiea au fost legături și mai vechi. Tot în numărul citat al revistei franceze ieste un articol. „Un raport arheologic între lumea veche și lumea nouă“ de baronul *J de Baye*. Ie vorba de securi de jadeită. Jadeita ie o peatră de culoare verde ca zmaragdul și nu se găsește în pămînt de cît la partea răsăriteană a Asiei. Decî pretutindene unde aflăm arme din piatră de această, iele trebuie să fi fost aduse din Asiea. Prin urmare au fost emigrații de Asiatici atît spre Europa cît și spre America încă din vrîsta pietrei lustruite. Aceste pietre de la o vreme nu se mai întrebunțau ca arme, ci le bucăteau și le întrebunțau ca lucruri sfînte, ca talismane și le puneau în morminte.

* * *

Înceind acest articol socot că după faptele înșirate aici se vede limpede că America a fost cunoscut Chinejilor și Iaponejilor încă de prin veacul al patrulea ori al cincilea după Hristos și că până în timpurile din urmă s'au trecut cu vederea chiar spusele euceritorilor Spanioli, cît și alte urme netăgăduite de asemenea legături. De asemenea Normanii începînd de prin veacul al X-lea, dacă nu-și mai de mult, din Anticitate, au descoperit foarte mare parte din America și chiar s'au așezat acolo. Descoperirea lui Columb pierde deci foarte mult din farmecul ie, deși nu se poate tăgădui că numai în urma acestei din urmă descoperiri se începe o perioadă cu totul nouă în istoria Americană și tot o dată lățirea rasei albe în acel continent.

Din cele spuse vom trage și regula că foarte cu mare băgare de samă trebuie să fim față cu multe așa numite adevăruri istorice. Pe fie-care zi se arată că multe de tot sînt faptele schilodite și chiar prefăcute din vielenie ori din nepricepere. Socot că peste curînd voi putea dovedi adevărul ziselor mele și în privința cîtor-vă alte chestii.

JOAN NĂDEJDE.

DESPRE FRICA

A defini ce ie frica ar fi de prisos, de vreme ce fie-care o cunoaște, și apoi ar fi foarte greu, din pricină că frica ie o simțire adese așa de mică în cît poate trece ne băgată în samă, dar poate crește până la a atîta în cît să fie dăunătoare și une-ori omoritoare pentru individul ce o simte.

Frică ne ie cînd așteptăm ce-va și nu sîntem siguri de se va împlini; frică ne ie cînd sîntem bolnavi, ori ne ie bolnav cine-vă și nu știm la ce sfîrșit va ieși boala; frică simte candidatul la examen, gîndindu-se că poate nu va ști; tot frică, zbuciumă pe unii oratori

cînd se arată publicului și-i face cu ochii pironiți, neștiind pe ce lume-s, bolborosind discursul. Emoția ce simte cine-vă așteptînd ce-vă ori întilnindu-se cu cine-vă nu ie de cît o frică slabă; chiar roșata feței, semnul pudorii nu ie de cît o frică mai mult inconștientă. Sînt oameni așa de fricoși în cît nu pot vorbi cu un străin două vorbe fără ca fața-i li se acopără cu roșata stacoșie. Cu un cuvînt mai nu se află vietate care să nu fi simțit frică.

Pentru ca să lămurim mai bine vom da cîte-va exemple de frică.

Iată cum descrie Darwin frica :

„La spaimă cît și la mierare ochii se holbează, se deschide gura și se ridică sprincenele. Omul înfricoșat stă mai întăiu înmărmurit ca o statue, oprindu-și resuflarea, ori se pitulează instinctiv, parcă ar vrea să nu fie văzut.

„Inima bate iute și puternic, pieptul se ridică, pielea se face galbănă ca la începutul unui leșin. O sudoare acopere trupul. Fenomenul ie cu atîta mai însemnat cu cît în acest timp pielea ie rece; de unde și în popor vorba *sudoare rece*. Părul se ridică și mușchii de la suprafață tremură. In acela-și timp în care se turbură circulația, respirația ie mai răpede. Ghindurile salivare mai nu lucrează; gura ie uscată; se deschide și se închide des. Am observat că o frică slabă te face să caști adesa. Unul di'ntre semnele cele mai hotărîtoare ale fricei ieste tremurul tuturor mușchilor și care adesa se arată mai întăiu pe buze. Voacea se slăbește ori chiar se stinge cu totul.

„Dacă frica crește până la spaimă și groază, ca la toate emoțiile, întilnim mulțime de fenomene. Inima bate puternic; altă dată încetează de a să mai contractă și vine leșinul, gălbeneala ie ca de mort, resuflarea grea; nările se dilatează; buzele se mișcă spazmodic, obrajii tremură și se sapă, gîtul se stringe dureros, ochii deschiși sînt pironiți asupra lucrului care cășunează groaza. Pupilele sînt pe cît se pare foarte largite. Toți mușchii trupului sînt țapeni ori apucați de convulzii, mînele cînd se'n-

chid eiud se deschid; ori sînt întinse înnainte parcă vor să înlătore primejdia; ori sînt ridicate de asupra capului. In unele împrejurări se iscă o vrointă neînvinsă de a fugi cît tîn picioarele; aceasta ie aşă puternică în cît cei mai buni soldați nu se pot stăpîni și sînt mînați de o spaimă naprasnică.

„Doctorul I. Crichton Brown mi-a istorisit cum simțea spaimă o femeie nebună. Îndată ce o apucă accesul, femeea începe a striga:—„Ieata ieadul! Ieaca o femeie neagră! Cu neputință să fug!“ Și alte strigăte de soiul acestora. Cînd tremură, cînd are convulzii. Într'un minut numai ce-o vezi, că'nchide mîinile și le întinde țapăn înnainte; și răpede se încovoae; se pleacă iute la dreapta și la stînga, își vîră degetele prin păr, duce mîinele la gît și cearcă să-și rupă hainele. Mușchii cari închină capul pe piept se cunosc tare încordați și pielea de pe partea de di'nnainte a gîtului se brăzdează de încrețituri adînci, părul care la ceafă ie tăet și neted în starea normală, se ridică în vreme ce bolnava poartă cu mîinele celă lalt păr de pe cap. Pe fața ie întipărită neliniște strașnică. Obrazul și gîtul se înroșesc, iear vinele de la tîmple și de la gît ies ca niște șferi groase. Buza de jos se pleacă și une ori se îndoae. Gura stă pe jumătate căscată; falca de jos iese înnainte. Obrajii se sapă și sînt adînc brăzdați de linii curbe cari merg de la aripele nasului la colțurile gurei. Nările se ridică și se lărgesc. Ochii se deschid tare și sub dînșii pielea pare îmflată; pupilele sînt dilatate. Fruntea are mulțime de încrețituri de-a lungul, de la o tîmplă la cealaltă; între sprincene sînt zbîrcituri adînci, din pricina contractiunilor strașnice ale mușchilor de la sprincene.

„D. Bell descrie o scenă de groază la care a fost martur în Turin. „De-o parte și de alta a carului ierau preuții, în mijloc stetea osînditul. Iera cu neputință să privești starea acestui nenorocit fără să nu te apuce spaimă, și totu-și par că împins de o beție nedumerită, nu puteai să-ți ieai ochii de la această priveliște grozavă. Osînditul părea să fie de vr'o trei-zeci și cincî de ani; ieră nalt, musculos; trăsăturile feței îi ierau pronunțate și selbetece; pe jumătate gol, galbăn ca moartea, schingiuit de groază, pi-

cioarele șovăitoare de grijă, pumnii strînși, fața scaldată de sudoare, princenile plecate și încrețite; neconținut săruta chipul mîntuitorului, zugrăvit pe prapurul ce-i stă înaintea, dar cu o neliniște așa selbatecă și desnădăjduita că nici nu se poate povesti“.

Iată cum povestește Mosso cîte-vă casuri de frică :

„Fiind medic militar în Calabria, a trebuit să stau față la cîte-va executări a unor hoți. Un maior făcea cîte-vă întrebări și pe urmă întroducînd-se către căpitan nu zicea de cît aceste cuvinte :—„Impuşcă-l.“—Unii rămăneau uimiți, cu gura căscată ; alții păreau nepăsători. Îmi amintesc de un băiet ca de vr'o două-zeci de ani, care la cîte-va întrebări ce i se făcură, la început bolborosi ce-va, pe urmă remase mut, ridică mîna în chip de apărare, gîtul îi iera vîrit între umeri, capul plecat, trupul lăsat pe un șold. Cînd auzi vorba grozavă, scoase un țipăt ascuțit, se uită înprejur parcă ar fi căutat ce-vă cu nesățiu, pe urmă se dădu îndărăpt ca să fugă și se lovi de un zid ; cu mînele întinse, se vîrcolea, zgîriind piatra, parcă ar fi voit să se vîre în iea. După cîte-vă strigăte și sărituri, căzu ca un lucru, fără nici o mișcare, parcă ar fi fost o petecă muieată ; iera galbăn și tremura cum n'am văzut nici o dată pe nime tremurînd, ai fi zis că mușchii îi ieraū de recituri moi.“

Iată cum mai descrie Mosso frica la unul cu deliriu tremens : „La început mînele nu tremură, dacă stau pe ogheal, dar dacă bolnavul le întinde să iera o ceașcă ori o lingură, așa se clatină în cît răstoarna tot. Noaptea visurile cari îl îngrozesc în vremea vegherei se prefac în adevărate halucinații. Adesea dă busna din pat, strigînd c'a văzut un șerpe și că i se încolățește pe după gît, gîfuind își iera hainele și merge gol, bojbăind, zvîrcolindu-se, parcă să rupă o frînghie de la gît și se dezvălătucescă învîrtiturile ce-l înădușă.

„La urmă se liniștește înse nu pentru mult timp. Delirul se înnoește. Cîte odată strigă că niște paingăni grozavi ori niște scorioni veninoși se coboară de pe părăți pe ogheal ; sau că mîți negre cu ochii de foc i se culcă pe piept, ori că lupi cu gura căscată, cîni turbați cu spumă la gură îl mușcă. Atuncia nemicit de frică,

zdrobit de chin, se zvîrcoleşte, scrişneşte, geme, urlă, plînge, îşi muşcă mînele, îşi sfâşie gîtul, îşi spîrcue obrazul cu unghiile. Pe urmă se ridică să fugă şi cade pe pat, istovit, galban, întorcînd ochii desnădăjduit şi horcăind.“

Ieată cum mai arată Mosso frica la un alt bolnav tot de delirium tremens. „Cînd am voit să-i apuc mîna, iel mă privi cu ochii încruntaţi, parcă să mă mîninnee. Pe urmă începî să tremure : ocărînd şi urlînd cît îl ţinea gura.—„Ajutoriū, strigă iel, închideţi pe acest ucigaş care vrea să mă omoare. Are un briciū şi vrea să-mi tae gîtul. Şi faţa-i iera plină de spaimă; fruntea îi ieră încreţita, nările deschise, buzele strinse şi din dinţi scrişnea. Cînd noi cercam să-l ţinem, întindea mînele ca să fugă strigînd ajutoriū ! Ieată vor să mă arunce pe fereastră.“ „În sfîrşit istovit, scăldat de sudoare, vînat, de abia răsuffînd şi ocărînd neconţinut căzu în amortală.“

Ieată cum simte Macbet frica : „A fost o vreme cînd la cel mai mic ţipet de noapte îmi îngheţau toate simţirile ; iear părul la ori-ce povestire îngrozitoare mi se ridică şi mişca parcă ar fi fost viu“.

Frica va să zică face o mulţime de schimbări fizice şi morale. Începînd de la o roşată nevinovată şi mergînd pînă la gălbeneală şi vineţală ; ori de la fiorul slab, de la încreţirea pielii pînă la delirium tremens ; de la vorba înceata şi trăgănată, pînă la gîngăvire la pierderea memoriei şi la amuţire. Sau de la nehotărirea de a se mişca sau ba pînă la înmărmurire şi paralizie. Rînd pe rînd ne vom încerca a explica toate aceste fenomene la care ie supusă fiinţa noastră. Pentru a pregăti temelie explicaţilor vom spune cîte ce-va despre crieri.

Starea generală a trupului are mare înriurire asupra chipului cum cugetă şi cum lucrează crierul, ie ştiut că anemiea aduce pierderea memoriei. Asta nu însăamna altă ce-va de cît că îndată ce celule crierului, n'au hrană nu pot lucra întocmai după cum nişte muşchi istoviţi nu vor putea ridica tot asta n'ar fi în stare să lucreze ori să ridice ce-va.

Hrana are ieară-și mare înriurire asupra crierului, căci foamea vine ca un feliu de anemie de vreme ce crierul nu primește sînge de ajuns ; și schimbare în felii de cugetare cînd iești flămînd și cînd iești sătul, ori cine a putut să observe ; atunci toate lucrurile îi pare mai vinete de cît sînt, lumea mai rea, viața mai anevoioasă etc.; pe cînd după o masă îmbielsugată toate ieau altă față, crierul își primește porția de sînge și cu totul alt-feliu lucrează ; chiar ce-i mai posomorîți și tăcuți tot se înveselesc și li se deschide gust de vorbă după masă. Faimosul precept „plenus venter non studet libenter“ ie numai pe jumătate adevărat. Căci atît foamea cît și îmbuibarea sînt nepotrivite cu activitatea crierului. Ie lucru știut că omul flămînd ie rîu, și aceasta nu poate avea altă tîlmăcire de cît că la foame sîngele circulează mai încet și nu duce destulă hrană celulelor. Cît de iute merge sîngele la crier se vede de pe cafea, alcool etc. cari rîpede îl ațîță și-l fac să lucreze dacās în doze potrivite.

S'a observat că ori ce ațîțare, ori-ce emoție lucrează îndată asupra crierului și anume că grăbește circulația, care lucru însemnă că crierul lucrează mai iute și are nevoie ca să-i fie celulele mai des scîldate de sînge pentru ca fie-care să-și poată lua hrana cuvenită.

D. Mosso arată pe larg observarea ce a putut face asupra crierului în împrejurarea următoare : Unui oare-care Bertino i-a căzut în cap o cărămidă de la o înălțime de 14 metri. Bertino a ramas ca trîsnit, nu-și amintea nimic. Cînd și-a venit în simțiri iera în pat. Lovitura îi făcuse în frunte o borbă mare cît un pitac de 5 bani, așa că se vedea foarte bine cum se bate crierul și cum circulează în iel sîngele. Prin ajutoriul unui aparat se puteau înscrie pe hîrtie bătăile crierului. Ieată cum descrie Mosso o observație : „Bertino stătea culcat pe-o canapea, îi pusesem aparatul pe frunte și priveam cum condeiul se mișca pe cilindru, așteptam pe Bertino să adoarmă. La început condeiul însemna unde mari, semn sigur că vasele sangvine ale crierului ierau în mișcare mare, încet încet undele se micșurară. În sfîrșit undele în-

eeură a se mieșura și rări în acela-și timp, și a fi despărțite între iele prin perioade de liniște. Bertino dormea, dar la cel mai mic sunet îndată se ridica unda sangvină la suprafața crierului. Așa dacă sună clopotul, dacă trecea cine-vă pe drum, dacă mișca oare-cine un scaun, ori de întorcea un ceasornic sau dacă vre-un bolnav tușea în odaea de alătura, toate acestea ierau prea de ajuns pentru ca să schimbe într'un chip vădit circulația crierului. Dar schimbările ce cășunează frica în circulația crierului sînt mult mai mari, așa că ori la ce muștrare ce i-ași fi făcut, pulzațiile se ridicau foarte tare. Pulsul crierului ajungea de șese șapte ori mai tare de cît înainte, vasele sangvine se lărgeau, crierul se îmfila și palpită foarte tare." Alte observații arată tot acela-și lucru. De aice se vede că crierul ie foarte simțitoriu la ori-ce mișcare la ori-ce emoțiune ; și poate mai mult de cît ori care alt organ are nevoe ca sîngele să fie des reînnoit spre a-i aduce părțile hrănitoare și a-i lua remășițele ce-i sînt vătămătoare.

Crierul împreună cu măduva spinărei și cu sistemul marelui simpatic și toți nervii împrăstieți în trup, iaeu parte la feliturile fenomene nervoase. Crierul, deși are un rol capital în aceste fenomene, totu-și are nevoe mare de nervi și de măduva spinărei cum ne vor areta experiențele. Nervii ce se împrăstie în trup sînt de două soiuri: nervi de simțire și nervi de mișcare: Unii slujesc ca să ducă schimbările lunei din afară sau chiar cele năuntrice la crier și alții slujesc ca să pue mușchii și întreg organismul în mișcare. Multime de experienți au dovedit aceasta, de ex. s'au tăiat la un măgariu nervii trijumali cari merg la buze, și aceste sînt pe loc nesimțitoare așa că animalul pipăe cu buzele ovăsul și nu-l simte, de vreme ce nu-l mînînce ; dacă înse tăem la un alt măgariu nervii mișcării animalul simte ovăsul, dar nu poate mișca buzele ca să-l mînînce.

Mișcările reflexe, cum sînt tremurul, clipirea etc. atîrna de la măduva spinărei. S'au făcut experienți asupra broaștelor, scoțîndu-le numai crierul și acestea trăeau mai departe și dacă li se turnă o picătură de oțet pe o labă, iele o ștergeau cu cealaltă ; dacă li

se tăea ori ținea una din labe, atunci broasca se slujea cu laba cea slobodă.

Pentru a lămuri mai bine că mișcările reflexe vin de la măduva spinării, vom aduce câte-vă exemple, pe lângă cel spus.

Asemenea mișcări nu se observă numai la broaște ci și la animalele superioare.

Vom vedea, zice Mosso, că chiar la om funcțiunile cele mai neapărat trebuitoare se împlinesc fără ajutorul crierului. Fontana unul di'ntre cei mai însemnați fiziologi ai Italiei, pe la mijlocul acestui secol, adevărate că se poate tăea capul de ex. la epuri, la porci de India etc., fără ca ie să moară în dată. Și dacă se putea împiedeca pierderea de sânge, legându-se arterele cele mai însemnate și ținându-se respirație artificială, animalul putea trăi destul timp și să se arăte supuse impresiunilor din afară.

„Până pe la începutul acestui veac nu se știea bine funcțiunea crierului și a măduvei spinării. Ludovic Rolando, fiziolog însemnat, cel întâiu a aretat lămurit că măduva prelungită trebuie privită că fiind centrul sistemului nervos, iel a zis: „că măduva prelungită ieste cel întâiu rudiment al sistemului nervos, locul senzibilității și al instinctelor, regulatoriul mișcărilor voluntare, centrul vieții etc.“. Alt exemplu: „cînd se tae capul di'ntr'o lovitură de cuțit la o rață, nu stă nemișcată ci se zbate dă din aripă parcă ar voi să zboare și să fugă. Se povestește că Impăratul Comod taea la struții din cire capul cu săgeți și aceștia își urmau drumul mai departe. Dacă prin o lovitură de topor tae capul de ex. u-nui cîne, se vede trunchiul zbatîndu-se și cînele dă din coadă. Nu se mai încape îndoeală că animalul nu mai simte nemic; dacă îl pișeam țere de piele, pune coada între picioare, parcă i-ar fi frică, cu toate că îi capul tăiat“.

Altă experiență arată și mai limpede funcțiunea măduvei spinării. „Goltz și Foster, au luat o broască și i-au scos crierul, pe urmă au pus'o într'un pahar. Atingînd'o au văzut că precum fac toate broaștele în asemenea împrejurare, înnotă și chiar putea să sară afară din vas; dar că încălzind apa pîn la 40 de grade,

broasca nu cată să scape și nu arată nici o simțire de durere. Așa dar măduva nu poate judeca. Broasca se mișcă în tocmai ca o mașină ori de câte ori primește ațitări la cari îi obișnuită, alt-feliu ie o mașină; chiar de o pui pe foc, tot nu se mișcă.“

Un alt exemplu: „Un țeran își tăese măduva spinărei puțin mai jos de omoplată. Mișca minele, vorbea, dar nu simțea partea de jos a trupului, nici durerea ce-i cășuna o rană ce avea la tibia; totu-și ori de câte ori îi legau rana, mișcă piciorul.“

Toate acestea arată că măduva spinărei nu simte și tot o dată care ie rolul iei în mișcările reflexe.

La animalele inferioare toate mișcările sînt reflexe, adecă făcute fără ajutorul inteligenței; chiar la cele superioare funcțiunile cele mai neapărate vieței sînt reflexe, adecă împlinite fără ajutorul crierului. Fontana, fiziologist însemnat, am văzut că a aretat că se poate tăia capul de ex: la iepuri fără ca iei să moară îndată dacă se leaga arterele ca să nu se picardă sîngele și dacă li se ține artificial respirația.

Cînd se taie capul de ex. la o pasere, cît-va timp iea se zbate, dă din aripă, par că să se apere; un cîne, dacă i se taie răpedecapul, putem vede că el pune coada între picioare, semn reflex de frică.

Va să zică măduva spinărei ține mare rol în vieța animalelor, și pe cînd crierul slujește la actele de inteligență, iea slujește la o mulțime de acte cari țin vieța animalului. Lucru ușor de înțeles de vreme ce observînd crierul în seria animalelor vertebrate vedem că începe de la celule nervoase, merge dezvoltîndu-se și formează măduva spinărei și de ce ne urcăm pe scara vietăților, vedem tot transformîndu-se locurile de unde ies nervii; iar partea de la cap a măduvei se transformă încet încet în crier. Va să zică măduva, ca mai veche, a trebuit firește să aibă de împlinit funcțiunile cele mai neapărate vieței animale. Să luăm pe rînd toate manifestările fricei și să vedem cum se explica frica de la cea mai slabă până la cea mai mare groază.

Roșata feței ce se simte la cea mai mică emoțiune, ca fenomen fiziologic, nu ie altă ce-va de cît lărgirea vaselor sangvine mai

tare de cît de obicei; atîta înse nu ie de ajuns : cum și de ce se face această dilatare ? Ie fapt observat că de obicei roșește obrazul, urechile și gîtul, rare ori mînele, prin urmare numai acele părți cari sînt supuse privirei. In acela-și timp obrazul ie partea cea care ie supusă la cele mai deosebite schimbări de temperatură și ale cărei vase prin urmare se dilată și se contractă mai mult, așa că putem zice că pereții acestor vase sînt mai elastici din pricina deprinderii. Acuma cînd vre o emoțiune cît de mică se face în crier aceasta se arată în toate părțile și prin urmare și asupra nervilor vasomotori și aceștii vor putea cu atîta mai mult împlini funcțiunea lor cu cît împotrivirea ce li se face va fi mai mică, dar, după cum am spus, prin deprindere vasele de la față, urechi, mîni sînt mai ușor de învins, prin urmare mai tare vor simți lucrarea nervilor. Acuma dacă mai punem că de nenumărate generații, tot obrazul a fost supus ivelei, că la ori ce emoție omul a știut că față-i ie de alții observată ; se înțelege și mai bine de ce roșește, mai ales fiind dovedit că dacă se dă atenție unui organ mai tare se ațită, (de exemplu unele glandule secretatoare cari supuse atenției nu funcționează sau bătaia pulsului care crește cînd pironim mîntea asupra ie).

Ieată încă un exemplu luat întocmai din Darwin. „Cînd cinevă stă înaintea focului, obrazul i se roșește. Acest fenomen se datorește, îmi zice D. M. Foster pe de o parte lucrării locale a căldurei, iar pe de altă parte unui fenomen reflex, atîrînd de centrele vasomotore. Căldura lucrează asupra nervilor de la față; aceștia trimet o impresie la celulele senzitive ale crierului, cari lucrează asupra centrelor vaso-motore ; iar aceste din urmă lucrează asupra micilor artere de la față, le distinde, și sîngele poate năvăli. Așa că ne ie slobod să credem că pironindu-ne mîntea foarte tare și în mai multe răsîmpuri asupra amintirei căldurei ce a simțit obrazul nostru, vom putea produce o ațitare a aceleea-și părți a senzorului din pricina cărui avem și simțirea unei calduri; și prin urmare o cantitate oare-care de putere nervoasă poate fi trimisă centrelor vaso-motore, de unde urmează dilatarea capilarelor feței. Dar fiind

că de un șir nenumărat de generații oamenii au atîntit foarte tare luarea-aminte asupra înfățișării din afară a persoanelor, și în deosebi asupra obrazului, aplecarea ce aveau de la început arterele feței de a fi înpresionate în acest chip a putut în cursul vremii să se întărească mult și să ajungă a fi moștenită, în puterea ușurinței cu care forța nervoasă se îndreaptă în căile obicinuite. Aceasta este mi se pare explicarea cea mai de crezut a fenomenelor roșeții!

Gălbeneala ce se simte la ori ce frică ori spaimă mare, ie din pricina contractiunii vaselor sangvine. Cu ajutoriul unui soiū de balanță Mosso a putut observa că la cea mai mică emoțiune sîngele năvălește spre cap. Așă fiind cine-va culcat pe acea balanță și dormind îndată ce cine-va deschidea ușa, echilibrul ieră stricat se vedea că balanța se pleacă în partea capului, dovadă că năvălea o cantitate mai mare de sînge. Așă dar dacă o mișcare așă de mică are nevoie de o cantitate mai mare de sînge, de cîtă trebuie să aibă o emoțiune ori o spaimă mare? Pentru individ ie nevoie ca în împrejurările grele, crierul să lucreze cît se poate mai rāpede și mai energic pentru a-l scāpā din încurcalā. De aceea ie nevoie să ieā crierul sînge din toate părțile pentru a fi mai hrānit, pentru a putea lucrā din toate puterile; ie nevoie să chibzuească, adecā să judece, și în urmă să pue în lucrare mușchii de ie nevoie de apārare, dînd alarmā în toate părțile; chiar grāmādirea sîngelui nu se datorește de cît tot nervilor ce contractează vasele. Așă că de sigur sîngele se va retrage din acele părți pe unde ie mai puțin trebuitoriū cum ie în piele. Se știe că la ori-ce spaimă mare, ba chiar numai la istorisirea unei nenorociri, pielea ni se încrețește și parcā simțim părul ridicîndu-se vālvoiū; la frici mari și la nebuni cînd sînt stāpîniți de vr'o spaimă părul se ridicā drept în sus. Increțirea pielii se face prin contractiunea unor mușchișori, și aceasta se întîmplā din pricina contractiunii vaselor sîngelui, cari cum am vāzut în timpul fricei se contrag ca și mușchii cari încunjurā aceste vase. Acum părul care acopere suprafața trupului fiind așezat pe acești mușchi se ridicā. Mosso zice că ast fapt face ca aerul aflătoriu între peri să ție mai mult

căldură, lucru folositoriu animalului, de vreme ce iel are nevoie să dezvolte mare activitate nervoasă și ca dovadă Mosso se întreabă dacă n'ar fi această pricină, adică împiedecarea recirei, pentru care animalele și paserile zburlesc părul sau penele cînd lie frig. Din partea noastră putem spune că de sigur animalele se zburlesc pentru a se încunjură cu o pătură de aer cald, și că lucrul nu poate fi de cît în folosul animalului; se sbîrlesc înse și în caz de frică ieară-și de sigur. Prin asta înse nu vedem de loc de ce ar cădea teoria lui Darwin care zice că animalele zbîrlesc părul pentru a fi mai fioroase; nu doar că fac asta conscient, di'mpotrivă astă calitate o căpătă instinctiv prin legea selecțiunei naturale, fiind sigur că la început mușchii lor la frică ori mînie sub influința turburărilor nervoase se încordau. Pe urmă se înțelege că un animal zbîrlit pare mai fioros de cît unul cu părul lins. Teoriile amîndouă se împacă foarte bine după mine.

Tot un caracter al spaimei ie și gura căscată. Darwin explică ast-feliu această. „Am văzut că ori ce spaimă înmulțește bătăile inemei și mișcarea respirației și pentru ca să se facă mai ușor de cît pe nas se deschide gura. În acela-și timp, zice iel, cînd mintea ne ie ațintită îndelung timp asupra unui lucru, fără să se odihnească, toate organele trupului sînt uitate și neîngrijite; și fiind că totalitatea puterei nervoase la un anumit ins ie mărgenită, nu merge de cît foarte puțină la cele-lalte sisteme afară de la acela care ie pus energie în lucrare; de aceea cei mai mulți mușchi tind să se discordeze, și falca prin urmare cade din pricina greutăței sale însă-și. Așa se explică falca plecată și gura deschisă la omul ce se mieară sau ie spărieat.“ Se înțelege ceea ce poate spăriea pe unul poate pe altul să-l lese liniștit, totul atîrnă de la puterea nervoasă de care poate cine-va dispune; un prost remîne cu gura căscată la ori ce lucru, dovadă că are foarte puțină putere nervoasă de cheltuit; și porecla populară, un *gură cască*, ie foarte adevărată pentru a areta un nătărău.

Ridicarea sprincenelor Darwin o tălmăcește ca un fenomen de asociație, a nume cînd voim să vedem ce-va mai bine, mai lămu-

rit, căutăm să deschidem ochii cât mai mari, dar aceasta nu se poate face fără ca să ridicăm sprincenele și în același timp să încrețim și fruntea, una aduce pe alta; acum cînd avem vre-o nedumerire, vre o spaimă pentru care crierul caută o dezlegare, se face va se zică ce-va analog fenomenului vederii, de aceea se ridică sprincenele.

La spaimă mare pupila se dilată strașnic, de multe ori auzim povestind pe cei ce au simțit o frică mare că li s'a făcut negru înaintea ochilor și nu mai vedeau nimic. Pentru a putea ochiul deosebi și vedea limpede lucrurile, pupila luare o deschidere anumită, îndată înse ce trece peste aceasta vederea nu mai poate filămurita.

Faptul în adevăr nu ie prielnic individului, dar nici atît de stricătoriu în cît să aducă stingerea speciei. Explicarea fenomenului ie destul de simplă. După cum am spus la o emoțiune mare crierul lucrează asupra nervilor cari contrag vasele, ca sîngele din toate părțile să meargă la crier, și după cum pielea îngălbenește din astă pricină tot ast-feliu, vasele irisului fiind contractate și iele fac prin urmare deschiderea pupilei slăbită și largită.

Unul di'ntre semnele cele mai caracteristice ale fricei ieste și tremurul. Emoțiuni mici sînt în stare să facă pe unii să tremure. De ex. ținerea unui discurs, ridicarea unui toast, ascultarea muziceii, iear mai pe sus de toate frica; ie știută vorba „de frică tremură ca varga.“

„Acest fenomen ie din pricina contracțiunei mușchilor, care contracțiune vine de acolo, fiind că nervii, din pricina schimbării în crier numai lucrează neînterupt asupra fibrelor musculare, ci eu un feliu de izbituri răpezi și neregulate. Rare ori descărcarea nervoasă se face de o dată. De obicei descărcarea începe în oare cari fibre musculare și se propagă din loc în loc, și în vreme ce acestea slăbesc, vin altele și așa mai departe. Așa că unele fibre se destind în vreme ce altele încep a lucra.“ Din această nearmonie urmează tremurul.

La spaimă ca și la ori-ce emoțiune fața se schimbă mai mult, pricina ie că mușchii feței sînt foarte mici. Spencer întăea-și

dată a zis aceasta. „Să presupunem, zice iel, că o undă slabă de ațitare nervoasă se propagă uniform în sistemul nervos, partea acestei unde care se descarcă asupra mușchilor își va areta cu atîta mai mult efectul acolò unde inertia de învins va fi mai mică. Mușchii cari sînt mari, și cari nu pot să arete stările de ațitare la cari au ajuns de cît mișcînd picioarele etc., sau alți mușchi grei nu vor fi nici odată semne, pe cînd mușchii mici și acei ce se pot mișca fără să aibă de învins stavili mari, vor răspunde vădit acestei unde slabe. Fiind-că mușchii de la față sînt relativ mici și sînt așezați la niște părți ce se pot mișca ușor, de aice urmează că pe față trebuie să se arete cele mai multe sentimente.“

Mosso aice obiectează că nu ie de ajuns, iel zice :

„Noi avem mușchi foarte mici și subțiri la ureche, în piele etc. și cari totu-și nu ieu nici o parte la espresiune, cu toate că stavila de învins ie foarte mică“.

„Mie mi se pare că trebuie de dat mai mare însemnătate întrebuintărei dese a unor mușchi și deosebirei de ațitare a nervilor acestora. Mușchii pe cari îi mișcăm mai des sînt tocmai acei cari-s mai simțitori la ațitările centrelor nervoase. Ast-feliu sînt mușchii de la urechile calului și cănelui. Se știe cum aceste animale își arată impresiile prin mișcarea urechilor, în timp ce la om care are, aceea-și mușchi, urechile rămîn nemișcate, chiar în cele mai mari emoții, din pricină că noi le mișcăm rar.

„Pe cînd mușchii de la față îi mișcăm pentru ori ce lucrare, ori cît ar fi de slabă ațitarea nervoasă tocmai din pricină că se mișcă neconținut la mestecare, respirare, la vorbire și simțire.

„Deosebirea de împotrivire ce fac nervii la trecerea curentului nervos ieste un ce însemnat al espresiunei. Între mușchii feței cei de la ochi cari-s mai aproape de crier sînt și mai potriviți pentru descărcarea nervoasă.“

Complectarea lui Mosso lămurește în adevăr mai mult lucrul; exemplul care l'a adus cu cîinii și caii ie foarte adevărat, de vreme ce aceștia pentru ori ce primejdie, fie cît de mică, a trebuit

să-și miște urechile pentru a auzi mai bine ; căci prinzînd din timp de veste puteau mai ușor scăpa de dușman. Mosso nu spune de cît ceea ce a spus și Darwin, că mai ușor merge curentul nervos pe locurile unde a mai fost. Tot la frică se știe că o sudoare rece acopere trupul. Se mai știe că ghindurile sînt și ieie supuse sistemului nervos care le poate face să secreteze mai mult ori mai puțin; la frică se observă că ghindurile sudorei secretă mai mult din pricina contractărei vaselor.

Să venim la fenomenul cel mai covîrșitoriu de la frică, înmărmurirea, catalepsia, paralizia și une ori chiar moartea. La spaimă mari unii rămîn ca paralizați, nu pot să facă nici o mișcare. În asemenea cazuri inima bate la început foarte tare în cît se vede că cheltuește într'un moment toată puterea nervoasă de mișcare, așa că se oprește ceea ce aduce oprirea respirației și vinețala, poate chiar în crier ie un întreg valmășag între celule așa că-s în stare să căsuneze moartea însului și prin urmare și a lor.

Aice Mosso obiectează că nu se potrivește teoria lui Darwin. Cum, zice iel, să se moștenească un cusur așa de mare, anume că animalul în cea mai mare primejdie să stea nemișcat tocmai atunci cînd ar avea nevoie să dezvolte cea mai mare activitate, să fugă etc. nu se stea ca mort. Astă paralizie se observă și la unele insecte cari stau ca moarte în fața dușmanului.

Noi înse; zicem că astă catalepsie a insectelor le-a fost, se vede, prielnica de vreme ce nu le-a pierit specia ; căci dacă omul a-zî le ie și le omoară nu ie tot așa cu alți dușmani ca păsările și alte animale care n'au învățat zoologia. De pildă o pasere insectivoră zboară, dar insecta la zvonul ce face aceasta cade în catalepsie, atunci paserea trece fără s'o bage în samă, și ieată că insecta prin acest cusur a scăpat, și așa să propagă un cusur.

Tot Mosso mai zice că după Darwin ar fi trebuit ca numai animalele cele mai fricoase să se propage.

Noi vedem că până unde frica a fost prielnica unor animale s'au și propagat numai mulțamită aceștea. Așa de exemplu toate animalele mai slabe față cu cele mai tari numai prin

frica au putut să lase urmași. Nu-i cuvînt mai sînt și alți factori, cum ie de pildă o înmulțire mai îmbielșugată, dar și frica a lucrat mult. Nu mai departe iepurele nu scapă mulțămîta friceii sale? Cum poate iel alt-feliu să se lupte? De aceea i s'a dezvoltat și picioarele așa de bine pentru fugă. Să luăm alt exemplu, leul de pildă, care ie așa de curajos. Dacă într'o țară s'ar face vînători strașnice în contra leilor; cari ar putea scăpă și lăsa urmași? Sigurcă numai cei cari ar putea fugi mai tare și scăpă de lovitura pușteii sau cei cari numai la mirosul pravului ar fi destul de ghibaci pentru a se ascunde; urmașii lor încet încet vor moșteni acest caracter ori de nu vor pieri pradă pușteii.

Tot ast-feliu se explică și vînatul zburătoriu care cu cît se iscusese armele de foc și pot lovi mai departe cu atîta și iel se urcă mai la înălțime. Se înțelege cel ce reușeste să zboare mai sus lasă urmași, cel ce nu, cade pradă. După noi asemenea obiecție nu lovește cîtu-și de puțin teoria lui Darwin. Nu ie mai puțin adevărat că organismul animalelor cît și al omului lasă mult de dorit, are destule cusururi; căci dacă ar fi desăvîrșit ar trebui nici să nu mai moară. În luptă înse reușese aceia cari-s mai potri-viți cu împrejurările în cari se află.

Dacă venim la urmările friceii, vom mărturisi că iele sînt îngrozitoare și foarte neprielnice omului, care cu mintea lui adesea bolnăvicioasă a făcut chiar din actele folositoare speciei lui un ce stricătoriu, cum ie reproducerea față cu prostituția, hrănirea față cu lăcomia gastronomilor etc.

Frica ajunge cu timpul o boală nervoasă. Și Bain zice foarte bine: „Nu cred că știința cea mai înaintată să aibă mai bun rezultat de cît de-a nemici frica“. Dovadă că frica nu ie ce-va de samă ie că adesea ie pricinuitoare de nenumărate boale nervoase, sau, după cum am văzut, pricinuește paralizie și moarte. Știu un caz în care o fată de 4 ani a căpătat epilepsie pentru toată vieța din pricina spaimel. Frica ațița într'atîta de dăunătoriu sistemul nervos în cît la copil produce resărituri prin somn, bîigneală, țipete, visuri grozave etc. Și după ce știm cît de mare înriurire are siste-

mul nervos asupra organismului întreg, numai folositoare nu poate fi individului o așa stare sufletească. Grija de a nu serăci, de a nu avea cu ce hrăni copii, de a fi ucis etc. etc. nu ie de cît o frică și încă foarte stricătoare, căci asemenea lucru nemicește pofta de mîncare prin urmare slăbește organismul, aduce însonnie care ațîță și mai tare sistemul nervos, și toate acestea din una'n alta nu duc de cît la nemicirea individului. Acuma dacă ajungem la educație se înțelege de pe cele spuse că o creștere întemeiată pe frică nu-mai ce-vă soiū nu poate fi. Copilul care mergînd la școală se așteaptă la pedepse și bătai, va simți mereu o frică care îl va face să lincezască, îi va sminti organismul întreg, la cea mai mică stropșală a profesorului va tresări, în sfîrșit va duce-o neconținut într'ă suprațitare nervoasă, va căuta să învețe mai mult de cît îl țin puterile; unde nu va înțelege, de frică ocărei, va învăța pe de rost, își va toci crierul de mic, va fi fricos; iar crescînd în asemenea împrejurări rar se va mai schimba cu vrîsta.

Frica în adevăr a făcut și va face multe jertfe am auzit de un băiet care ieră mereu amenințat acasă că de nu va lua premiū nici să se mai întoarne, și care în adevăr nereușind, s'a dus de s'a înneecat. De mic ie plecat copilul spre frică, dar creșterea o mărește grozav; copilul nu gângurește încă și numai ce auzi că i se zice; „Nu plînge; iea! ascultă!“ dar cu un glas așa de sinistru în cît pe copil îl sparie; sau, „taci că vine moșneagul și te iea“; ori „iea acuși iese striga de suppat“ și cîte nerozii de soiul acestora cari îl fac pe copil fricos. Cînd va fi mare nu se va teme de moșneag nici de strigoī, dar remănînd tot acela-și va fi fricos, se va teme, cum zice vorba, și de umbra lui. Îmi aduc aminte de o copilă mică la care un soldat de la gros, poate nu în toată mintea, s'a răstit cu baioneta; frica de soldați nu a părăsit'o nici fiind mare, instinctiv aproape cînd vedea soldați cu baionetele goale, ducînd vr'un condamnat, trecea pe alt trotuar; mai tot deauna zicea că-i vinea în minte ideea că poate să le trăsnească în minte soldaților să o lovească. Am văzut cît de puternice sînt mișcările reflexe și cum se fac fără voea noastră,

de pildă clipirea ori siirea ce o simt cei mai mulți, fiind în întunerec, și de care nici o judecată nu-i scutește. Cît de greu putem dezbara un copil de-a nu se teme de întunerec, dacă a apucat cine-vă a-l spăria. Frica o dată întrată în oase, greu o putem scoate, ieste chiar vorba: „i-a întrat frica'n oase“. Prin cele spuse nu că doar am crede cu putință o educație fără frică, ie de dorit înse că iea să între în doze cît mai mici, și să cătăm cel puțin să fie o frică rațională, să nu se teamă copilul ca de un fetiș, de ce-va mistic, ci să se deprindă a judeca, a vedea cum trebuie să se păzească de un reu, nu să stea uimit și tremurînd înaintea lui. Numai educația ce se dă acuma ne poate explica generația fricoasă ce vedem a-zî. A casă frică și groză, la școală ieară-și frică, nici o leacă de libertate în acțiuni, totul poroncit după o lege anumită așa că în loc să avem un om cugetătoriu cu oare-care vrointă, vedem oameni fără pic de inițativă. Și după cum, cînd ierau de 7 ani, se temeau de D. profesor să nu-i pue la genunchi, acuma se tem de dl. șef, de ministru ori măcar de doamna societate. Bain spune că frica de a nu avea cu ce trăi mîne împiedecă de la ori ce idee mai liberă și chiar de la ori-care cultură intelectuală. Se înțelege prin urmare că ori ce altă frică, fie din ori ce pricină, are tot acelea-și efecte. În adevăr frica pe care o are un candidat că nu va ști, poate până într'atîta să-i paralizeze crierul în cît să-l facă să uite și cît mai știe. Ie lucru dovedit că unii cu mai puțină știință, dar cu mai mult curaj, reușese mai adesea de cît cei fricoși. Un cusur, o boală, cum o numește Mosso și cum chiar ie, care va avea înriurire așa de mare asupra vieței morale și fizice a individului în tot cursul vieței, merită de sigur a fi mult mai tare combătută de cît ieste. Bain zice: „Protivnicul fricei ie sîngele rece în fața primejdiei. Această nu ie nesimțire, nepăsare pentru reu, dar judecată dreaptă a primejdiei și silință corespunzătoare pentru a-l învinge“.

Tot Bain spune că guvernele despotice nemicesece ori ce curaj în supuși și-i fac oameni de nemic, oameni fricoși, cari rare ori vor putea ținea piept cu o nație liberă și stăpănită de un regim mai slobod.

În adevăr a-zi pentru om frica ie cea mai mare nenorocire ; și dacă i-a folosit vre-o dată a-zi în strică ; omul fricos ie în adevăr cel mai nenorocit, și tot deauna va avea prilej să fie fricos, căci iea ie în iel nu atita în lumea din afară. Frica mai poate duce la melancolie și la manie, frica poate face pe omul cel mai inteligent să fie laș, să facă netrebnicii de cari lui însu-și să-i fie groază ; frica poate distruge ființa noastră morală și intelectuală. Cei vechi știeau foarte bine ce poamă ie frica, de vreme ce-i făceau temple și medalii și se închinau iei, nu mai ca s'o înblînzască. Aveau înse mare respect pentru îndrăzneală : „Audaces fortuna juvat“, ziceau Latinii.

Și dacă poate frica va fi prielnică unora, aceasta nu dovedește nemic: tenia, mulțamită scoboririi sale pe o treaptă mai joasă trăiește; tot ast-feliu și frica poate până la un punct fi prielnică in-sului, dar nu ie un caracter vrednic de a fi omenesc. Zicătoarea „mai bine cu'n voinic la pagubă de cât cu'n mișel la câștig“ are într'insa un izvor nesecat de adevăruri. Iear foloasele momentane ce pare că ne dă frică une-ori sînt foarte înșelătoare ; din parte-ne putem zice că încă unul din preceptele cele mai temeinice, anume : „frica-i din raiu“, cade pulberat de știință.

Așa dar frica, tiranica frică la care se'nchinau bătrîni, și pe cari unii tineri de a-zi o slăvesc ie o boală primejdioasă ce trebuie de lecut, nu de hrănit. (Am lucrat după : *La peur* par A. Mosso, Paris 1886. *L'Expression des Emotions* p. Ch. Darwin Paris 1877. *Les Emotions et la Volonté* par A. Bain, Paris 1885).

ȘOFIEA NĂDEJDE.

BIBLIOGRAFIE

Al. Vintul. *Dialogul Morților*. Traducere din grecește cu un apendice. 1 broș. în 8°, 48. Iași. Tipo-Lit. H. Goldner 1886.

Adolf Stern (Dr.) *Ovid*, Schauspiel în vier Aufzügen von V. Alexandri aus dem Romänischen. 1 broş. în 8°, 79. Hermannstadt. Druck der Typographischen Anstalt 1886.

G. Sion. *Socrate și femeea sa*. Comedie într'ună actă. (Traducere din *Th. de Banville*). 1 broş. în 8°, 47 Tipografia Academiei Romine 1886.

Sumariul sem. I-iū an. V.

A. C. Bacalbașa : *Cele sfinte nu huliți* (263).

N. Beldiceanu : *Capul de mort* (26), *Cătră soare* (119), *Doina* (353), *Necunoscutul* (367).

St. Besărăbeanu : *Lăutarii* (1), *Examenul* (193).

A. C. Cuza : *De cum naște* (5), *De sus* (206), *Mărioara* (309).

I. Gherea : *Cătră dl Maiorescu* (43), *Pesimistul de la Solenă* (322). BCU Cluj / Central University Library Cluj

Dr. M. Gaster : *O scrisoare înedită a lui Iacob I-iū* din 1610, privitoare la un domn al Moldovei (141).

S. G. : *Matriarcatul* (Studiu despre origina familiei de Paul Lafargue) (trad. din „La Nouvelle Revue“) (122, 206), *Linii izoterne în morala* (trad. 345).

Ed. Gruber : *Ofelia* (29).

C. Gr. Gheorghiu : *Ateismul* (confer. ținută la Birlad) (481).

Giordano : *Epitafuri* (140).

Gheorghe din Moldova : *Straja* (18).

G. : *Inaugurarea statuei lui Diderot* (240).

V. Lateș : *Schiturile Cristaline din Carpații Orientali* (6) *Note din călătoria geologică a elevilor școlii normale superioare din Iași* (247). *Poezii populare* (ast-feliū cum se zic) (452).

M. Lupescu : *Poezii populare din județul Suceava* (529).

V. G. Morțun : *Tablourile d-lui G. Popovič* (86), *Marmeladof* (trad.) (fragmente din „Crima și Pedepșa“) (156).

C. V. M. : *Un poet ucranian*, (86).

G. Nădejde: *Introducere în științele naturale* (critică) (537).

I. Nadejde: *Creștinismul și desființarea robiei* (30, 174).
O socoteală cu dl Onciul (279, 310, 447). *Transportul puterii prin electricitate*, (302), *Cînd s'a descoperit America?* (546).

I. N.: *Dugheana de vechituri* (fragment din acest roman al lui Dickens trad.) (pag. 263); *Moloh* (frag. din romanul lui Flaubert, *Salambo*, trad.) (pag. 405); *Vasile Vereșaghin* (din „*Neue Zeit.*“ trad.) (pag. 515)

Sofiea Nădejde: *Robiea femeii și emanciparea ței* (19); *Un sfîrșit* (97); *Femeea și creștinismul* (252); *Schițe din viața de la țară* (289); *A-zî totul ție marfă* (465); *Frica* (556).

Gh. Rîșcanu: *Gînduri triste* (430).

T. D. Speranță: *Știu nechează las!* (39); *Porcariul și boțeriul*; (143); *Zi c'ăz fript* (261).

M. Schwarzfeld: *Poezii populare din Muntenia* (500).

D. A. Teodoru: *Și te-ai tot dus* (42); *Amintirile* (23); *A-tuncă și a-zî* (321); *Rolul tinerimei în mișcarea socială* (conferință ținută la Birlad) (371 și 385)

T. U: *Holera* (traducere după Paul Bert.)

Șt. Vasiliu: *Teorii mitologice* (recenzie) (108, 223); *Boalele personalității* (454, 504),

Verax: *Un chip nou de îndobitocire* (76); *A. Donici plagiatori* (144); *Adevăruri ministeriale* (Geografie de D-șoara Dimbeanu) (475 și).

Veritas: *Bacalaureat, nu glumă.* (431).

Redacția: *Corespondență* (96, 192, 289, 480).

* * * *Bibliografie* (192, 287, 480, 576); *Erată* (96).

Notă. în N. 1 ieste o hartă geologică lucrată de *V. Lateș* după *Hauer* și dl. *Cobilcescu* și litografiată la dl. *Sternberg*.

